ESTUDIS ELECTORALS / 10

A cura de l'**EQUIP DE SOCIOLOGIA ELECTORAL** (U.A.B.)

L'electorat català a les eleccions autonòmiques de 1988: opinions, actituds i comportaments

R.M. Canals / J. Font / J.R. Montero
F. Pallarès / J.M. Vallès / M.R. Virós

Barcelona, 1991

Col·lecció Estudis Electorals

1. **Equip de Sociologia Electoral (U.A.B.).** *SOBRE LES ELECCIONS LEGISLATIVES DEL 1977.* 360 pàgines. 1979.
2. **Equip de Sociologia Electoral (U.A.B.).** *LES ELECCIONS DE 1977 A CATALUNYA.* 488 pàgs. + diversos mapes fora de text. 1981.
3. **Equip de Sociologia Electoral (U.A.B.).** *ATLAS ELECTORAL DE CATALUNYA 1976-1980.* 256 pàgines. 1981.
4. **Albert Balcells, Joan B. Culla i Conxita Mir.** *LES ELECCIONS GENERALS A CATALUNYA DE 1901 A 1923. Relació dels resultats electorals de 1869 a 1899.* 684 pàgs. 1982.
5. **Mercè Vilanova.** *ATLAS ELECTORAL DE CATALUNYA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA.* 390 pàgines. 1986.
6. **Josep M. Vallès.** *REFORMA ELECTORAL I COORDENADES POLÍTIQUES.* 72 pàgs. 1982.
7. **Equip de Sociologia Electoral (U.A.B.).** *EL COMPORTAMENT ELECTORAL A L'ESTAT ESPANYOL.* 360 pàgs. 1984.
8. **Equip de Sociologia Electoral (U.A.B.).** *DECISIÓ ELECTORAL I CULTURA POLÍTICA.* 368 pàgines. 1986.
9. **Equip de Sociologia Electoral (U.A.B.).** *ATLAS ELECTORAL DE CATALUNYA 1982-1988.* 295 pàgines. 1990.

ESTUDIS ELECTORALS / 10

A cura de l'**EQUIP DE SOCIOLOGIA ELECTORAL** (U.A.B.)

L'electorat català a les eleccions autonòmiques de 1988: opinions, actituds i comportaments

R.M. Canals / J. Font / J. Montero / F. Pallarès / J.M. Vallès / M.R. Virós
(Coordinació: F. Pallarès)

Publicacions de la **FundacióJaumeBofill**

Barcelona, 1991

© By Fundació Jaume Bofill
Propietat d'aquesta edició (incloent-hi la coberta):
Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Provença 324, 1r. - 08037 Barcelona
Disseny de la Coberta: Narcís Comadira
ISBN: 84-8555-7-29-8
Depósit legal: B-33998-91
Fotocomposició i Producció: MASTER-GRAF, S.A. Trilla 8 - 08012 Barcelona
Prohibida la reproducció total o parcial per qualsevol mitjà, sense l'autorització escrita de l'editor.

Han col·laborat en aquest número d'Estudis Electorals:

Ramon M. Canals
Economista. Membre fundador de l'Equip de Sociologia Electoral.

Joan Font
Professor de Ciència Política i de l'Administració, Universitat Autònoma de Barcelona.

José Ramón Montero
Catedràtic de Ciència Política i de l'Administració, Universitat Autònoma de Madrid.

Francesc Pallarès
Professor titular de Ciència Política i de l'Administració, Universitat Autònoma de Barcelona. Membre de l'Equip de Sociologia Electoral.

Josep M. Vallès
Catedràtic de Ciència Política i de l'Administració, Universitat Autònoma de Barcelona. Membre fundador de l'Equip de Sociologia Electoral.

M. Rosa Virós
Catedràtica de Ciència Política i de l'Administració, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona. Membre de l'Equip de Sociologia Electoral.

ÍNDEX

Introducció 9

I.— El marc polític de l'elecció. Ramón M. Canals, Francesc Pallarès, M. Rosa Virós 15

II.— Els catalans davant la consulta electoral. Ramón M. Canals, Francesc Pallarés, M. Rosa Virós 21

III.— La decisión electoral: interés, dudas y valoraciones. José Ramón Montero 45

IV.— Som dos milions: Els abstencionistes a les eleccions al Parlament de Catalunya de 1988. Joan Font 87

V.— Influència en l'opció electoral d'alguns factors sòcio-demogràfics i polítics. Perfil dels electorats. M.. Rosa Virós, Ramón M. Canals, Francesc Pallarès 125

VI.— Els eixos de competència electoral. Francesc Pallarès, M. Rosa Virós, Ramón M. Canals 151

VII.— El voto dual: Lealtad y transferencia de votos en las elecciones autonómicas. José Ramón Montero, Joan Font 183

APÈNDIX:

I.— Després de les eleccions: Algunes reflexions sobre les enquestes pre-electorals. Francesc Pallarès, Josep M. Vallès, Ramón M. Canals 215

II.— Característiques de la mostra - Distribucions marginals 226

INTRODUCCIÓ

1. Aquest volum, tot i les seves limitacions, vol ésser una aportació enriquidora al panorama d'estudis sobre la realitat política catalana i, en particular, sobre el comportament electoral dels catalans i sobre les forces polítiques que els representen.

La investigació és fruit de la col·laboració entre el Centro de Investigaciones Sociológicas i l'Equip de Sociologia Electoral amb motiu de la celebració de les eleccions al Parlament de Catalunya de l'any 1988. En aquest marc vàrem tenir l'oportunitat de treballar sobre un important volum de dades d'enquestes d'opinió pre-electorals i post-electorals. Passades les urgències del procés electoral, les dues parts vàrem creure convenient continuar el treball amb més calma i en una perspectiva més acadèmica, per tal de poder oferir a totes les persones interessades un conjunt de dades importants i poc conegudes, així com una primera anàlisi d'aquestes.

Aquest és l'objectiu central de la publicació. El resultat el teniu entre les mans.

S'ha de dir que es tracta de la primera publicació que recull un estudi sistematitzat sobre el comportament electoral a Catalunya a partir de dades d'enquestes d'opinió. Pretenem així complementar la visió i el coneixement del comportament electoral a Catalunya derivat dels estudis amb enfocament «ecològic» i sobre dades d'agregats territorials (seccions, municipis, comarques) amb les que ha treballat tradicionalment l'equip de Sociologia Electoral.

Però també som conscients dels buits i limitacions. En una perspectiva metodològica, i malgrat la gran qualitat de les dades, la «crònica» subrepresentació dels abstencionistes —al menys declarats— i la important presència dels No sap/No respon, constitueixen limitacions a tenir en compte, a més de les pròpies derivades de tota anàlisi per enquestes. Limitacions també relacionades amb la utilització d'instruments teòrics

que, malgrat un cert nivell de solidesa que hem procurat no sobrepassar, tenen encara importants mancances d'elaboració (el significat/s) de l'eix nacional; la percepció de l'elecció; la decisió de comportament i el sentit del vot/no vot).

Altres perspectives ja quedaven, òbviament, fora de la nostra pretensió en aquest treball (utilització de tècniques estadístiques més sofisticades; anàlisi evolutiva sobre sèrie temporal d'enquestes; integració més aprofundida amb els estudis d'enfocament «ecològic»; etc...

En conjunt creiem que contribueix a respondre a algunes qüestions parcials i, més que a obrir nous interrogants de fons, a plantejar més precisament alguns dels encara oberts.

En aquest sentit tant les aportacions com les limitacions marquen una perspectiva de treball futur dels autors, a la qual desitjaríem que s'incorporessin també d'altres investigadors.

2. L'articulació del contingut respon a la voluntat, tant d'oferir la panoràmica el més àmplia possible sobre el comportament electoral a les eleccions autonòmiques de 1988, com d'analitzar més aprofundidament algunes característiques del comportament que ens semblaven —i ens semblen— d'especial rellevància.

El marc de la decisió electoral és el fil conductor que agrupa els tres primers treballs. El primer article només pretén donar els grans elements de referència que permetin situar el marc polític de l'elecció, remetent-nos per a una descripció més detallada a l'exposat en el «Atlas Electoral de Catalunya 1982-1988. Estudis Electoral/9».[1] Al segon treball l'estudi se centra en l'estat pre-electoral de l'opinió pública en relació a diferents aspectes políticament i electoralment rellevants: to general de l'opinió davant les eleccions, acció de govern i d'oposició, valoració de líders, polítiques, etc..., conjunt de factors que configuren el marc general de la decisió de vot. Seguint en la mateixa lògica, el tercer treball s'articula al voltant de diferents aspectes que contribueixen a definir el procés de la decisió electoral: interès i informació, el moment de la decisió, dubtes, canals d'influència, el rol de la campanya i les enquestes, etc...

L'estudi de les diferents opcions de comportament, constitueix un segon bloc de treballs. Tant l'especificitat de l'abstenció en relació a les altres orientacions del comportament, com l'increment de l'abstenció que sempre es registra a les eleccions autonòmiques, com l'elevada taxa d'abstenció registrada en aquestes eleccions en particular eren motius suficients per destinar a l'abstenció un treball específic. El segon treball d'aquest bloc s'articula sobre un estudi sistemàtic dels electorats de les

1. Col·lecció *Estudis Electorals. Publicacions de la Fundació Jaume Bofill. Barcelona, 1990.*

principals opcions de vot, és a dir, de les característiques i factors del seus suports electorals.

Finalment, un tercer bloc el constitueixen els estudis mes «de detall». Un primer treball va referit a com intervenen els dos eixos —Esquerra/Dreta i Eix Nacional— en la formació de diferents espais de competència, és a dir, com la posició dels electors i la percepció dels partits sobre els eixos es relaciona amb el comportament electoral. Finalment, el sector d'electors amb un comportament diferencial segons el caràcter autonòmic o general de l'elecció, i que té un impacte tan decisiu sobre la correlació de forces, és l'objecte d'estudi de l'altre treball d'aquest bloc.

3. La realització d'aquest treball no hagués estat possible sense la sensibilitat acadèmica-investigadora dels llavors responsables del Centro de Investigaciones Sociológicas: Rosa Conde, Directora General, i José Ramón Montero, Subdirector General d'Investigació. A ambdós, així com a la resta de professionals tècnics i administratius del CIS amb els quals vàrem tenir ocasió de treballar, volem expressar el nostre agraïment.

És el número 10 de la col·lecció Estudis Electorals. I una vegada més, la publicació d'aquests treballs l'ha fet possible la Fundació Jaume Bofill, que forma part de la història dels estudis electorals a Catalunya i de l'Equip de Sociologia Electoral. El nostre agraïment a la Fundació, als membres dels seus diferents òrgans de direcció i als professionals administratius, així com pel suport, amistat i hores de treball del seu Director, Jordi Porta.

EQUIP DE SOCIOLOGIA ELECTORAL
Barcelona Febrer del 1991

EL MARC POLÍTIC DE L'ELECCIÓ

EL MARC POLÍTIC DE L'ELECCIÓ

Ramón M. Canals
Francesc Pallarès
M. Rosa Virós

Les eleccions al Parlament de Catalunya de 1988 eren les terceres de la sèrie d'eleccions autonòmiques celebrades. Les de l'any 1980, van suposar l'accés de Jordi Pujol a la presidència de la Generalitat al front d'un govern minoritari, i amb un Parlament caracteritzat per la notable fragmentació partidària. L'any 1984, la situació va canviar radicalment en renovar Pujol el seu mandat amb la majoria absoluta d'escons i en produir-se modificacions considerables en el recolzament electoral de gairebé tots els partits. En aquest sentit, la incògnita global que es plantejava a les eleccions de 1988 era a quin «model» s'ajustarien més aquests comicis, si al de 1980 o al de 1984. És a dir, si es registrarien uns resultats més fragmentats que possibilitessin la formació de governs minoritaris o de coalició vertebrats per qualsevol dels principals partits —CIU i PSC—, o si CIU tornaria a assolir la majoria absoluta.

Abans de passar a analitzar, en línies generals, els resultats electorals registrats —que van suposar la renovació de la majoria absoluta per part de CIU—, es comenten a grans trets el plantejament i el significat d'aquestes eleccions per cadascuna de les forces polítiques parlamentàries.

Plantejament i aspiracions de les forces polítiques parlamentàries

CIU, la coalició governant, presenta aquestes eleccions com una ratificació a la seva obra de govern i la necessitat de la seva consolidació amb una nova majoria absoluta. La seva proposta programàtica combina l'aprofitament dels indicis de recuperació econòmica junt a la seva fide-

litat al país i la necessitat d'aprofundir el procés autonòmic, a partir de la proposta de reclamar del Govern Central la lectura autonomista de l'Estatut que inspirava els acords de 1979 i, de no fer-se, proposar la revisió del text autonòmic. En aquest sentit, cal tenir present l'estat de les relacions entre els dos governs durant el període 1984-1988: molt conflictives durant els dos primers anys arran del «cas Banca Catalana» i de major cooperació —acord per al finançament autonòmic, constitució d'una comissió conjunta per evitar la presentació de recursos al Tribunal Constitucional— i coincidències, en política econòmica i política exterior, en la segona etapa.

En definitiva, l'experiència de govern i la imatge del seu líder constituïen el principal capital polític de CIU, a la vegada que denunciava la inexistència de propostes alternatives.

El PSC, principal força d'oposició parlamentària, afrontava la convocatòria electoral en una situació difícil. Les possibilitats de dur a terme una política d'oposició en un parlament amb majoria absoluta es veuen sovint reduïdes a la denúncia de determinades actuacions puntuals, sense definir un pograma clar d'alternativa de govern. Fins i tot la presentació de la seva proposta federalista, com a nou model de relacions entre el govern central i l'autonòmic, va suscitar recels en el mateix PSOE i a la vegada no va aconseguir l'adhesió d'altres forces polítiques catalanes. En aquest marc de dificultats, calia afegir la crisi en les relacions entre el govern socialista i els sindicats —en especial la UGT— per les repercussions electorals que se'n podien derivar. Malgrat que el protagonisme en l'enfrontament ultrapassava l'àmbit estrictament català, no calia oblidar que eren els sectors socials més susceptibles de donar suport a una alternativa al govern de CIU els que protagonitzaven els conflictes socials.
Els socialistes, que es presentaven amb el mateix canditat que el 1984, basaven la seva campanya en la formulació de «una nova majoria nacional i de progrés» que comportaria acords postelectorals amb altres forces d'esquerra per construir una alternativa a CIU.

Per a Aliança Popular, aquests comicis suposaven un repte difícil en relació a la seva identitat a Catalunya i a les seves relacions amb CIU, per la necessitat de demostrar que la seva presència era útil al centre-dreta. S'oposen als socialistes, però també a CIU, presentant-se com els interlocutors més adients a l'àmbit espanyol i europeu i el soci ideal en el cas de pèrdua de la majoria absoluta per part de CIU. En definitiva, intenta consolidar-se com a dreta no nacionalista i evitar el transvassament del seu electorat cap a CIU.

Iniciativa per Catalunya, la federació vertebrada pel PSUC, es presentava amb l'objectiu de sumar la força electoral dels seus tres socis —PSUC, ENE i PCC— al 1984 i superar la davallada de vots produïda en

les diverses eleccions des de 1982, amb la incorporació de sectors descontents tant amb la política sòcio-econòmica del govern socialista com amb l'actuació del govern autonòmic.

En l'aspecte programàtic, la seva proposta de l'«Acord nacional per l'Autogovern» suposava un aprofundiment de l'autonomia diferent de les propostes de PSC i CIU.

Per a Esquerra Republicana de Catalunya aquestes eleccions estaven lligades a la seva pròpia supervivència com a projecte polític, després dels fracassos de 1986 i 1987. La radicalització del seu programa intenta diferenciar la seva proposta de la de CIU i es declara partidari de la reforma de l'Estatut d'Autonomia per augmentar la capacitat d'autogovern de la Generalitat.

La novetat en aquestes eleccions autonòmiques era la concurrència del CDS, que per primera vegada es presentava a uns comicis al Parlament de Catalunya. L'objectiu del partit era la consolidació de la seva presència a Catalunya amb la consecució d'un grup parlamentari propi. Es presentava com una força de centre no nacionalista i equidistant tant de CIU com del PSC.

Breu comentari dels resultats electorals

Els resultats registrats en les eleccions autonòmiques de 1988, van suposar la confirmació d'algunes de les característiques de comportament de l'electorat català al llarg de les darreres convocatòries electorals. En primer lloc, una estructura de vot amb dues forces majoritàries que s'alternen en el primer lloc en funció del tipus d'elecció. En segon lloc, el nou triomf de CIU per majoria absoluta ratifica la capacitat d'aquesta coalició d'atreure vots procedents d'altres forces polítiques en altres tipus d'elecció. En tercer lloc, la participació electoral a les autonòmiques és sensiblement menor que a les generals i afecta amb més força zones tradicionals de vot socialista.

Pel que fa a l'abstenció, si es comparen les xifres de participació del període 1982-1988, s'observa que les eleccions autonòmiques de 1988 constitueixen un «rècord» d'abstencionisme que supera en cinc punts el de les anteriors autonòmiques i també el de les dues eleccions municipals. Respecte a les generals, les diferències encara són més grans i l'abstenció dobla la registrada a les de 1982.

Territorialment, el mapa abstencionista coincideix en bona part amb zones de tradicional predomini de l'esquerra i no experimenta grans variacions respecte al de 1984.

La consecució per segona vegada de la majoria absoluta d'escons al parlament català per part de CIU, suposa la confirmació d'una posició

hegemònica d'aquesta coalició en les eleccions autonòmiques. El seu primer lloc a les quatre circumscripcions, a totes les comarques excepte al Baix Llobregat, i a la major part de les grans ciutats, indica una àmplia implantació i força d'atracció. No només atrau quasi tot el vot de dreta i centre-dreta, sinó que incideix també en l'àmbit del centre-esquerra.

En relació a les altres forces polítiques, el PSC consolida el seu segon lloc, si bé a considerable distància —15 punts— amb una diferència similar a la que existeix entre les dues primeres forces polítiques a nivell estatal. El seu descens en vots respecte a la convocatòria de 1984 és inferior al que auguraven els pronòstics pre-electorals, i percentualment s'estabilitza, però la seva diferència respecte de CIU no presenta els socialistes com a alternativa de govern.

El PSC no ha aconseguit mobilitzar un segment de l'electorat concentrat geogràficament a les seves zones de màxima influència, i que ha tingut un comportament tradicionalment abstencionista en aquest tipus d'elecció. Per altra banda, tampoc no ha estat capaç de recuperar un sector de l'electorat, que es mostra favorable a CIU en les eleccions autonòmiques.

Iniciativa per Catalunya és, després d'aquestes eleccions, la tercera força política al Parlament de Catalunya. És difícil establir una comparació dels seus resultats amb eleccions anteriors, atès que es presentava per primera vegada com a tal —exceptuant les locals i europees de 1987—. En relació als vots obtinguts pels seus tres components el 1984, en perd 50.000. Si la comparació es fa amb els resultats de les eleccions europees, el seu increment se situa en uns 45.000 vots. La seva implantació territorial coincideix, en línies generals, amb la que històricament ha estat la del PSUC —les comarques que conformaven l'antiga Regió I.

Aliança Popular va ser la força política que percentualment va perdre més vots en relació a la consulta de 1984 —dos punts—, a favor de CIU i CDS. Les seves pèrdues es reparteixen al llarg de tot el territori. Les seves zones de més forta implantació continuen sent les grans ciutats i algunes comarques del sud de Tarragona.

Esquerra Republicana de Catalunya es va recuperar de la seva davallada de 1986 i quasi va obtenir els vots obtinguts a les europees de 1987; respecte a les autonòmiques de 1984, pràcticament estabilitza el seu percentatge amb una pèrdua mínima de vots.

Finalment, els resultats del CDS es poden considerar d'un èxit relatiu en relació al seu objectiu d'aconseguir representació parlamentària. Absents de les eleccions autonòmiques de 1984, els seus vots són lleugerament inferiors als de les eleccions generals de 1986. Amb una distribució del vot molt homogènia a tot el territori, les seves zones de més forta implantació no sempre coincideixen amb les antigues d'UCD.

ELS CATALANS DAVANT LA CONSULTA ELECTORAL

ELS CATALANS DAVANT LA CONSULTA ELECTORAL

Ramón M. Canals
Francesc Pallarès
M. Rosa Virós

En aquest capítol s'analitzen els resultats relatius a un conjunt de preguntes incloses en tres enquestes realitzades —octubre i desembre de 1987, i març de 1988—, amb l'objectiu de copsar l'estat d'opinió de la població catalana i la seva evolució, durant el període pre-electoral a la celebració de les eleccions al Parlament de Catalunya de 1988, per tal de poder explicar millor les motivacions de l'electorat a l'hora de definir el seu comportament electoral en aquests comicis, i per tant, les expectatives de consolidació o canvi en la correlació de les forces polítiques catalanes.

Aquest treball s'ha estructurat en tres parts. En primer lloc, s'analitzen els resultats relatius a la percepció dels ciutadans de la situació general de Catalunya tant del període transcorregut (1984-1988) com del moment present.

En segon lloc, es comenten les opinions registrades al voltant de les persones i institucions de govern de la Generalitat i que aspiraven a la renovació del seu mandat: el President i el Consell Executiu. En aquest sentit, interessava conèixer la imatge que els ciutadans tenien tant del President —valoració de la seva actuació, grau de confiança, preferència respecte els altres líders polítics catalans, especialment amb el seu principal rival, el socialista Raimon Obiols, etc.—, com del Consell Executiu pel que fa al grau de satisfacció amb la seva actuació general i amb la

seva gestió respecte a alguns aspectes concrets, així com a les relacions entre el Govern de la Generalitat i el Govern Central.

Finalment, s'analitzen les respostes donades a l'entorn de l'actuació del principal partit de l'oposició, tant pel que fa a la imatge del PSC —el seu paper com oposició, les seves capacitats com a alternativa de govern, grau de satisfacció davant d'un hipotètic triomf socialista, així com les seves possibilitats reals de guanyar, etc.—, com la del seu líder i candidat a la Presidència de la Generalitat, Raimon Obiols.

Al llarg de les enquestes realitzades, l'evolució de l'estat d'opinió manifestat entorn d'aquest conjunt de preguntes que es comenten a continuació, permet de copsar les raons del comportament electoral registrat, a les eleccions autonòmiques de 1988, que va suposar, a grans trets, el manteniment de la correlació de forces resultant de les eleccions celebrades l'any 1984 i, per tant, la renovació del mandat de la coalició CiU, encapçalada per Jordi Pujol, al front del Govern de la Generalitat.

1. VALORACIÓ DE LA SITUACIÓ GENERAL DE CATALUNYA

En general, la situació era percebuda com a «bona» per gairebé al 40 % dels entrevistats, mentre que la meitat la valorava com a regular. Entre l'electorat CiU, s'observava un major decantament cap a les opcions positives, mentre que en la resta de votants de les altres forces polítiques l'opinió majoritària se situava en la posició «regular». A nivell territorial, els residents de Tarragona són els que tenen una percepció més positiva, seguits pels de Lleida. Les zones relativament menys optimistes eren Barcelona i la seva Àrea Metropolitana.

Quadre 1

Situació general de Catalunya (en %)

	Enquesta octubre 1987
Total	100
Bona	39
Regular	49
Dolenta	9
ns/nc	3
	(n = 2.900)

Aquesta percepció és la culminació d'un procés de millora de la situació des de 1984, segons l'opinió de la meitat de la població entrevistada

en les enquestes realitzades des d'octubre de 1987. Així mateix, es registra un descens lent de les opinions relatives a l'empitjorament de la situació des de les eleccions autonòmiques de 1984.

Quadre 2

Evolució de la situació general (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Ha millorat	54	55	48
No ha canviat	30	29	34
Ha empitjorat	12	10	11
ns/nc	4	6	7
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Aquesta impressió de millora era superior al 40 % en tots els electorats —excepte el de CDS i els abstencionistes, on era lleugerament inferior—, si bé el de CiU és, amb diferència, el que valora més positivament l'evolució. A nivell territorial, les diferències en la percepció presenten la mateixa estructura que en el cas anterior.

En definitiva, l'optimisme era la tònica general, més enllà que els electorats d'ERC i IC fossin una mica més escèptics, posició a la que s'acosten els votants de CDS en la darrera enquesta.

2. EL GOVERN DE LA GENERALITAT: PERCEPCIÓ DE JORDI PUJOL I DEL CONSELL EXECUTIU

2.1. Imatge de Jordi Pujol

Globalment, l'actuació de Pujol al front del Govern de la Generalitat era valorada favorablement. En aquest sentit, es pot considerar com una xifra relativament estable que el 40-45 % de la població valorava com a bona o molt bona la seva actuació, mentre que el percentatge de descontents se situava al voltant del 15 %. Poc més d'una tercera part se situava en una posició intermèdia, considerant l'actuació com a regular.

Lògicament, l'estructura d'opinions variava atenent als diferents electorats. Així, és clarament favorable entre els de CiU —més del 80 %—, seguida dels votants d'AP a notable distància, si bé cal destacar que aquest electorat, recollit en les diferents enquestes, va anar evolucionant

Quadre 3
Actuació del President Jordi Pujol (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Bona	45	46	41
Regular	35	33	37
Dolenta	14	13	14
ns/nc	6	8	8
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

cap a posicions favorables i, sobretot, cap a l'opció «regular», anant desapareixent pràcticament les opinions negatives.

Per la seva part, els de CDS i ERC van anar evolucionant cap a posicions intermèdies de valoració «regular» des de posicions favorables en el cas de CDS i negatives en el cas d'ERC. En ambdós partits, les valoracions negatives eren molt baixes, oscil·lant entre el 5-7 %.

Quant als votants socialistes, cal destacar el fet que no es situessin en una posició molt crítica: pràcticament la meitat dels seus votants es decanta per la valoració «regular», repartint-se equilibradament l'altra meitat entre opinions favorables i desfavorables. En aquest sentit, no deixava d'ésser significatiu que només la quarta part de l'electorat del partit que es presentava com a alternativa, desaprovés l'actuació de Pujol; com també era indicatiu que una altra quarta part dels votants socialistes valorés favorablement el President de la Generalitat. Finalment, l'electorat més clarament crític respecte la gestió de Pujol era el d'IC (33-37 % desfavorable).

Territorialment, les zones més favorables són les circumscripcions de Girona, Lleida i Tarragona —al voltant del 55 %—, així com les comarques de l'interior de Barcelona (50 %). El nivell de valoració positiva és menor a la ciutat de Barcelona (45 %), mentre a l'Àrea Metropolitana abasta només el 35 %.

Plantejada la qüestió en termes d'aprovació o desaprovació, cal assenyalar que encara augmenta més el grau d'acord amb la gestió de Pujol. De manera molt estable des d'octubre de 1987, els que aprovaven l'actuació de Pujol —entorn el 60 %— doblaven als que la desaprovaven (28 %). Aquesta aprovació assolia nivells de pràctica unanimitat entre els votants de CiU, mentre registrava percentatges establement propers a les dues terceres parts entre els d'AP, CDS i, més irregularment, ERC.

La desaprovació és l'opinió majoritària en l'electorat PSC i, sobretot, en el d'IC. Tanmateix, cal assenyalar que al voltant del 40 % de l'electo-

Quadre 4

Aprovació de l'actuació de Jordi Pujol segons record de vot de les eleccions generals de 1986. Enquesta desembre-87 (en %)

	Total	*AP*	*CDS*	*CiU*	*ERC*	*PSC*	*IC*	*Altres*	*Abst.*
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Aprova	59	79	68	96	55	42	19	22	45
Desaprova	25	13	18	2	33	41	67	63	28
ns/nc	15	8	14	2	13	17	14	15	27
	(n=2.907)	(n=110)	(n=85)	(n=710)	(n=58)	(n=875)	(n=110)	(n=40)	(n=497)

rat socialista aprova la gestió de Pujol, així com la quarta part del d'IC. L'aprovació és majoritària també entre els abstencionistes, si bé s'observa un major equilibri amb les posicions insatisfetes (45 % a 35 %).

Quant a l'evolució de les opinions sobre Pujol, cal assenyalar alguns trets destacables.

Quadre 5

Evolució de l'opinió sobre Jordi Pujol (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Ha millorat	34	30	27
No ha millorat ni empitjorat	42	48	52
Ha empitjorat	18	15	13
ns/nc	6	7	8
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Com a conseqüència de la valoració globalment positiva de la seva actuació, era clarament més important el sector d'entrevistats que havia millorat la seva opinió sobre Pujol (25-35 %) que aquell entre el que havia empitjorat (13-18 %), tot i que, pel sector majoritària —i tendencialment creixent— l'opinió sobre Pujol no havia variat.

Entre els electorats, l'opinió sobre Pujol millora entre el 60 % dels votants de CiU i per a la tercera part no ha variat. Seguint la mateixa tònica ja observada anteriorment, entre l'electorat AP existia una evolució positiva de l'opinió amb valors lleugerament superiors a la mitjana general, mentre que entre els votants PSC i, sobretot, els d'IC, la tendència era de signe contrari. Malgrat això, cal destacar que pel 15 % de l'electorat socialista l'opinió sobre el President havia millorat contra només el 18 % pel que havia empitjorat. A IC els percentatges de millorament i empitjorament eren 10 % i 30 %, respectivament.

En definitiva, era evident que, en general, la bona imatge de Jordi Pujol estava sòlidament arrelada en amplis sectors de la societat catalana. D'aquí que, paralel·lament, la confiança en Pujol, com actitud subjectiva, es mantingués també en nivells elevats i de forma estable: més de la meitat de la població manifestava tenir molta o bastant confiança en el President, mentre que el 39 % li inspirava poca o cap.

Entre l'electorat de CiU torna a existir una pràctica unanimitat en la confiança en Pujol (95 %), mentre que entorn del 60 % del d'AP manté la seva confiança de forma estable. Entre els votants del PSC i IC, per bé

Quadre 6

Grau de confiança en Jordi Pujol (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Molt-Bastant	53	53	51
Poc-Cap	39	36	39
ns/nc	8	10	11
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

que existeix una actitud clarament majoritària de desconfiança —60 % i 75 % respectivament—, que es manté relativament estable, cal assenyalar el fet que una cinquena i una tercera part dels votants d'IC i PSC expressin, respectivament, una actitud de confiança en Pujol.

En una perspectiva territorial, la confiança en Pujol estava més extesa a la circumscripció de Girona (67 %), seguida de les comarques de l'interior de Barcelona, i Lleida (60 %). Com a zona clarament diferenciada, a l'àrea Metropolitana és on es registraven les xifres mes baixes (40 %).

Tot això explicava el fet que, atenent a les puntuacions mitjanes dels líders polítics catalans, Jordi Pujol (6.1-6.3), fos el líder millor puntuat, encara que lleument superat per Pasqual Maragall (6.4-6.7). El màxim rival de Pujol a les eleccions autonòmiques, Raimon Obiols, quedava clarament pitjor puntuat (4.6-5.0). La valoració de tots ells era molt estable en les diferents enquestes.

Per electorats, Pujol era el líder millor puntuat no només entre el de CiU, sinó també entre el d'AP i CDS. Obté una puntuació lleugerament inferior a la mitjana general entre els votants d'ERC, PSC i entre els abstencionistes, mentre la seva pitjor qualificació (3.8) la registra entre l'electorat d'IC.

Aquests matisos desapareixien quan el lideratge es plantejava en termes d'opció tancada entre Pujol i Obiols. L'opinió es decantava aleshores clarament cap el primer en una proporció de dos a un (50 a 25 %), superant aquesta proporció a la que s'establia entre les intencions de vot als respectius partits (39 % a 28 %).

Lògicament, en passar d'una alternativa tancada (Pujol o Obiols) a una altra oberta (intenció de vot als diferents partits), el percentatge d'electors que, en el primer cas, es decantaria per qualsevol dels candidats hauria de ser major que la intenció de vot que recull el seu partit, com a conseqüència de la major pluralitat d'opcions en el segon cas. Això és així en la relació Pujol-CiU, però en el cas d'Obiols-PSC l'evolució és en sentit contrari.

Quadre 7

Preferència entre Jordi Pujol i Raimon Obiols (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Jordi Pujol	53	50	48
Raimon Obiols	26	25	25
Cap	11	12	13
ns/nc	10	13	14
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Aquesta diferència s'explica analitzant l'opinió dels diferents electorats davant l'alternativa Pujol/Obiols. En aquest sentit, la totalitat dels votants de CiU es decanta per Pujol, així com les dues terceres parts d'AP, el 60 % dels de CDS, la meitat d'ERC, la quarta part dels de PSC i la tercera part dels no votants. En canvi, Obiols només recolliria el recolzament de la meitat dels votants PSC i d'IC, així com la cinquena part dels de CDS i ERC.

2.2. Les opinions sobre el Consell Executiu i la seva actuació

En conjunt, les dues terceres parts del entrevistats valora favorablement la tasca realitzada pel Govern de la Generalitat en el període 1984-88. Només una cinquena part se situa en posicions clarament crítiques. Lògicament, entre l'electorat CiU és on la valoració és més positiva (75 %), mentre que els votants d'AP, CDS i ERC distribueixen les seves opinions en proporcions similars a la mitjana global. Entre els de PSC, si bé la posició majoritària (40 %) és desfavorable a l'actuació del Consell, cal tenir en compte que la cinquena part dels votants es mostra satisfeta amb la tasca realitzada pel Govern català. L'electorat d'IC és el més descontent amb la labor del Consell (52 %).

L'opinió sobre el Consell Executiu contrasta relativament amb l'opinió sobre el Govern Central, menys ben valorat. La distribució de les opinions sobre aquest es reparteixen entre les valoracions favorables i desfavorables, amb un lleuger predomini d'aquestes. En general, les majors diferències d'opinió, en sentit contrari, es registren entre els votants de PSC i de CiU. Els primers s'orienten ara cap a valoracions positives (40 %), encara que sense arribar a l'elevat grau d'aprovació del «seu» govern com en el cas de CiU en relació al Consell Executiu (72 %). Per contra, la valoració negativa dels votants de CiU respecte el Govern Central (47 %) supera també el percentatge de valoració negativa dels votants del PSC respecte el Govern català.

Quadre 8

Preferència Pujol-Obiols segons el record de vot de les eleccions generals de 1986. Enquesta desembre-87 (en %)

	Total	*AP*	*CDS*	*CiU*	*ERC*	*PSC*	*IC*	*Altres*	*Abstenció*
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Jordi Pujol	50	70	59	97	46	24	16	22	39
Raimon Obiols	25	6	16	1	9	57	51	29	14
Cap	12	12	14	1	41	6	27	42	29
ns/nc	13	11	11	1	4	13	6	7	18
	(n=2.907)	(n=110)	(n=85)	(n=710)	(n=58)	(n=875)	(n=110)	(n=40)	(n=497)

Quadre 9

Actuació del Govern Central respecte Catalunya segons el record de vot de les eleccions generals de 1986. Enquesta desembre-87 (en %)

	Total	*AP*	*CDS*	*CiU*	*ERC*	*PSC*	*IC*	*Altres*	*Abstenció*
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Favorable	32	21	29	21	22	54	23	19	26
Desfavorable	37	65	37	61	76	17	48	58	31
ns/nc	30	13	34	18	2	30	30	24	43
	(n=2.907)	(n=110)	(n=85)	(n=710)	(n=58)	(n=875)	(n=110)	(n=40)	(n=497)

Quadre 10

Valoració de l'actuació del Govern de la Generalitat envers Catalunya (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Més aviat favorable	67	66	64
Més aviat desfavorable	22	19	20
ns/nc	11	15	16
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Quadre 11

Contribució del Govern de la Generalitat en la resolució dels problemes següents (en %)

	Enquesta octubre-87	
	Molt-Bastant	*Poc-Gens*
Igualtat entre els catalans	52	37
Contenció alça preus	21	65
Afavorir integració immigrants	47	40
Desenvolupament cultura i llengua catalana	83	11
Creació llocs de treball	28	61
Aconseguir competències que marca l'Estatut	52	29
Proporcionar assitència mèdica millor	38	50
Adaptar economia catalana al Mercat Comú	51	23
Disminuir la delinqüència	24	64
Promocionar Catalunya a l'estranger	76	13
Millor funcionament de l'autonomia	57	27
Elevar la qualitat de l'ensenyament	50	37
Barcelona, seu olímpica	59	29

També en el cas d'AP, CDS i ERC els percentatges d'opinió favorable sobre el Govern Central (7-14 %) són clarament inferiors als manifestats en relació al Consell, mentre que els de valoració clarament crítica són molt superiors en relació al Govern Central (45-55 %). L'electorat d'IC és l'únic que mostra nivells de valoració semblants en relació a ambdós Governs.

Quan la qüestió es formula en termes de decissió d'aprovació o desaprovació de l'actuació del Govern de la Generalitat, l'estructura de les respostes era, en les diferents enquestes, pràcticament la mateixa de la pregunta anterior, però amb un lleuger desplaçament quantitatiu cap a posicions més crítiques.

Els majors èxits del Govern català pel conjunt dels ciutadans, eren el desenvolupament de la llengua i de la cultura catalanes (83 %), la promoció de la imatge de Catalunya a l'estranger (76 %) i el desenvolupament autonòmic (57 %). El balanç més negatiu es donava en les grans qüestions: inflació, atur, sobre les quals la Generalitat no té competències. El balanç era regular en la resta d'aspectes considerats: integració dels immigrants, assumpció de noves competències, sanitat, ensenyament, adaptacó a la CEE i aconseguir una major igualtat entre els catalans.

AP era l'electorat més proper al de CiU excepte en les polítiques d'integració dels immigrants. El d'ERC valorava més positivament la gestió del Govern en els temes «nacionals», mentre era més crític en els temes socials. Així mateix, en aquests aspectes era on l'electorat socialista es manifestava més descontent amb la labor del Consell i, en canvi, en la resta de qüestions més d'una tercera part del seu electorat valorava positivament la gestió del Govern de CiU.

Territorialment, l'estructura de les opinions era la mateixa que per al conjunt de Catalunya: èxit en les polítiques «nacionals» i poca contribució a les de tipus social. La Barcelona interior, Girona i Lleida eren les circumscripcions on les opinions positives presentaven percentatges per sobre de la mitjana general, mentre que a l'Àrea Metropolitana és on s'expressaven les posicions més crítiques.

De cara al futur, a quines polítiques atorgaven prioritat els catalans per a la seva adopció per part del futur Govern català? Com a conseqüència de la preocupació per l'atur, la delinqüència i drogaddicció, així com les atencions socials, el foment de l'activitat econòmica (41 %) era la política que en conjunt es considerava més necessària impulsar de cara al futur. A continuació se situaven les polítiques de seguretat ciutadana (34 %) i de serveis socials (21 %).

En aquestes opcions és on es plantejava una major divergència entre els electorats. El d'AP apareixia molt més preocupat pels temes de seguretat (52 %), mentre que el de CiU ho estava pels aspectes econòmics, amb una distribució de prioritats semblant a la dels votants PSC, propera als valors mitjans. Els de CDS se situaven en una zona intermèdia a CiU i AP en qüestions de seguretat, mostrant-se com els més preocupats pels temes econòmics (48 %). Els d'ERC i IC eren els menys preocupats per

les qüestions relatives a la seguretat, posant un major èmfasi en els serveis socials.

Quant al lloc de residència, a la circumscripció de Barcelona es considerava com a més prioritari el desenvolupament de l'activitat econòmica, seguida de la seguretat ciutadana. A Lleida i Tarragona, situaven en primer lloc la seguretat ciutadana, seguida pel desenvolupament de polítiques socials. En canvi, a Girona, les polítiques que es consideraven prioritàries eren les de seguretat ciutadana i reactivació econòmica en percentatges similars.

Formulada aquesta qüestió en termes de quin candidat —el de CiU o el del PSC— podia resoldre millor els problemes prioritaris plantejats, al voltant del 60-65 % dels entrevistats es decantava per un dels dos candidats, entorn al 10 % ho feia per d'altres candidats i el 25-30 % no es pronunciava. Dels que es definien a favor d'un dels candidats dels dos partits principals de Catalunya, el 40 % considerava el candidat de CiU com el més capacitat per a resoldre els problemes relatius als serveis socials, activitat econòmica i infrastructura bàsica. Només la quarta part veia el candidat del PSC com el més adeqüat per resoldre aquests aspectes. El 80-85 % dels votants CiU considerava el seu candidat el més capacitat en tots els casos. Aquest percentatge referent a Pujol es reduïa al 40-45 % pels electorats d'AP i CDS, al 25-30 % en els d'ERC i al 10-15 % en els de PSC i IC.

En contrast, només la meitat de l'electorat socialista confiava en el seu propi candidat com el més apte per resoldre els problemes. Cal remarcar com a significatiu, el fet que entre el 13-15 % dels votants socialistes pensessin que el millor candidiat era el de CiU, a diferència també dels votants d'aquesta coalició, en què només l'1-2 % estimava més adequat el candidat socialista.

A nivell territorial, només a l'Àrea Metropolitana el candidat PSC quedava per sobre del de CiU (31 a 25 %), invertint la correlació de forces en relació a la mitjana i a la resta de zones territorials. En les altres zones, la percepció favorable a Pujol se situava clarament per sobre de la mitjana a la Barcelona interior, Girona i Lleida, mentre que Tarragona i la ciutat de Barcelona es mantenien entorn la mitjana global.

2.3. Les relacions entre la Generalitat i el Govern Central

Com s'ha vist anteriorment, una lleugera majoria d'entrevistats considerava desfavorablement (41-42 %) la política del Govern Central envers Catalunya, mentre el 36-37 % la valorava de forma favorable. Atenent als diferents electorats, només el del PSC el considerava més favorable que desfavorable. Els de CiU, ERC i IC eren els que valoraven més críticament l'actuació del Govern Central, mentre els d'AP i CDS se situaven en una posició intermèdia encara que lleugerament més crítica que la mitjana general.

Territorialment, Barcelona-ciutat i l'Àrea Metropolitana eren les zones

que manifestaven una opinió menys desfavorable cap a la política del Govern Central, mentre que en l'extrem contrari es posicionaven els residents de la Barcelona interior i de Girona (45-50 %).

En aquest sentit, semblava clar que, com a regla general, aquest descontent majoritari amb la política del Govern socialista cap a Catalunya no era un element positiu per a les aspiracions del PSC, especialment si es tenia en compte la valoració ampliament positiva de la política de CiU a través del Consell Executiu.

Pel que fa a les opinions relatives a les relacions Govern Central —Generalitat, estant lleugera i tendencialment orientades cap a la posició intermèdia de «ni bones ni dolentes», distribuint-se la resta, de forma equilibrada, entre els que les consideraven bones (22-27 %) i dolentes (24-26 %).

Quadre 12

Relacions entre la Generalitat i el Govern Central (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Bones	27	24	22
Normals	35	36	39
Dolentes	26	24	26
ns/nc	12	16	15
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

En tots els electorats, excepte el d'ERC, l'opinió predominant era la intermèdia. Els votants d'aquest partit, junt amb els de CiU i IC, són els que relativament valoren com a pitjors les relacions. Els electorats del PSC i CDS situen les seves opinions entorn la mitjana, mentre cal destacar el major desplaçament de l'electorat d'AP cap a la indefinició.

Es repeteix així el que s'ha observat en d'altres qüestions referent a la major proximitat dels electorats del PSC, AP i CDS quan es refereixen a temes relatius a «Catalunya/Espanya», allunyant-se AP i CDS de CiU. En canvi, en temes relatius a política global, valoració de Pujol i del Govern, etc., AP i CDS s'acosten considerablement a CiU.

En tot cas, pel sector majoritari d'entrevistats, els conflictes i enfrontaments que es produeixen entre ambdós Governs no són deguts a l'actitud «victimista» del Govern català (22 %), sinó que el Govern Central tracta de concedir el menys possible a la Generalitat (43 %), atribuint-li per tant major responsabilitat en el deteriorament de les relacions entre ambdues institucions. Només entre els votants de PSC i IC és majoritari

el sector que atorga al victimisme de CiU la responsabilitat dels conflictes (40 % i 25-30 % respectivament). Per la seva part, AP i CDS se situarien entorn la mitjana, mentre els votants d'ERC i, sobretot, els de CiU descarreguen pràcticament tota la responsabilitat en l'actitud reticent del Govern Central —64 i 82 %, respectivament.

3. L'OPOSICIÓ

3.1. Les opinions sobre el PSC

En conjunt, les opinions estaven dividides a terços entre les diferents opcions que incidien en la valoració del paper d'oposició portat a terme pel PSC, amb un lleuger decantament cap a les valoracions desfavorables, especialment en la darrera enquesta de març-88.

Quadre 13

Com haurien anat les coses si el PSC hagués governat a Catalunya? (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Millor	22	16	20
Igual	20	24	23
Pitjor	33	31	30
ns/nc	25	28	27
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Tanmateix, només entre els propis votants socialistes la valoració positiva era superior a la mitjana general. La resta dels electorats considerava molt pobrement la política d'oposició del PSC. Només al voltant del 15-20 % dels electorats de les altres forces polítiques la valoren positivament, mentre que entre el 20-30 % dels d'AP, CDS i IC, i el 40-50 % dels de CiU i ERC ho fan negativament.

Tot això revelava que no havia convençut la política socialista en l'oposició, que contrastava amb la millor valoració assolida per la tasca del Consell Executiu i, per tant, no va jugar al seu favor de cara a una hipotètica recuperació electoral.

Com haurien anat les coses si el PSC hagués governat a la Generalitat? La resposta a aquesta pregunta es distribuïa de forma semblant a l'anterior. D'una manera relativament estable des d'octubre de 1987, existia una lleugera tendència cap a la valoració negativa (30 %), en un

Quadre 14

Actuació del PSC com a partit d'oposició segons el record de vot de les eleccions generals de 1986. Enquesta desembre-87 (en %)

	Total	*AP*	*CDS*	*CiU*	*ERC*	*PSC*	*IC*	*Altres*	*Abstenció*
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Bé	29	12	10	14	34	53	32	26	24
Malament	34	72	52	58	52	15	52	61	30
ns/nc	36	17	37	28	15	32	16	12	46
	(n=2.907)	(n=110)	(n=85)	(n=710)	(n=58)	(n=875)	(n=110)	(n=40)	(n=497)

Quadre 15

Grau de satisfacció davant una possible victòria PSC en les eleccions autonòmiques segons el record de vot de les eleccions generals de 1986. Enquesta desembre-87 (en %)

	Total	*AP*	*CDS*	*CiU*	*ERC*	*PSC*	*IC*	*Altres*	*Abstenció*
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Molt/Bastant	29	4	10	3	16	69	39	36	17
Poc/Cap	48	87	72	91	73	14	41	57	43
ns/nc	23	9	17	6	12	17	21	7	40
	(n=2.907)	(n=110)	(n=85)	(n=710)	(n=58)	(n=875)	(n=110)	(n=40)	(n=497)

marc de cert equilibri entre les quatres opcions: millor, igual, pitjor i no resposta.

No obstant això, les opcions resultaven clarament diferenciades atenent els diversos sectors de votants. Així, entre els electorats d'AP, CDS, ERC i CiU era pràcticament inexistent el sector que opinava que les coses haurien anat millor amb el PSC en el Govern de la Generalitat, mentre que el percentatge dels que opinaven el contrari superava la mitjana global, arribant al 60 i 70 % en els casos d'ERC i CiU.

Però també només una quarta part de l'electorat d'IC i la meitat del socialista, pensaven d'aquesta manera, posant-se de manifest, un cop més, la poca confiança i una certa mala imatge de l'electorat PSC en relació al seu propi partit.

En aquest sentit, cal destacar el fet que no se li reconeixin polítiques positives a un hipotètic Govern del PSC. En general, només una tercera part dels catalans pensava que la victòria del PSC seria millor pels interessos de Catalunya a Madrid i a la CEE. Aquesta opinió s'ha de relacionar amb la que el mateix terç de ciutadans expressa sobre la conveniència per a Catalunya que hi hagués un mateix partit en el Consell i en el Govern Central.

Cal dir, no obstant, que aquest terç no es reparteix de forma equilibrada entre els electorats dels diferents partits. Bàsicament, es composa de votants socialistes, encara que tampoc aquí aconsegueix el PSC fer el «ple» dels seus electors: només les dues terceres parts dels votants socialistes participen positivament d'aquelles opinions. Entre la resta d'electorats, només una tercera part dels d'IC, una quarta dels de CDS i al voltant del 10-15 % dels d'AP, CiU i ERC es manifesten d'acord amb les anteriors afirmacions.

Així mateix, una tercera part dels entrevistats creia que un triomf del PSC suposaria una disminució de l'autonomia catalana. Aquesta percepció del PSC com a «perill» per l'autonomia existia entre la meitat de l'electorat CDS, les dues terceres parts del de CiU i les tres quartes parts del d'ERC. Lògicament, entre els votants d'IC i els propis socialistes era on aquesta opinió trobava menys recolzament. No obstant, continuava observant-se l'existència d'un sector d'electorat socialista (15 %) amb poca confiança en el seu partit.

Per la seva part, respecte a la major o menor capacitat del PSC i de CiU per desenvolupar més adeqüadament determinades polítiques, l'estructura de respostes referida al PSC era el «negatiu» de la valoració de l'acció del govern de CiU sobre les mateixes qüestions, i que ja s'han comentat anteriorment.

En el conjunt dels entrevistats, el percentatge dels que atorguen credibilitat al PSC, creix en passar de polítiques essencialment de defensa i promoció de l'autonomia i de la catalanitat —on el PSC és l'opció escollida per la quarta part de la població entrevistada—, a polítiques de caràcter social— on li concedeix la confiança el 30 %—, assolint el major nivell de credibilitat per a desenvolupar una política d'integració de la immigració (39 %).

En definitiva, un hipotètic Govern socialista només estaria en millors condicions que el de CiU per a dur a terme una política d'integració de la immigració, i no aportaria diferències significatives per a les «qüestions socials» —preus, sanitat, ensenyament, delinqüència—. En canvi, un Govern PSC estaria en pitjors condicions per desenvolupar les polítiques «nacionals»— cultura, competències, imatge exterior, funcionament de l'autonomia.

L'electorat d'AP, junt amb el de CiU, eren els que valoraven menys positivament (5-15 %) la possible aportació del PSC, seguits pels de CDS i ERC (15-25 %). Els votants d'IC eren els que manifestaven una major esperança en un hipotètic Govern PSC (30-45 %), acostant-se a les xifres del propi electorat socialista.

Com a conseqüència del que s'ha dit fins ara, i de manera molt estable des d'octubre de 1987, un triomf socialista hagués satisfet la tercera part dels entrevistats, mentre hauria desagradat a la meitat del ciutadans. Disgustaria a la pràctica totalitat de l'electorat de CiU, AP, CDS i ERC, mentre que només hagués satisfet les tres quartes parts dels votants socialistes. L'electorat que es mostrava més dividit era el d'IC —una tercera part a favor i dues terceres parts en contra.

Quadre 16

Un govern PSC estaria en millors o pitjors condicions per resoldre els problemes següents? (en %)

	Enquesta octubre-87	
	Millors	*Pitjors*
Major igualtat entre els catalans	30	38
Contenir l'alça de preus	29	29
Afavorir la integració dels immigrants	39	29
Desenvolupament cultura i llengua catalana	21	49
Creació llocs de treball	29	29
Aconseguir competències de l'Estatut	26	41
Proporcionar assistència mèdica millor	31	30
Adaptar economia catalana al Mercat Comú	26	37
Disminuir la delinqüència	27	29
Promocionar Catalunya a l'estranger	23	45
Millor funcionament de l'autonomia	25	42
Elevar la qualitat de l'ensenyament	30	33

Paral·lelament, només el 25-30 % creia en la possibilitat d'una victòria del PSC en les eleccions, mentre que el 55 % no veia cap possibilitat. En aquest marc, només la meitat del propi electorat PSC creia en un tromf del seu partit, així com un 30 % del d'IC. Entre la resta d'electorats, la mitjana de creença en un triomf socialista es movia entre el 10-20 %. Així mateix, cal destacar que, a mesura que s'anaven realitzant les diferents enquestes, la hipotètica victòria socialista anava perdent possibilitats entre els electorats més pròxims —d'ERC (de 17 % a 7 %) i d'IC (de 40 % a 30 %).

3.2. Imatge de Raimon Obiols

La imatge del candidat socialista, Raimon Obiols, entre els ciutadans no era un element que pugués afavorir aparentment la progressió electoral del PSC. La valoració mitjana del conjunt d'entrevistats li atorgava una baixa puntuació (4.6-4.9) lluny dels 6.1-6.3 de Pujol, però també per sota d'altres líders polítics. Un d'ells, Pasqual Maragall, figurava darrera d'Obiols en la llista de candidats del seu partit. D'altres com, Serra i Roca, no eren candidats. A més, només entre el seu electorat assoleix Obiols una puntuació relativament alta (6.5), i entorn la mitjana general entre l'electorat d'IC, essent inferior en la resta d'electorats de les altres forces polítiques.

Així mateix, com s'ha analitzat en l'apartat dedicat a Pujol, en una confrontació tancada entre ambdós líders polítics, Pujol superava el per-

Quadre 17

Grau de coneixement (en percentatges) i valoració (puntuacions mitjanes) dels líders polítics catalans

	Enquesta octubre-87		*Enquesta desembre-87*		*Enquesta març-88*	
	Coneixement	*Valoració*	*Coneixement*	*Valoració*	*Coneixement*	*Valoració*
Heribert Barrera	58	4.47	52	4.38	48	4.73
Jordi Fernández	21	3.58	23	3.00	28	3.09
Joan Hortalà	30	4.43	34	4.18	35	4.17
Pasqual Maragall	87	6.68	85	6.44	84	6.45
Raimon Obiols	76	4.95	74	4.64	74	4.73
Jordi Pujol	91	6.31	87	6.21	88	6.12
Rafael Ribó	33	4.86	36	4.36	37	4.36
Miquel Roca	84	5.35	81	5.26	80	5.22
Narcís Serra	82	5.50	78	5.41	76	5.60

centatge d'intenció de vot de CiU, mentre que Obiols es mantenia en en nivell d'intenció del PSC. No obstant això, cal assenyalar algunes peculiaritats que fan una mica més complexa una conclusió al respecte. El manteniment del nivell del PSC que aconsegueix Obiols es produeix malgrat recollir la preferència de només la meitat dels votants socialistes, mentre que en canvi li atorguen la confiança gairebé la meitat dels votants d'IC, així com el 15 % dels de CDS i ERC. Si es comparen aquestes possiblitats de transvassament amb les que es registraven en relació a la satisfacció d'un triomf del PSC en les eleccions, es comprova que, en aquest cas, el 75 % dels votants socialistes desitjaven una victòria del PSC, però, en canvi, disminuïen considerablement els fluxes de transvassament de votants d'altres partits: només el 6-7 % de votants de CDS i ERC, i el 30 % dels d'IC desitjaven una victòria socialista.

Això semblava apuntar doncs, que els problemes del PSC a Catalunya no derivaven tant de la feble imatge del seu candidat, sinó també de la pròpia imatge del partit sense que es puguin fer precissions quantitatives sobre la influència d'ambdós factors. En aquest sentit, no semblaven tenir massa fonament les explicacions que atribuïen únicament a la imatge d'Obiols les dificultats del PSC per aconseguir la victòria en les eleccions autonòmiques.

4. SÍNTESI DE LES CONCLUSIONS

1. La percepció de la situació general era positiva, d'impressió de millora en els darrers quatre anys i d'optimisme respecte el futur.
2. La figura del President Pujol tenia elevats nivells de valoració positiva i aprovació en relació a la seva actuació, la seva persona i la seva política entre el conjunt de la població. Tot això conflueix en una actitud de confiança de l'electorat en Jordi Pujol. Aquesta confiança es revela com l'element més discriminant entre els electorats dels diferents partits i el més decisiu en relació tant a la consolidació del propi electorat de CiU com a l'absorció d'electorat d'altres partits.
3. L'opinió respecte el Consell Executiu de la Generalitat també és molt favorable tant pel que fa a la competència dels seus membres com per la política duta a terme que és percebuda, majoritàriament, com de defensa dels interessos de Catalunya.
4. Els èxits de la política del Govern de CiU descansen en les polítiques d'afirmació i desenvolupament de la identitat de Catalunya. Les polítiques de tipus social tenien una menor valoració entre els entrevistats, malgrat ser percebudes favorablement per gairebé la meitat d'aquests. Respecte aquests temes, especialment sensibles des d'actituds d'esquerra, l'electorat socialista és on es mostrava més crític i allunyat respecte els electorats de centre i dreta.

   Les polítiques en les que, en general, menys es percep la contribució positiva del Govern de la Generalitat són les relacionades amb l'acti-

vitat econòmica i amb la seguretat ciutadana. Pot ser perquè hi ha la percepció que l'actuació en aquests àmbits se situa, en gran part, fora de les competències autonòmiques?

5. La percepció favorable de la figura de Jordi Pujol i la seva política, contrastava clarament amb una valoració poc favorable del paper del PSC com a oposició, de la seva capacitat com a alternativa de govern i de la imatge del seu candidat a la Presidència de la Generalitat. Tot això es traduïa en una percepció majoritària de triomf de CiU en les eleccions entre el conjunt dels electorats i en un desig de victòria d'aquesta coalició. Aquest desig de victòria de CiU era compartit fins i tot per un sector apreciable de l'electorat socialista.

Altres taules de frequències corresponents al capítol.

Quadre 18

Nivell de confiança en Jordi Pujol

	Enquesta octubre 1987
Total	100
Més confiança	26
Igual confiança	51
Menys confiança	19
ns/nc	4
	(n = 2.900)

Quadre 19

Aprovació de l'actuació de Jordi Pujol (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Aprova	60	59	57
Desaprova	29	25	28
ns/nc	11	15	14
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Quadre 20

Aprovació de l'actuació del Govern de la Generalitat (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Aprova	62	62	62
Desaprova	26	23	26
ns/nc	13	16	12
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Quadre 21

Opinió sobre l'actuació del Govern Central envers Catalunya (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Més aviat favorable	36	32	37
Més aviat desfavorable	42	37	41
ns/nc	22	30	22
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Quadre 22

Evolució de les relacions entre Generalitat i Govern Central (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta març-88*
Total	100	100
Han millorat	41	26
Estan igual	31	41
Han empitjorat	13	13
ns/nc	15	20
	(n=2.900)	(n=2.908)

Quadre 23

Actuació del PSC com a partit d'oposició (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Bé	36	29	25
Malament	38	34	45
ns/nc	26	36	29
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Quadre 24

Grau de satisfacció davant una possible victòria PSC en les eleccions autonòmiques (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Molt/Bastant	31	29	32
Poc/Cap	51	48	51
ns/nc	18	23	18
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

Quadre 25

Possibilitats del PSC de guanyar les eleccions autonòmiques (en %)

	Enquesta octubre-87	*Enquesta desembre-87*	*Enquesta març-88*
Total	100	100	100
Moltes/Bastants	30	25	28
Poques/Cap	56	55	53
ns/nc	14	20	19
	(n = 2.900)	(n = 2.907)	(n = 2.908)

LA DECISIÓN ELECTORAL: INTERÉS, DUDAS Y VALORACIONES

LA DECISIÓN ELECTORAL: INTERÉS, DUDAS Y VALORACIONES

José Ramón Montero

La decisión electoral suele consistir en la resolución que lleva a un ciudadano a votar por un partido determinado. En la literatura especializada, la decisión electoral es el resultado de una compleja serie de factores, y su consideración requiere precisamente el análisis en profundidad de los que se estiman más relevantes. Así, por ejemplo, el ya clásico *Voting* equipara la decisión electoral con las condiciones psicológicas y sociológicas que determinan la opción final de un elector sobre el partido votado.[1] Y otro libro no menos clásico, *The american voter,* resume en un capítulo, titulado «The electoral decision», los principales componentes actitudinales de la decisión del voto.[2] De ambos trabajos han surgido después dos de las ramas más importantes de los estudios electorales, que cifran en los factores sociales e individuales, normalmente obtenidos a través de procedimientos muestrales, los elementos básicos de la decisión electoral.

1. Cf. Bernard R. Berelson, Paul F. Lazarsfeld y William N. McPhee, *Voting. A study of opinion formation in a presidential campaign* (Chicago: University of Chicago Press, 1954), pp. 277 ss.
2. Cf. Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller y Donald E. Stokes, *The amerivan voter. An abridgement* (Nueva York: John Wiley and Sons, 1967, 5.ª ed.), pp. 269 ss.

Pese a estos ilustres antecedentes, hemos acudido a los términos *decisión electoral* para rotular un capítulo que contiene cuestiones diferentes, aunque, evidentemente, relacionadas. Dado que en otras partes de este libro se discuten los perfiles de los votantes y los ejes de la competición electoral, hemos preferido analizar ahora la decisión electoral *lato senso,* es decir, algunos de los elementos que la canalizan, la cualifican o la siguen como consecuencia. De forma más específica, en este capítulo examinaremos el interés despertado por la campaña electoral, ciertos factores secundarios que acompañan al esencial de la decisión de voto y las valoraciones que los propios catalanes concedieron a los resultados electorales. Como en los restantes capítulos, los datos utilizados provienen fundamentalmente de las encuestas realizadas por el Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS) con ocasión de las elecciones autonómicas de mayo de 1988 en Cataluña. Sus características técnicas (fecha de realización, ámbito territorial de la muestra y número de entrevistados) se detallarán en las correspondientes notas a pie de página. Si no se señala otra cosa, la encuesta que hemos utilizado con mayor frecuencia es la postelectoral efectuada por el CIS, en junio-julio de 1988, a una muestra representativa de 2.914 catalanes mayores de edad.

Tanto aquellos elementos como estos datos proporcionan, sin duda, informaciones de interés sobre el contexto de la elecciones autonómicas catalanas. Pero a partir de ellos también pueden analizarse interpretaciones relevantes para el conocimiento de la incidencia de la campaña electoral o del momento de la adopción de la decisión electoral. Frente a la opinión común, que convierte a las campañas electorales en fuentes de información imprescindibles para unos votantes que sólo gracias a ellas pueden optar racionalmente entre los distintos partidos, otras explicaciones han venido relativizando desde hace tiempo este carácter necesario, abierto e indeterminado de las campañas. Llevada a su formulación extrema, una interpretación alternativa equipararía con los consumidores a los electores, clientes al fin y al cabo de un mercado electoral entre cuyas ofertas adquieren alguna, si es que deciden desempeñar su papel, cada tres o cuatro años. El elector vota (esto es, compra) un partido (o producto) sobre el que manifiesta tener un interés limitado y para el que no reconoce más influencias que su propia autonomía de juicio. Si por él mismo fuera, las campañas electorales (o publicitarias) serían en buena medida superfluas, ya que asegura haber carecido de dudas sobre su opción, y de haberla decidido mucho antes del comienzo oficial de la campaña electoral e incluso de las cada vez más extendidas «precampañas». Como comprobaremos en este capítulo, los electores catalanes se colocaron en 1988 en algún punto intermedio entre ambas interpretaciones. Pero es probable que se encontraran más cerca de la segunda que de la primera, habitualmente sostenida, sin embargo, por los líderes políticos y los medios de comunicación.

1. INTERÉS POLÍTICO E INTERÉS POR LA CAMPAÑA ELECTORAL

1.1. Niveles de interés por la política

Los españoles, y entre ellos también los catalanes, comparten con los ciudadanos occidentales la percepción del papel secundario que la política ocupa en sus vidas; el interés político, expresado en su proyección hacia diversos objetos, es el indicador más generalizado.[3] La política es el aspecto que menos interesa a los españoles de una lista de diez temas, entre los que se encuentran los científicos, los deportivos, los artísticos, los sociales y los medioambientales: sólo un 30 por 100 muestra algún tipo de interés por las cuestiones políticas nacionales e internacionales. Dentro del campo propiamente político, las principales áreas de interés son las de la política nacional y local, seguida por la regional y situándose en último lugar la internacional. Desde un punto de vista institucional, las actividades de los Ayuntamientos, del Gobierno nacional y de los Gobiernos autonómicos suscitan un mayor interés relativo, mientras que los temas con menor interés son los internacionales, los que se discuten en el Parlamento y los que afectan a los partidos y a los sindicatos.[4]

Aunque estas tendencias son usuales entre los ciudadanos de los sistemas democráticos, existen indicios de un desinterés global más acusado entre los españoles. Pese a los cambios políticos e institucionales ocurridos durante los últimos veinte años, la evolución del indicador del interés político se ha mantenido en niveles realmente bajos. Como se deduce del gráfico 1, sólo alrededor de uno de cada cuatro españoles señala algún tipo de interés significativo (mucho y bastante) por la política. El único crecimiento relativo se produjo durante los primeros años de la transición, descendiendo un tanto tras lograrse en 1982 la consolidación del sistema democrático. Sin embargo, alrededor del 40 por 100 de los españoles manifiesta desde entonces carecer por completo de interés respecto a la política, y entre el 70 y el 80 por 100 declaran tener poco y ningún interés político.

De entre los doce países de la Comunidad Europea, los mayores niveles de desinterés, superiores a la media comunitaria del 51 por 100, se

---

3. Puede encontrarse un análisis reciente de este indicador en Jan W. van Deth, «Interest in politics», en M. Kent Jennings, J.W. van Deth *et al.*, *Continuities in political action. A longitudinal study of political orientations in three western democracies* (Berlín. Walter de Gruyter, 1990), pp. 275 ss.; y para España, José R. Montero y Mariano Torcal, «La cultura política de los españoles: pautas de continuidad y cambio», en *Sistema*, 99, 1990, pp. 61 ss.

4. Estos datos proceden de diversas encuestas del CIS, depositadas en su Banco de Datos. Cf. Montero y Torcal, «La cultura política de los españoles», cit., pp. 64-65; Rafael López Pintor, *La opinión pública española del franquismo a la democracia* (Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1982), pp. 91 ss; y Cándido Monzón, «La transformación de la cultura política de los españoles», en *Documentación Social*, 73, 1988, pp. 108 ss.

Gráfico 1. *Evolución del interés por la política en España, 1971-1989.*

Fuente: José R. Montero y Mariano Torcal, «La cultura política de los españoles: pautas de continuidad y cambio», en *Sistema*, 99, 1990, p. 66.

alcanzaron en 1989, y por este orden, en Portugal, Italia, Bélgica, España e Irlanda; pero de todos ellos el desinterés completo por la política era significativamente mayor en Portugal (42 por 100) y en España (38 por 100).[5]

El electorado catalán se mantiene en una tónica similar, aunque parece expresar, en línea generales, unos niveles superiores de interés político. Pese a los cambios experimentados por este indicador desde 1980, los porcentajes de quienes señalaban estar interesados (sobre todo en la categoría de «bastante interés» por la política han sido siempre superiores en Cataluña (gráfico 2). La utilización de otros indicadores confirma esta tendencia. Como puede comprobarse en el cuadro 1, la comparación de Cataluña con las restantes Comunidades Autónomas «especiales» y con el conjunto del electorado español revela unas mayores dosis de interés, implicación e información sobre la política.[6] Junto con los vascos, los catalanes aparecen especialmente consistentes en su mayor interés

5. Según los datos recogidos en *Eurobarometer*, 31, junio de 1989.
6. Los datos del cuadro 1 (y de los que a partir de ahora se citen para 1989, si no se especifica otra cosa) proceden de la encuesta realizada por el CIS en enero de 1989 a una muestra representativa de 3.371 españoles mayores de edad, con sobremuestras en el País Vasco y en Cataluña.

Cuadro 1

Indicadores de interés político, implicación política y canales de información política en Cataluña, País Vasco, Galicia, Andalucía y España, 1989

Indicadores	*Cataluña*	*País Vasco*	*Galicia*	*Andalucía*	*España*
Interés político (a)					
Interesados	28	29	21	13	22
Objetos de interés (b)					
Parlamento	34	26	33	20	30
Gobierno	45	38	43	33	42
Gobs. autonómicos	48	45	40	27	38
Ayuntamientos	54	57	55	41	52
Partidos	25	24	20	11	20
Sindicatos	32	31	26	18	27
Temas internacionales	38	34	33	22	31
Implicación política (c)					
Implicados	35	38	24	22	31
Información política (d)					
Prensa	36	45	36	20	32
Televisión	68	50	47	42	53
Radio	32	41	31	22	29
Discusiones	33	38	28	21	27
(n)	(524)	(189)	(248)	(596)	(3.346)

(a) Porcentajes de quienes declaran tener mucho y bastante interés por la política.
(b) Porcentajes de quienes se interesan mucho y bastante por lo que se discute en el Parlamento, por lo que hace el Gobierno, por lo que hacen los respectivos Gobiernos autonómicos y los Ayuntamientos, por los problemas de los partidos políticos, por las actividades de los sindicatos y por las cuestiones internacionales.
(c) Porcentajes de quienes se consideran muy y bastante al corriente de lo que pasa en política.
(d) Porcentajes de quienes todos los días o varios días a la semana leen las secciones políticas de los periódicos, ven los programas de información política en televisión, oyen los programas de información política en la radio y comentan o discuten de política con otras personas.

Gráfico 2. *Evolución del interés por la política en Cataluña, 1980-1989.*

político, en la mayor intensidad con la que se interesan por las actividades de distintas instituciones y actores políticos o sociales, en la mayor frecuencia con la que se sienten al tanto de lo que ocurre políticamente, en el más elevado seguimiento de la información política a través de los medios de comunicación y en el mayor intercambio de discusiones o comentarios políticos con otras personas.[7] De ahí no cabe deducir, sin embargo, que el electorado catalán (y, para el caso, también el vasco) tenga hacia la política una consideración esencialmente activa e incluso positiva. Al igual que ocurre con el resto de los españoles, las orientaciones predominantes son más bien las contrarias: la inclinación de las dimensiones afectivas no se alejan demasiado de las cognitivas. En el cuadro 2 resultan patentes los mayoritarios sentimientos negativos que suscita la política para los españoles en general y para los catalanes, vascos, gallegos y andaluces en particular. Las diferencias internas son

7. Un análisis más amplio de los electorados vasco y catalán a este respecto, en Joan Font y Paloma Fontcuberta, «Participación política *versus* participación electoral», en *Papers*, 34, 1990, pp. 54 ss. De acuerdo con el complejo indicador de interés que construyen (p. 55), la media de interés en Cataluña es de 6.0, la del País Vasco, de 5.9, y la del resto de España, de 4.8.

Cuadro 2

Sentimientos producidos por la política en Cataluña, País Vasco, Galicia, Andalucía y España, 1989 (*).
(En porcentajes)

Sentimiento	*Cataluña*		*País Vasco*		*Galicia*		*Andalucía*		*España*	
Entusiasmo	4		2		5		2		3	
Compromiso	8	21	10	21	7	18	5	11	7	17
Interés	9		9		6		4		7	
Irritación	9		11		8		7		9	
Desconfianza	22		24		23		23		24	
Indiferencia	16	51	18	53	18	56	24	57	20	55
Aburrimiento	13		15		15		11		11	
No contesta	20		15		19		24		20	
(n)	(524)		(189)		(248)		(596)		(3.346)	

(*) Se han recogido las primeras respuestas de las dos posibles que podrían emitirse a la siguiente pregunta: «¿Qué clase de sentimientos le produce a usted la política?»

reducidas, bien que consistentes con la menor presencia relativa de sentimientos negativos (sobre todo, de la indiferencia) y la mayor de los positivos (especialmente, del interés).

Resulta necesario apuntar algunas matizaciones relevantes dentro de estas orientaciones globales.[8] Así, el interés por la política específicamente *catalana* es superior al manifestado por la política en general: afecta ahora a un tercio de los catalanes. Los más interesados son los votantes habituales de partidos con mayor carga ideológica como IC/PSUC y ERC, mientras que los sectores menos interesados corresponden a los electores del PSC/PSOE y del CDS. Alrededor del 60 por 100 de los catalanes reconoce sentirse afectado por las decisiones que adoptan el Gobierno central y el *Consell* de la Generalitat. Las diferencias existentes entre las percepciones sobre la incidencia de las políticas gubernamentales y el interés respecto del juego político parecen expresar una importante bolsa de anomia social, que se vincularía a su vez con niveles escasos de

8. Los datos sobre los que se basan este párrafo y el siguiente están tomados de las encuestas realizadas por el CIS en octubre de 1987, enero de 1988 y marzo de 1988 a muestras regionales catalanas de 2.895, 2.900 y 2.899 casos, respectivamente.

eficacia política y de competencia subjetiva.[9] Y aunque todos los electorados comparten esas diferencias, se aminoran un tanto, com cabía esperar, entre los votantes de ERC y CiU, especialmente en lo que hace a las decisiones del *Consell.*

Las declaraciones de los catalanes sobre la frecuencia de acceso a los medios de comunicación merecen asimismo un breve comentario. Para empezar, alrededor del 50 por 100 dice leer un periódico todos o casi todos los días de la semana, un porcentaje que con toda probabilidad es notablemente superior al real. En consecuencia a su mayor interés, dos terceras partes de los votantes de IC/PSUC y de ERC aseguran ser lectores habituales, mientras que sólo ocurre lo mismo con una tercera parte de los socialistas. *La Vanguardia* y *El Periódico* se reparten equilibradamente el 80 por 100 de los lectores de prensa diaria; a cierta distancia se sitúa *El País* (con un 17 por 100) y *Avui* (con un 9 por 100). *La Vanguardia* es el periódico preferido en mayor medida por los votantes de CiU y de AP, y *El Periódico* por los del PSC/PSOE y de IC/PSUC. Por último, el nivel de seguimiento de la información televisiva se reparte también similarmente entre TV3 y TVE: el 75 por 100 de los catalanes dice contemplar con cierta habitualidad sus programas informativos y sus telediarios. La confianza en las noticias emitidas es relativamente alta, puesto que tres de cada cuatro catalanes declaran tenerla en ambas cadenas, aunque con una cierta superioridad de TV3. Pero los niveles de seguimiento y de confianza, varían significativamente en función de los electorados. Los votantes de AP y del CDS señalan una mayor preferencia por TVE pese a que TV3 les merezca más confianza. Los de IC/PSUC y PSC/PSOE siguen con más frecuencia a TVE y, sobre todo entre los socialistas, manifiestan más confianza en ella que en TV3. Y, en el polo opuesto, los votantes de ERC y de CiU siguen los programas informativos de TV3 con mucha mayor frecuencia que los de TVE (82 y 56 por 100, respectivamente, para los de CiU, y 87 y 48 por 100 para los de ERC), en una distancia que se reproduce con respecto a los niveles de confianza depositados en TV3 frente a TVE.

1.2. Interés por la campaña electoral y medios de seguimiento

El interés por las campañas electorales suele ser trasunto del interés general por la política. Aunque las campañas suponen para los partidos y los medios de comunicación uno de los momentos culminantes de la vida política, los electores asisten a ellas con dosis variables de desenten-

9. Para algunos datos complementarios sobre estas cuestiones, remito de nuevo al artículo de Montero y Torcal, «La cultura política de los españoles», cit., pp. 67-68, así como al libro de José María Maravall, *La política de la transición* (Madrid: Taurus, 1984, 2.ª ed.), pp. 103 ss.

Cuadro 3

Interés por distintos tipos de campañas electorales en España (1987 y 1989) y en Cataluña (1988).
(En porcentajes)

	España		*Cataluña*
Interés	*Elecciones autonómicas, locales y europeas, 1987*	*Elecciones legislativas, 1989*	*Elecciones autonómicas, 1988*
Mucho + bastante	33	31	33
Ni mucho ni poco	27	28	22
Poco + ninguno	39	41	45
No contesta	1	—	—
(n)	(2.500)	(3.084)	(2.914)

dimiento y pasividad.[10] Es cierto que las circunstancias que rodean el acto de votar (la incertidumbre relativa de los resultados, la concentración de ofertas y mensajes electorales, la intervención continua de los líderes partidistas, la excitación generada por los medios de comunicación) provocan en los ciudadanos una mayor atención hacia los acontecimientos de la campaña. Pero esta mayor atención no llega a producir cambios sustanciales en sus orientaciones hacia la política. Las campañas electorales españolas no son una excepción: ocasionan un interés limitado, que resulta similarmente bajo incluso para distintos tipos de elecciones. Como se recoge en el cuadro 3, sendas mayorías de españoles y catalanes siguieron campañas electorales recientes con poco o ningún interés; en ambos casos, el público «atento» estaba formado sólo por una tercera parte del electorado, mientras que otra tercera parte mostraba actitudes equivalentes a las de la indiferencia.[11]

10. La literatura que analiza las distintas vertientes de las campañas es demasiado amplia como para reseñarla aquí; pueden encontrarse visiones generales de utilidad en algunos capítulos de David Butler, Howard R. Penniman y Austin Ranney, eds., *Democracy at the polls. A comparative study of competitive national elections* (Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1981), sobre todo el capítulo de H.P. Penniman, «Campaign styles and methods», pp. 107-137. También en Luis López Guera, *Las campañas electorales en Occidente* (Madrid: Ariel/Fundación Juan March, 1977), y Robert Agranoff, *The new style of election campaigns* (Boston: Holbrook Press, 1976, 2.ª ed.).
11. Los datos para España del cuadro 3 proceden de las encuestas postelectorales realizadas por el CIS en junio de 1987 y en noviembre de 1989 a muestras respec-

En las elecciones autonómicas de 1988, la campaña cumplió en mucha mayor medida funciones *expresivas* (o emotivas, o referenciales) que *conativas* (o persuasivas, o decisorias): más que para la decisión electoral de grandes sectores de votantes, o para la captación de sectores significativos de nuevos votantes, la campaña realizó las funciones, por lo demás ya tradicionales, de atraer (o de mantener) a los indecisos y de renovar las identificaciones partidistas, de movilizar la opinión de sus propias bases de apoyo y de asegurarse su participación electoral.[12] A ello contribuyó también el hecho de que las elecciones plantearan pocas incertidumbres: parecía existir un cierto consenso en que tras el 29 de mayo el mapa político y parlamentario de Cataluña no iba a experimentar modificaciones sustanciales.[13] Las mayores incógnitas —la continuidad de Jordi Pujol al frente de la Generalitat y el mantenimiento del PSC/PSOE como el principal partido de la oposición— estaban despejadas de antemano. Quedaban sólo algunas incertidumbres de tono menor, como las dimensiones de la mayoría parlamentaria de CiU, el posible crecimiento del PSC/PSOE, la recuperación electoral de IC/PSUC y de ERC tras sus nuevos liderazgos, la capacidad de AP para superar su «techo» electoral en Cataluña y la eventualidad de que el CDS consiguiera superar el 3 por 100 de los votos (y, en ese supuesto, de que lograse formar grupo parlamentario propio). De ahí, en definitiva, que el interés por la campaña se distribuyera desigualmente entre los distintos grupos

---

tivas de 2.500 y 3.084 españoles mayores de edad; los de Cataluña corresponden a la ya citada encuesta que llevó a cabo el CIS tras las elecciones autonómicas de 1988 a una muestra regional de 2.914 catalanes mayores de edad. Por lo demás, se ha señalado con razón que el interés por las campañas ha ido incluso decreciendo (tras la de 1986, por ejemplo, alcanzaba al 40 por 100 del electorado, de acuerdo con los datos de la encuesta postelectoral del CIS, realizada en julio de 1986 a una muestra nacional de 8.286 españoles mayores de edad), lo que debe explicarse fundamentalmente por el agotamiento de las fórmulas monológicas que utilizan los medios de comunicación: sobre todo en los de titularidad pública, parece funcionar como un trasunto del *consenso negativo* de que hacen gala los estados mayores de los partidos, que demuestran así un escaso aprecio por el debate, el diálogo y la controversia ante los electores. Cf. José Ignacio Wert, «Campañas electorales y voto», ponencia presentada en el III Seminario sobre Investigaciones Políticas, AEDEMO, Bilbao, octubre de 1990.

12. Cf. Roland Cayrol, «Le rôle des campagnes électorales», en Daniel Gaxie, ed., *Explication du vote. Un bilan des études électorales en France* (París: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1985), pp. 385-417; y Wert, «Campañas electorales y voto», citado.

13. Sin embargo, la relación entre la certidumbre de los resultados y el desinterés por la campaña electoral no siempre se produce. Cabe imaginar que la campaña concite diversos elementos, de distinta naturaleza y alcance, que aumenten los sentimientos de interés pese a la existencia de una certidumbre relativa sobre los resultados. Ese fue el caso, por ejemplo, de la campaña electoral para las elecciones legislativas de 1982, que fue vivida por la mayoría de los españoles con especial intensidad; cf. José Ignacio Wert, «La campaña electoral de octubre de 1982: el camino del cambio», en *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 28, 1984, pp. 63-84.

Cuadro 4

Interés por la campaña electoral para el Parlament de Cataluña, según algunas variables seleccionadas, 1988. (En porcentajes horizontales)

	Interés			
Variable	*Mucho + bastante*	*Ni poco ni mucho*	*Poco + ninguno*	*(n)*
Sexo				
Hombres	35	23	42	(1.401)
Mujeres	29	21	50	(1.511)
Estudios				
Menos de primarios	26	23	51	(715)
Superiores	43	18	39	(293)
Residencia				
Ciudad de Barcelona	39	18	42	(860)
Área de Barcelona	27	22	50	(894)
Gerona	31	26	43	(228)
Lérida	27	20	51	(176)
Tarragona	29	34	37	(257)
Nacionalismo (*)				
Nacionalistas	48	20	32	(413)
Españolistas	24	16	60	(263)
Identificación nacional subjetiva				
Sólo españoles	24	11	65	(265)
Sólo catalanes	46	18	35	(323)
Ascendencia				
Inmigrantes	29	19	52	(1.101)
Nativos	37	25	39	(1.134)
Voto autonómico				
IC/PSUC	46	20	33	(178)
ERC	61	16	23	(78)
PSC/PSOE	38	25	38	(557)
CDS	41	27	32	(59)
CiU	43	26	30	(855)
AP	34	28	38	(62)
Abstencionistas	9	14	77	(702)
Total	33	22	45	(2.914)

(*) Los *nacionalistas* son quienes se autositúan en las posiciones 1 y 2 de una escala nacionalismo-españolismo de diez puntos, los *españolistas,* quienes lo hacen en las posiciones 9 y 10.

sociales, nacionalistas y partidistas. Las variables seleccionadas en el cuadro 4 son suficientemente ilustrativas. El mayor interés por la campaña se expresa en los sectores cuyas características les hacen proclives al interés político en general. Por ejemplo, los hombres sobre las mujeres, los titulados superiores sobre los que carecen de estudios, los residentes en la ciudad de Barcelona sobre los habitantes de otras zonas urbanas o rurales, los votantes sobre los abstencionistas. Pero las diferencias son más acusadas entre quienes se identifican en mayor medida con la naturaleza autonómica de las elecciones. Así ocurre con los nacidos en Cataluña de padres nativos frente a los inmigrantes, con quienes manifiestan una identificación subjetiva exclusivamente catalana frente a quienes lo hacen como españoles, con los que se consideran nacionalistas en su expresión máxima frente a los españolistas y con los votantes de partidos nacionalistas frente a los a veces tildados de «sucursalistas».

Cuadro 5

Medios de seguimiento de la campaña electoral y para la formación de opiniones políticas, según partido votado en las elecciones autonómicas, 1988.

	Partido votado						
	IC/ PSUC	*ERC*	*PSC/ PSOE*	*CDS*	*CiU*	*AP*	*Total*
Medio de seguimiento (a)							
Prensa	45	60	28	39	32	40	27
Radio	32	39	25	25	32	39	23
Televisión	55	78	63	64	65	58	54
Formación de opiniones políticas (b)							
Prensa	9	26	9	8	13	11	9
Revistas	4	10	3	1	9	8	5
Radio	7	14	9	8	18	15	11
Televisión	14	26	22	22	29	20	19
(n)	(178)	(78)	(557)	(59)	(855)	(62)	(2.914)

(a) Porcentajes de quienes prestaron mucha y bastante atención, durante la campaña electoral, a las secciones y espacios que cada uno de los medios dedicó a la política catalana.
(b) Porcentajes de quienes reconocen que cada uno de los medios ha contribuido mucho y bastante a formar sus propias opiniones políticas.

De otra parte, la televisión resultó ser, como cabía esperar, el medio de comunicación más utilizado. Algo más de la mitad de los electores catalanes reconoció haber seguido con cierta atención las informaciones dedicadas por la televisión a la política catalana a lo largo de la campaña electoral (cuadro 5). En cambio, la prensa fue utilizada por alrededor de una tercera parte de los catalanes, y la radio por una quinta parte. La superioridad de la televisión se refuerza si tenemos en cuenta que cabe seguir las informaciones políticas televisivas con la pasividad implícita en quienes les prestan una atención mínima, una situación que no se produce con respecto a la prensa y sólo ocasionalmente con la radio. Así, sólo el 18 por 100 de los catalanes señaló que no había prestado ninguna atención a los espacios electorales de la televisión, mientras que esa proporción llegaba a ser del 42 por 100 para la prensa y del 44 por 100 para la radio. La combinación del bajo interés político con la exposición aleatoria a los medios, fundamentalmente a la televisión, posibilita su acceso a una audiencia que hasta entonces solía quedar fuera de los medios de comunicación política.

De forma similar a la de cualquier otro electorado occidental, también el catalán tiene en la televisión el más importante medio de comunicación electoral. Como se ha subrayado, la victoria de la televisión sobre los restantes medios se manifiesta en todos los grupos: es el más interclasista, el más intergeneracional, el más universal de los medios de la campaña. Ello le permite llegar a todo tipo de públicos, desde los más convencidos de su identificación partidista hasta los absolutamente indecisos sobre su voto.[14] Pero el margen de su «victoria» varía para los diferentes grupos. Los que poseen mejores recursos cognitivos o/y manifiestan un mayor interés por la campaña simultanean la utilización de la televisión con otros medios, sobre todo la prensa. Es significativo, en este orden de cosas, comprobar en el anterior cuadro 5 la intensidad con la que los reducidos electorados de ERC e IC/PSUC siguieron la campaña electoral; una intensidad que contrasta con la mayor dependencia televisiva de los votantes del PSC/PSOE. Este contraste se mantiene también entre quienes ocupan los extremos de la escala educativa, entre los más nacionalistas y los más españolistas, y entre quienes se muestran más ideologizados y quienes son menos capaces de reconocer la vida política en términos ideológicos.

Carecemos de datos precisos sobre la incidencia de la televisión y de los restantes medios de comunicación en los electores catalanes. Y los

---

14. Cf. Cayrol, «Le rôle des campagnes électorales», cit., pp. 387 ss. Puede verse también, en general, Austin Ranney, *Channels of power the impact of television on american politics* (Nueva York: Basic Books, 1984); Anthony Smith, «Mass communications», en Butler, Penniman y Ranney, eds., *Democracy at the polls*, cit., pp. 173-195; A. Smith, ed., *Television and political life. Studies in six european countries* (Londres: Macmillan, 1979); y Thomas E. Paterson, *The mass media election* (Nueva York: Praeger, 1980).

que podemos utilizar resultan insuficientes para evaluar la medida por la que la televisión, y con menos relevancia la prensa y la radio, influye en la decisión electoral de los catalanes. Es sabido que los mecanismos más frecuentes consisten en la exposición selectiva (que refuerza las opiniones preexistentes y que sólo marginalmente las modifica), en los usos y gratificaciones (que reafirman la decisión de voto al mismo tiempo que proporcionan información sobre opciones alternativas y estímulos para la movilización de los indecisos), en la información política autónoma (que enfatiza su contribución a la denominada *agenda setting*, en vez de limitarse a «retransmitir» los acontecimientos políticos) y en la modificación de las técnicas de la propia campaña (que se produce cuando la adecuación diferencial de cada medio lleva a que los elementos de la campaña no se dirijan tanto al objetivo final de la persuasión del elector, cuanto a los propios medios para que amplifiquen sus ofertas electorales).[15]

Sea como fuere, resulta llamativa la escasa incidencia que los electores catalanes reconocen a los distintos medios de comunicación en lo que hace a su contribución a la formación de sus opiniones políticas. Los porcentajes del mismo cuadro 5 son extraordinariamente bajos, inferiores incluso a los que pueden señalarse en el ámbito territorial español en otras campañas electorales.[16] No es fácil interpretar el mayor reconocimiento que declaran los electorados de ERC y de CiU. Especialmente si se tiene en cuenta que en las restantes variables asociadas con el voto a partidos nacionalistas (como la autoubicación en la escala nacionalista-españolista, o la identificación nacional subjetiva, o la ascendencia catalana) cabe observar una distribución de opiniones similar a la que se produce en el conjunto del electorado catalán. Aunque no pueda analizarse aquí, una hipótesis plausible apuntaría a la mayor identificación con, y al mayor interés por, las elecciones autonómicas, a los que seguiría un reconocimiento más «natural» y quizás sincero de la posible influencia que algunos medios de comunicación hayan podido tener en la decisión de su voto.

Pero la campaña electoral es sólo el punto final de un largo proceso.

---

15. Cf. Martin Harrop y William L. Miller, *Elections and voters. A comparative introduction* (Londres: Macmillan, 1987), pp. 220 ss.; J. Kappler, *The effects of mass communication* (Nueva York: Praeger, 1960); J. Blumler y D. McQuaid, *Television and politics* (Londres: Faber, 1968); y, más en general, Rafael Roda, *Medios de comunicación de masas. Su influencia en la sociedad y en la cultura contemporáneas* (Madrid: Centro de investigaciones Sociológicas/Siglo XXI, 1989).

16. En preguntas similares contenidas en las encuestas postelectorales de 1987 (citada *supra*, nota 11) y de junio de 1989 (realizada por el CIS en junio-julio, tras las elecciones para el Parlamento Europeo, a una muestra representativa nacional de 2.500 casos), los porcentajes resultaban muy similares entre sí, y en ambos casos superiores a los catalanes. Así, la influencia de la prensa se reconocía en un 15 y 18 por 100 para 1987 y 1989, respectivamente, la de la radio en un 19 y 20 por 100, y la de la televisión en un 30 y 29 por 100.

El tracto temporal de la decisión de voto se solapa en gran parte con ese proceso, que en rigor se sucede sin solución de continuidad enlazando una consulta electoral tras otra. En condiciones normales, las campañas no determinan los resultados electorales: sus incidencias no afectan más que marginalmente a una decisión de voto que depende de otros factores, y que a su vez se forjan con mucha anterioridad a los momentos específicos de la campaña. Las campañas han sido así comparadas con los movimientos finales de una partida de ajedrez, mediante los que se dan los últimos toques a un final predecible.[17] Menos metafóricamente, las campañas suponen una condensación expresiva de numerosos elementos, dirigidos fundamentalmente a contrarrestar la proclividad de algunos electores al abstencionismo, a atraer a los indecisos y a reforzar las convicciones de voto de los demás.[18] No resulta por ello extraño que en una encuesta postelectoral española de 1989 se revelase que sólo un 19 por 100 de los entrevistados cifrara en la campaña inmediatamente anterior una cierta utilidad para decidir su voto; nada menos que un 77 por 100 escogía la opinión contraria.[19]

La situación no es diferente en el ámbito catalán. Tras la campaña de mayo de 1988, dos de cada tres catalanes apuntaban que sus opiniones sobre los partidos y los líderes contendientes *no* se habían modificado (cuadro 6). Dentro de este panorama general, las variaciones que pueden señalarse son menores. Por ejemplo, las opiniones sobre los líderes parecen haberse cambiado con más frecuencia que las relativas a los partidos (excepto en el caso de CiU), pero dentro de un margen sumamente reducido. Las opiniones sobre el partido y el líder de CiU han mejorado netamente después de la campaña, seguidas de las relativas a IC/PSUC y ERC; lo contrario ha sucedido con las del PSC/PSOE y, sobre todo, AP. El efecto del reforzamiento de las orientaciones políticas preexistentes puede comprobarse fácilmente en la distribución de las opiniones positivas y negativas sobre los partidos y sus líderes. Para unos y otros ambos

---

17. Harrop y Miller, *Elections and voters*, cit., p. 228.
18. Wert, «Campañas electorales y voto», citado, así como, más en general, los ya clásicos trabajos de Paul F. Lazarsfeld, Bernard Berelson y Hazel Gaudet, *The people's choice: how the voter makes up his mind in a presidential campaign* (Nueva York: Columbia university Press, 1944); Philip E. Converse, «Public opinion and voting behavior», en Fred I. Greenstein y Nelson W. Polsby, eds., *Handbook of Political Science*, vol. 4, *Nongovernmental politics* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1975), pp. 75-169; y Donald R. Kinder y David O. Sears, «Public opinion and political action», en Gardner Lindzey y Elliot Aronson, eds., *The handbook of Social Psychology* (Nueva York: Random House, 1985), vol. II, pp. 659-741.
19. Se trata de la encuesta que efectuó el CIS tras las elecciones legislativas de octubre de 1989 (citada *supra*, nota 11). De acuerdo con la misma encuesta, las funciones más extendidas llegaban sólo a una tercera parte de los entrevistados; así, sendos 33 por 100 declaraban que la campaña les había servido para conocer las diferencias entre los partidos y para informarse de las soluciones que proponen, y un 30 por 100 reconocía que le había resultado útil para un mejor conocimiento de los líderes políticos.

Cuadro 6

Efectos de la campaña electoral autonómica en las opiniones sobre los partidos catalanes y sus líderes, 1988 (*).

	Opiniones		
Partidos	*Han mejorado*	*Han empeorado*	*Han seguido igual*
IC/PSUC			
Partido	13	9	68
Líder	12	8	64
ERC			
Partido	11	8	70
Líder	9	7	63
PSC/PSOE			
Partido	11	14	67
Líder	12	14	65
CDS			
Partido	14	10	68
Líder	7	9	63
CiU			
Partido	19	11	62
Líder	20	11	63
AP			
Partido	3	28	61
Líder	3	16	59

(*) Porcentajes de respuesta a la siguiente pregunta: «En esta tarjeta figuran algunos de los partidos [líderes] que se han presentado a las elecciones el pasado 29 de mayo. Dígame si, a lo largo del período electoral, la opinión que usted tenía de cada uno de ellos ha mejorado, ha empeorado o se ha mantenido igual». Los líderes respectivos eran Rafael Ribó, Joan Hortalà, Raimon Obiols, Antoni Fernández Teixidó, Jordi Pujol y Jordi Fernández Díaz. Las filas no suman cien porque no se ha incluido la no respuesta.

tipos de opiniones se ajustan a posiciones partidistas, ideológicas y nacionalistas predecibles. No es sólo que las opiniones positivas procedan siempre de los propios votantes de los partidos, bien que se produzcan con diferentes intensidades (siendo las menores las de PSC/PSOE y las

de Raimon Obiols). Además, la mejora de las opiniones sobre CiU (y Jordi Pujol) y ERC (y Joan Hortalà), por ejemplo, se localiza entre los sectores más nacionalistas; su empeoramiento, entre los izquierdistas para el caso de CiU y los conservadores para el de ERC. Los restantes partidos observan la misma pauta.[20] No hace falta añadir que si la función de reforzamiento de las propias bases electorales de cada partido se cumplieron tras la campaña de 1988, la de atracción de los indecisos fue otro de sus ingredientes fundamentales. En la próxima sección analizaremos algunos de los elementos de la decisión de voto relacionados con las dudas que la han acompañado, con el momento de la misma decisión y con las fuentes de influencia que se reconocen.

2. DUDAS ELECTORALES Y DECISIÓN DE VOTO

2.1. Las dudas y los momentos de la decisión electoral

En realidad, las campañas electorales se dirigen sobre todo a sectores reducidos del electorado: los indecisos, aquellos que no saben qué partido votar, o que tienen dudas entre varios, en el caso de que acudan a las urnas, suelen ser una porción minoritaria de la población.[21] Anteriormente hemos subrayado el hecho de que en el ámbito español sólo una quinta parte de los electores atribuyera a la campaña de las legislativas de 1989 una cierta utilidad para decidir su voto; y también que tras las elecciones autonómicas de 1988 alrededor de tres de cada cuatro catalanes declaraban que sus opiniones sobre los partidos y los líderes contendientes no habían sufrido cambios. Los españoles, y entre ellos también los catalanes, se acogen así a las tendencias —generalizadas en las democracias occidentales— que asignan unos escasos contenidos suasorios a las campañas electorales, en beneficio de la realización de otro tipo de funciones.[22]

Estas tendencias parecen confirmarse en el cuadro 7.[23] Para distintos

---

20. También por vía de ejemplo, la mejora de las opiniones se localiza para el PSC/PSOE (y R. Obiols) entre los izquierdistas moderados y los más españolistas; su empeoramiento, entre los más catalanistas y los más conservadores. Para AP y su principal candidato, las opiniones positivas se hallan entre los más conservadores, mientras que las negativas se encuentran tanto entre los más catalanistas como entre los más izquierdistas.
21. Harrop y Miller, *Elections and voters*, cit., p. 227.
22. Cf. Wert, «Campañas electorales y voto», citado.
23. La procedencia de los datos del cuadro 7 relativos a las elecciones de 1987 y a las legislativas de 1989 está recogida *supra*, nota 11; la de las europeas de 1989, también *supra*, nota 16; la de las elecciones legislativas de 1986 corresponde a la encuesta postelectoral realizada por el CIS en junio-julio a una muestra representativa de 8.286 casos; y la de las elecciones autonómicas catalanas de 1984 corresponde asimismo a otra encuesta postelectoral del CIS, llevada a cabo en mayo de ese año a una muestra representativa regional de 4.984 catalanes mayores de edad.

tipos de elecciones, una amplia mayoría, que oscila entre siete y ocho españoles (y también, una vez más, de catalanes), asegura haber carecido de dudas en su decisión de voto. Claro está que desconocemos si esta determinación se daba ya al comienzo de la campaña electoral o se producía precisamente como consecuencia de sus mecanismos informativos y persuasivos. Sin embargo, algunos datos indirectos apuntan a la primera posibilidad: antes de la campaña, las proporciones de intención de voto son similares a las de quienes se consideran votantes decididos después de las elecciones.[24] Por su parte, la indecisión parece haber afectado sólo a una décima parte de los electorados: la suma de quienes tenían decidido votar o abstenerse llega a cerca de nueve de cada diez electores. Resulta llamativo que tanto los porcentajes de voto decidido como de los indecisos se mantengan en niveles similares a lo largo de elecciones diferentes y en ámbitos territoriales distintos. Ello permite ratificar, desde otro ángulo, la propensión de algunos electores no tanto a aumentar sus dudas a medida que desciende la importancia de la consulta, sino a optar preferentemente entre la participación y la abstención. De hecho, los mayores porcentajes relativos de la abstención del cuadro 7 en las elecciones catalanas de 1988 y en las europeas de 1989 son congruentes con sus incrementos absolutos en ambas ocasiones; los niveles de abstención llegaron al 40.6 por 100 en 1988 y al 45.2 por 100 en 1989.[25] Aunque no pueda discutirse ahora, ésta es probablemente una de las características propias de las denominadas elecciones de «segundo

---

24. Así, y por ceñirnos sólo al caso catalán, una serie de encuestas preelectorales comenzada en enero de 1988 fue arrojando porcentajes crecientes de quienes expresaban la intención de votar a alguno de los partidos: 65 por 100 en enero, 71 por 100 en marzo, 72 por 100 en abril, 75 por 100 en mayo. Las declaraciones sobre la intención de abstenerse se redujeron desde un 11 por 100 en enero hasta un 7 por 100 en mayo. Los restantes entrevistados conformaban un bloque de «no sabe/no contesta» relativamente elevado: desde el 24 por 100 en enero al 18 por 100 en mayo. Pero en este bloque suelen convivir tanto quienes se muestran en realidad indecisos como los que se abstendrán luego (y no quieren comunicarlo ahora), y quienes se niegan a confiar su voto al entrevistador. (Los datos de enero y marzo de 1988 proceden de las encuestas citadas *supra*, nota 8; los de abril y mayo corresponden a sendas encuestas, también realizadas por el CIS, a muestras regionales catalanas de 2.900 y 2.473 casos, respectivamente.) La no respuesta ha merecido numerosos análisis técnicos, entre los que podrían citarse los de José L. Martínez, «Ensayo de tipificación de los "sin opinión"», en *Revista Española de la Opinión Pública*, 14, 1968, pp. 117-140, y de Jean Claude Passeron, «Los silencios: contribución a la interpretación de las no-respuestas en la encuesta de opinión», en *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 17, 1982, pp. 83-136. Resulta imposible, por lo demás, desconocer su importancia en España, dada la presencia de rasgos de una cultura política a la que también podría aplicársele el calificativo de «reticente», que Sani ha analizado para italia; cf. Giacomo Sani, «The political culture of Italy: continuity and change», en Gabriel A. Almond y Sidney Verba, eds., *The civic culture revisited* (Boston: Little, Brown and Co., 1980), pp. 282 ss.
25. Sobre la abstención en las elecciones de 1988, puede verse el capítulo de Joan Font incluido en este mismo volumen.

Cuadro 7

Voto decidido e indecisos en las elecciones autonómicas al Parlament de Cataluña y en algunas elecciones españolas (*).
(En porcentajes)

	España		*Cataluña*			
	Autonómicas, locales y europeas	*Europeas*	*Legislativas*		*Autonómicas*	
	1987	*1989*	*1986*	*1989*	*1984*	*1988*
Voto decidido	78	68	78	76	79	75
Abstención decidida	10	19	8	11	—	16
Dudas entre varios partidos	8	8	12	10	10	7
No sabe, no contesta	4	5	2	2	11	2
(*n*)	(2.500)	(2.500)	(8.286)	(3.084)	(4.984)	2.914)

(*) La pregunta era la siguiente: «A la hora de votar en unas elecciones, no siempre resulta fácil decidirse por un partido. ¿Usted, personalmente, tenía decidido votar por un partido o dudó entre varios partidos?»

orden», que ya han sido analizadas para las elecciones europeas[26] y que también parecen compartir las catalanas (como, en general, las autonómicas).[27]

Un análisis más detallado de estas predisposiciones de la decisión electoral en Cataluña revela algunas cuestiones de interés. Dentro de unas pautas comunes para los distintos grupos partidistas, el cuadro 8 muestra diferencias menores, pero también significativas. En primer lugar, los dos grandes partidos hicieron buena su condición de tales al lograr entre sus electores los menores niveles de indecisión: la atracción del «voto útil» contribuyó también a que consiguieran hacerse con las

26. Cf. Karlheinz Reif, «Ten second order elections», en K. Reif, ed., *Ten european elections* (Aldrshot: Gower, 1985), pp. 10-44; y Hermann Schmitt y Renato Mannheimer, «About voting and non-voting in the european elections of june 1989», en *European Journal of Political Research, 19, 1991, pp. 31-54.*

27. *Cf., además nuevamente del capítulo de Font en este volumen, Francesc Pallarès, «Istituzioni politico-territoriali e partecipazione elettorale», en Mario Caciagli y Piergiorgio Corbetta, eds., Elezioni regionali e sistema politico nazionale. Italia, Spagna e Repubblica Federale Tedesca* (Bolonia: Mulino, 1987), pp. 131-147, y los análisis específicos contenidos en Equip de Sociologia Electoral, *Atlas electoral de Catalunya 1982-1988* (Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1990).

Cuadro 8

Voto decidido, indecisos y partidos por los que se duda, según partido votado en las elecciones atonómicas, 1988 (*).
(En porcentajes)

	Partido votado							
	IC/ PSUC	*ERC*	*PSC/ PSOE*	*CDS*	*CiU*	*AP*	*No votantes*	*Total*
1. Voto y dudas								
Voto decidido	82	89	93	76	93	80	28	75
Abstención decidida	—	—	—	—	—	—	64	16
Dudas entre partidos	16	10	6	24	7	16	3	7
(n)	(178)	(78)	(557)	(59)	(855)	(62)	(702)	(2.914)
2. Partidos entre los que se dudó								
CiU-PSC	—	—	23	—	38	—	38	22
IC-PSC	64	—	31	—	—	—	15	16
CiU-ERC	—	55	—	—	25	—	8	11
CiU-CDS	—	—	—	47	18	—	—	9
CDS-PSC	—	—	36	26	—	—	—	9
AP-CiU	—	—	—	—	—	43	—	5
AP-CDS	—	—	—	26	—	38	—	4
(n)	(28)	(8)	(34)	(14)	(57)	(10)	(20)	(196)

(*) En el primer supuesto los porcentajes pueden no sumar cien porque no se ha incluido la no respuesta; en el segundo, porque no se ha incluido a otros partidos y la no respuesta.

preferencias mayoritarias de los catalanes.[28] En segundo lugar, la bipolarización entre CiU y el PSC/PSOE se puso asimismo de manifiesto en las vacilaciones de los restantes partidos, que conocieron niveles más elevados de dudas —siempre hablando en términos relativos— tanto en la izquierda como, sobre todo, en la derecha. Esos niveles destacaron en los

28. Naturalmente, esta propensión resulta compatible con la de quienes declaran su ausencia de dudas, pese a haberlas tanido eventualmente, por el ajuste de su voto al partido ganador de las elecciones o al principal partido de la oposición, lo que podría haber potenciado la declaración de su determinación *ex post facto.*

casos de IC/PSUC y del CDS y AP, lo que debió repercutir, incidentalmente, en las dificultades de las encuestas preelectorales para pronosticar sus resultados. Y, en tercer lugar, mientras que aparentemente ninguno de los votantes optó por un partido tras haber decidido abstenerse, una tercera parte de los abstencionistas, sin embargo, no llegó a votar después de declarar que se había decidido por algún partido. ¿Qué razones podían justificar esta falta de congruencia? Para algunos de estos electores, cabría pensar que cuando respondieron que tenían ya su *voto* decidido, podrían estarse refiriendo en realidad a su *no-voto,* es decir, a su abstención. Para otros, su decisión de votar debió verse afectada por algún motivo de abstencionismo forzoso o técnico.[29] Y para otros aún aquella decisión podría haberse tomado con poca convicción o sin demasiado interés, de modo que la abstención resultó una consecuencia en cierta medida obligada. En cualquier caso, el hecho de que dos terceras partes de los abstencionistas declararan su intención de serlo subraya también la incidencia relativa de algunas campañas electorales para llevar a las urnas a ese sector del electorado: aunque ignoremos si su decisión de no votar se forjó a lo largo de la campaña o estaba ya tomada antes de ella, parece claro que sus mecanismos persuasivos gozan, a ese respecto, de escasa efectividad.

La decisión de votar alcanzó porcentajes superiores a la media del electorado catalán entre los más jóvenes, los inmigrantes, los que manifiestan una identificación nacional subjetiva preferentemente española y quienes se colocan en el extremo más españolista de la escala nacionalista. Por el contrario, los sectores con mayores dudas responden sólo a la variable partidista y, en menor medida, a la edad. Sólo los más jóvenes reconocieron, como cabía esperar, mayores dudas: el resto de las variables sociodemográficas arrojaba unas proporciones de indecisos siempre alrededor del promedio catalán. En el ámbito partidista, los que protagonizaron las dudas electorales fueron lógicamente CiU y PSC/PSOE. Aunque los números de casos incluidos en la segunda parte del cuadro 8 sean insuficientes, las pautas que sobresalen resultan ilustrativas. Las dudas afectaron fundamentalmente a la opción CiU-PSC (una quinta parte del total), y a ésta y a las de CiU-ERC y PSC-IC (que suman la mitad). La posición estratégica ocupada por CiU y PSC en el complejo sistema de partidos catalán hizo que las vacilaciones de sus electores incluyeran como alternativa a tres partidos diferentes: ERC, CDS y PSC para el caso de CiU, e IC, CDS y CiU para el del PSC. Dentro de CiU, sus votantes autonómicos con dudas las tuvieron en mayor medida entre su partido y el PSC; pero sólo el 23 por 100 de los votantes socialistas con dudas las

29. Desde una perspectiva general, dos recientes trabajos sobre estos diversos tipos de abstencionismo son los de Manuel Justel, «Panorámica de la abstención electoral en España», en *Revista de Estudios Políticos,* 68, 1990, pp. 353 ss., y José R. Montero, *Non-voting in Spain: some quantitative and attitudinal aspects (Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 1990,* Working Paper 22), pp. 15 ss.

expresaron con respecto a CiU, siendo mayores las proporciones de quienes las dirigieron hacia el CDS e IC.[30] En los demás partidos, los votantes indecisos lo fueron sobre todo con estos partidos principales. Así ocurrió con los de IC (un 64 por 100 de cuyos votantes con dudas las tuvo con el PSC), ERC (un 55 por 100 con CiU), CDS (un 47 por 100 con CiU, y sólo un 26 por 100 con el PSC) y AP (un 43 por 100 con CiU).

El escaso tamaño de los sectores que han manifestado dudas electorales tampoco permite análisis detallados. Pese a ello, hemos recogido en el cuadro 9 una selección de variables significativas. Con la precaución obligada nuevamente por el reducido número de casos de cada subgrupo, las asociaciones se producen en la línea de lo que cabía esperar. Así, la victoria electoral de CiU muestra una faceta adicional en el hecho de que lograra atraer a la mayor parte de quienes dudaban entre la coalición gobernante y el PSC y ERC; en cambio, dos de cada tres electores que dudaron entre PSC e IC votaron por esta última. Los sectores indecisos entre CiU y PSC no mantienen una pauta dominante con respecto a su posición ideológica o a su identificación nacional, bien que quepa observar una cierta inclinación de centro-derecha y española. Pero los otros dos subgrupos del cuadro 9 son mucho más nítidos. Los afectados por las dudas entre PSC e IC tienen perfiles abrumadoramente izquierdistas y una identificación nacional mayoritariamente dual. Y, por su parte, los que dudan entre CiU y ERC se caracterizan por una línea ideológica que se solapa entre el centro-izquierda y el centro, y sobre todo por una identificación nacional claramente catalana.[31] De esta forma, las opciones electorales que se esconden tras esos sectores de votantes indecisos suponen una nueva expresión de la multidimensionalidad que caracteriza al comportamiento electoral catalán: los ejes básicos de competencia quedan suficientemente reflejados en la importancia respec-

---

30. Debe tenerse en cuenta que una parte de las dudas electorales entre CiU y PSC correspondió probablemente a ese sector de catalanes que llevan a cabo lo que en otro capítulo de este libro ha sido denominado como *voto dual*, es decir, un cambio sistemático de sus preferencias del PSC a CiU en las elecciones autonómicas. Pero se tiene la impresión de que un sector sustancial de esos *votantes duales* transfirió sus votos a CiU sin excesivas dudas. Así, de acuerdo con los datos de la encuesta postelectoral catalana que estamos utilizando, el 81 por 100 de los votantes socialistas en las legislativas de 1986 que votaron a CiU en 1988 lo hizo de forma decidida y sin dudas: sólo el 19 por 100 de ellos manifestó haberlas tenido.

31. Las variables seleccionadas en el cuadro 9 encuentran su correlato en otras de naturaleza similar. Por ejemplo, el 60 por 100 de los sectores que dudaban entre CiU-ERC se autosituaba en las posiciones más catalanistas de la escala nacionalista, mientras que quienes dudaban entre CiU-PSC y PSC-IC lo hacían en mucha menor medida (sólo 1 y 8 por 100, respectivamente), escogiendo mayoritariamente posiciones centrales en la escala. Y en tanto que el 76 por 100 de los indecisos entre CiU-ERC había nacido en Cataluña de padres catalanes, el 55 por 100 de quienes vacilaban entre CiU-PSC era inmigrante, y el 42 por 100 de quienes lo hacían entre PSC-IC había nacido en Cataluña de padres inmigrantes.

Cuadro 9

Indecisos por los principales partidos, según algunas variables seleccionadas, 1988.
(En porcentajes)

Variable	*CiU-PSC*	*CiU-ERC*	*PSC-IC*	*Total*
Voto				
IC/PSUC	1	—	57	14
ERC	—	21	—	4
PSC/PSOE	19	—	34	18
CiU	52	69	—	29
Ideología (*)				
Izquierda	4	—	40	10
Centro-izquierda	29	41	57	36
Centro	29	53	3	33
Centro-derecha	14	2	—	10
Derecha	4	—	—	2
Identificación nacional subjetiva				
Español	20	—	6	8
Más español que catalán	14	—	7	10
Tan español como catalán	35	13	77	45
Más catalán que español	28	63	9	29
Catalán	2	24	1	7
(*n*)	(42)	(21)	(31)	(2.914)

(*) La ideología está expresada por la autocolocación de los entrevistados en escalas izquierda-derecha de diez posiciones. La izquierda corresponde a las posiciones 1 y 2; el centro-izquierda, a la 3 y 4; el centro, a la 5 y 6; el centro-derecha, a la 7 y 8; y la derecha, a la 9 y 10.

tiva de la dimensión ideológica para los votantes de partidos izquierdistas, y en la de la nacionalista para los de CiU y ERC.[32]

Nos queda finalmente por hacer una breve referencia al *cuándo* de la decisión electoral. Esa referencia continúa la línea de lo que acaba de discutirse respecto a la decisión del voto. La seguridad con la que el electorado catalán afirma carecer de dudas a la hora de optar por un

32. Estas pautas se producen también, aunque de forma más tendencial a causa de un número aún menor de casos, en otros sectores de indecisos, como los de CiU-CDS y PSC-CDS, de un lado, y entre CiU-AP y AP-CDS, de otro.

Cuadro 10

Momentos de la decisión de voto, según partido votado en las elecciones autonómicas del 1988. (En porcentajes)

	Partido votado						
Momento	*IC/ PSUC*	*ERC*	*PSC/ PSOE*	*CDS*	*CiU*	*AP*	*Total*
Hace tiempo	75	78	88	67	84	61	81
Dos o tres semanas antes de las elecciones	10	9	5	13	5	14	6
Unos días antes de las elecciones	9	12	6	20	6	22	7
El mismo día de la votación	4	—	2	1	2	4	3
No contesta	3	1	2	—	2	—	3
(n)	(178)	(78)	(557)	(59)	(855)	(62)	(2.194)

partido se proyecta también al momento de la decisión. El carácter relativamente superfluo de la campaña electoral en punto al *contenido* de la decisión del voto se reproduce asimismo, por lo tanto, en lo que hace al *momento* de la misma. De modo aún más concluyente, el 81 por 100 de los catalanes asegura que había decidido votar a su partido hace tiempo, y en cualquier caso con anterioridad a la campaña electoral (cuadro 10). Sólo alrededor del 13 por 100 adoptó la decisión del voto durante la campaña, y un mínimo 3 por 100 lo hizo durante el mismo 29 de mayo, el día de celebración de las elecciones. Esta distribución sigue siendo similar a la que se produce en el ámbito territorial español y con respecto a diferentes tipos de consultas electorales.[33]

33. En las anteriores elecciones autonómicas de 1984 (cuyos datos de procedencia están recogidos *supra,* nota 23), la decisión de votar «hace tiempo» era afirmada por el 76 por 100, un porcentaje similar al 81 por 100 de 1988 si tenemos en cuenta que la no respuesta alcanzó el 9 por 100. En las elecciones legislativas de 1986 y 1989 el momento de la decisión anterior a la campaña era afirmado por el 66 y el 71 por 100, respectivamente, unos menores porcentajes que también se deben fundamentalmente a la mayor tasa de no respuesta (que fue del 14 y 13 por 100). Las demás categorías se mantienen en la misma línea de las catalanas de 1988. Y algo parecido ocurre con las respuestas a la misma pregunta tras las elecciones autonómicas, locales y europeas de 1987, con las diferencias menores de que un 9 por 100 dice haber optado dos o tres semanas antes, y un 14 por 100 unos días antes o el mismo día de la consulta.

De forma parecida a los indecisos,quienes optan por un partido en los últimos días de la campaña no responden a un perfil político o sociodemográfico determinado: están sobrerrepresentados los que tienen menor interés político, los más jóvenes y los que poseen estudios superiores. Pero también aquí la variable más importante es la partidista. De acuerdo con el mismo cuadro 10, los partidos mayoritarios se caracterizan nuevamente por contar con electorados cuya decisión de voto se remontaba en medida más amplia a momentos anteriores a la campaña. En cambio, entre los restantes partidos, precisamente por ser minoritarios, abundan más quienes los escogen a lo largo de la campaña y sobre todo en sus últimos días. Ese fue el caso del 12 por 100 de los votantes de ERC, el 13 por 100 de los de IC/PSUC, el 33 por 100 de los del CDS y el 36 por 100 de los de AP. Aunque en todos los supuestos al menos dos de cada tres votantes tenían ya decidida con tiempo su opción, las mayores frecuencias relativas parecen estar apuntando a situaciones específicas de la campaña electoral de mayo de 1988. También parecían reflejar los motivos subyacentes en los fenómenos de desplazamientos de la intención de voto durante los días previos a la jornada electoral. En este sentido, es probable que la certidumbre respecto a la victoria de CiU motivara a pequeños sectores conservadores y no nacionalistas para votar a AP y CDS, en vez de a CiU, para cumplir así el doble propósito de optar por los partidos a los que se sienten más próximos, sin contribuir al mismo tiempo a una imposible derrota de CiU frente al PSC/PSOE. Y la certeza de la derrota socialista incentivó posiblemente a sectores izquierdistas y al mismo tiempo nacionalistas a dirigir su voto en los últimos días de la campaña a IC/PSUC, en vez de al PSC/PSOE, dado que la naturaleza de «segundo orden» de la consulta autonómica disminuía la relevancia del «voto útil». Como ya se ha dicho, las campañas son sólo, efectivamente, el punto final de un largo proceso: los cambios significativos de voto producidos durante una campaña —lo que desde luego no fue el caso catalán— son escasos, y suelen encontrarse dentro de límites predecibles. También para la mayor parte de los electores catalanes, la decisión del voto y el momento de la decisión electoral se han originado en contextos políticos diferentes de los de la campaña.

2.2. Las fuentes de influencia: de los líderes políticos a las encuestas preelectorales

En la encuesta postelectoral que estamos utilizando se plantearon dos cuestiones respecto a los factores intervinientes en la decisión del voto. En la primera se preguntaba a los votantes indecisos las razones que finalmente les habían llevado a optar por un partido. Y en la segunda se requería del conjunto del electorado que señalase si para decidir su voto había tenido en cuenta lo que habían dicho los líderes políticos, transmitido los medios de comunicación y hablado en diversos contextos personales. Ambas preguntas recogen dos componentes básicos de la decisión

electoral. De un lado, las que hemos denominado *fuentes de influencia,* consistentes en algunos de los elementos a los que convencionalmente se les atribuye un papel relevante en la decisión del voto; las seleccionadas abarcan la general de los líderes políticos y la más específica de las encuestas preelectorales. De otro lado, los que conforman los llamados *intermediarios del voto,* entre los que destacan los medios de comunicación y las relaciones personales.[34]

Aunque su tratamiento conjunto no resulta demasiado ortodoxo, tanto aquellas fuentes de influencia como estos intermediarios nos permitirán conocer mejor los mecanismos por los que los electores llegan a una decisión de voto. Pese a ello, conviene recordar que estos mecanismos tienen una naturaleza distinta y que resultan difícilmente asimilables, por lo que su incidencia en el voto no puede equipararse. La de los líderes políticos es obvia. Pero su relevancia en el caso español (y, en consecuencia, también catalán) es aún mayor a causa de las circunstancias que concurrieron en el nacimiento de los partidos y de los sistemas de partidos en la transición democrática. Entre aquéllos, la formación de los partidos en una época de generalización de los medios de comunicación, especialmente de la televisión, ha modificado las bases tradicionales de la competencia electoral: la importancia de los líderes queda resaltada aún más por la adecuación de los mensajes ideológicos a la técnica televisiva y por la acentuación de un liderazgo que personaliza en rigor los contenidos partidistas.[35] Por su parte, las encuestas preelectorales son objeto de una discusión continua sobre sus relaciones con el voto, en la que las suposiciones apriorísticas siguen compadeciéndose mal con las evidencias empíricas.[36] Y los intermediarios del voto se refieren a las personas y a las instituciones que median entre los ciudadanos y el mundo político, y que les proporcionan informaciones y criterios valiosos para su relación con la política o con algunas de sus manifestaciones emblemáticas, como son, por ejemplo, las elecciones.[37]

---

34. Debe aclararse que quedan fuera de este análisis las razones de voto, es decir, los motivos por los que se elige en última instancia a un partido determinado, sobre las que la encuesta postelectoral contenía una serie de preguntas específicas y que son examinadas en otro capítulo de este mismo volumen.
35. Cf., entre otros muchos, Richard Gunther, 'The dynamics of electoral competition in a modern society: models of spanish voting behavior, 1979 and 1982», mimeografiado.
36. Cf., también entre otros muchos, Robert M. Worcester, ed., *Political opinion polling: an international review* (Londres: Macmillan, 1983).
37.:Cf. Dan Nimmo y James C. Combs, *Mediated political realities* (Nueva York: Longman, 1983), y Paul A. Beck y Bradley Richardson, «Personal, organizational, and media intermediaries in the 1988 presidential context», mimeografiado. De estos intermediarios, la encuesta postelectoral de 1988 no ha incluido a las organizaciones secundarias, cuya incidencia en la identificación partidista y en el comportamiento electoral son fundamentales; dos recientes análisis, en Gunther, «The dynamics of electoral competition», cit., pp. 18 ss., y Bradley Richardson, «The development of partisan commitments in postfranquist Spain», mimeografiado, pp. 25 ss.

Cuadro 11

Razones aducidas por los indecisos en diversas elecciones para optar por un partido (*).

	España		*Cataluña*	
	Autonómicas, locales y europeas	*Legislativas,*	*Autonómicas*	
Razones	*1987*	*1986*	*1984*	*1988*
Argumentos de los políticos	36	29	26	45
Lo leído en la prensa, y lo oído en la radio y televisión	34	20	33	32
Conversaciones con: Familiares	43	39	35	26
Amigos	36	32	36	18
Compañeros de trabajo	21	18	20	13
Resultados de encuestas preelectorales	(**)	7	(**)	15
(n)	(896)	(207)	(479)	(196)

(*) Porcentajes de respuesta afirmativa a la pregunta sobre las razones que le ayudaron a adoptar la decisión que finalmente tomó, efectuada a quienes declaraban que dudaban entre varios partidos a la hora de votar en las elecciones señaladas.
(**) No se preguntó en estas encuestas.

¿Cuáles son las principales fuentes de influencia reconocidas por los electores catalanes? Una primera forma de responder esta pregunta consite en comprobar qué razones aducen los indecisos para haber dejado de serlo y votar a un partido determinado. En el cuadro 11 se recoge información comparada sobre las razones que han seleccionado los indecisos en cuatro diferentes consultas. Aunque con intensidad variable, en todos los casos se concede una cierta importancia a los líderes políticos, a los medios de comunicación y a los intercambios de opiniones mantenidos en contextos personales o no formalizados. Se trata de tres mecanismos distintos, pero obviamente complementarios. Pese a que los inde-

cisos están caracterizados por un menor interés político y una menor consistencia ideológica, su determinación de votar y sus vacilaciones sobre el partido a elegir les lleva a seguir con más atención de la habitual las ofertas electorales personificadas por los líderes políticos, a exponerse con más frecuencia a los medios de comunicación (sobre todo, claro está, a la televisión) y a entablar más a menudo conversaciones políticas con sus familiares y amigos. Desde el punto de vista del electorado catalán, resulta destacable la mayor atención prestada a los líderes (que se reconoce pese a no manifestar diferencias con respecto a las elecciones de 1986 en lo que hace a los medios de comunicación) y por el menor intercambio de conversaciones. Una diferencia adicional es la mayor frecuencia, también en términos relativos, con la que los ciudadanos catalanes han acudido a las encuestas preelectorales para dilucidar su voto.[38]

Podemos asimismo proporcionar una segunda respuesta a la cuestión de las fuentes de influencia en el voto de los catalanes acudiendo a las que reconoce el conjunto del electorado. Los datos pertinentes se encuentran en el cuadro 12. La impresión inicial que suscita este cuadro apunta a la debilidad relativa de los factores intervinientes en la decisión del voto. Es probable que la incidencia de estos factores sea en realidad mayor, y que los electores no la perciban o, pese a percibirla, gusten de no reconocerla por diferentes motivos: reafirmación de su independencia de criterios, de la autonomía de su voluntad o de su propia capacidad decisoria. Cabría también discutir si la relevancia de estas apreciaciones radica más en lo que ocurra realmente tras esa especie de defensa de lo individual en la que se escuda el elector medio, o en la reconstrucción *ex post facto* que se hace él mismo de esa supuesta autonomía. En cualquier caso, los porcentajes del cuadro 12 se mueven en niveles realmente bajos.[39] Dentro de ellos destaca la importancia diferencial de los líderes políticos: aunque parezca inferior a la desempeñada según estimaciones habituales, contrasta con la más baja atribuida a los medios de comunicación y con la generada por los intercambios políticos en contextos personales del votante. Carecemos de datos para clarificar si el escaso peso asignado a la intervención de los líderes en la decisión del voto se debe a la debilidad de su propio liderazgo o al hecho de su relativa

---

38. Aunque el número de casos de los indecisos catalanes en 1988 no permite realizar un análisis detallado de las variables más significativas, puede señalarse que en casi todas las categorías del cuadro 11 estaban sobrerrepresentados los electores de centro-derecha, los menos nacionalistas y los votantes del PSC/PSOE y del CDS.

39. Y de hecho lo son todavía más, ya que en las categorías de los medios de comunicación y de las relaciones personales se han agregado diversos componentes. Así, respecto a la primera, el 10 por 100 del electorado catalán ha tenido en cuenta lo que decía la televisión, el 7 por 100 los periódicos y el 5 por 100 la radio; y respecto a la segunda, un 12 por 100 ha tenido en cuenta lo que decían sus familiares, un 4 por 100 sus amigos y un 2 por 100 sus compañeros de trabajo.

Cuadro 12

Factores intervinientes en la decisión del voto, para el conjunto del electorado, según partido votado en las elecciones autonómicas, 1988 (*).

	Partido votado						
Factores	*IC/ PSUC*	*ERC*	*PSC/ PSOE*	*CDS*	*CiU*	*AP*	*Total*
Líderes políticos	29	30	25	44	28	43	24
Medios de comunicación	9	47	22	23	29	18	22
Relaciones personales	9	16	19	18	17	24	18
Encuestas y sondeos	2	1	3	13	3	—	2
(n)	(178)	(78)	(557)	(59)	(855)	(62)	(2.194)

(*) Las cifras son porcentajes de quienes contestan «mucho» y «bastante» a la siguiente pregunta: «¿Querría decirme (...) si para decidir su voto ha tenido mucho, bastante, poco o nada en cuenta lo que decían...?» La categoría de los *medios de comunicación* es la suma de los porcentajes respectivos para los periódicos, la radio y la televisión; la de las *relaciones personales,* la suma de los de los amigos, los familiares y los compañeros de trabajo. Los restantes porcentajes, hasta cien, suponen prácticamente las respuestas de «poco» y «nada», ya que la no respuesta oscila alrededor del 3 y 4 por 100.

innecesariedad, en el sentido de que los líderes se limitarían a reforzar una decisión ya adoptada. A la vista de los análisis que han subrayado el decisivo papel de los líderes en la canalización de las preferencias electorales,[40] es factible pensar en esta segunda alternativa.

Algo parecido podría ocurrir con los factores relativos a los medios de comunicación y a las relaciones personales. Ambas categorías funcionan como estructuras de intermediación del voto: no son las únicas (suelen venir acompañadas analíticamente de las organizaciones secundarias), pero sí las más extendidas por su naturaleza. Ambas sirven como canalizadores básicos de mensajes políticos hacia los electores, que necesariamente están incardinados en una red relacional de intermediarios infor-

40. Cf. Richard Gunther, Giacomo Sani y Goldie Shabad, *El sistema de partidos políticos en España. Génesis y evolución* (Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas/Siglo XXI, 1986), pp. 338 ss.; y Juan J. Linz, Manuel Gómez-Reino, Francisco A. Orizo y Darío Vila, *Informe sociológico sobre el cambio político en España, 1975-1981* (Madrid: Euramérica, 1981), p. 388 ss.

mativos y personales.[41] Como ya sabemos por el anterior cuadro 5, los catalanes siguieron los espacios electorales de los distintos medios con una atención moderada, pero les reconocieron un papel mínimo en la formación de sus propias opiniones políticas. Los datos del cuadro 12 refuerzan estas actitudes generales: sólo un 22 por 100 confiere a los medios de comunicación un cierto peso en la decisión del voto. De ellos, el más relevante es lógicamente la televisión (un 10 por 100 del electorado catalán reconoce su influencia, frente a un 7 por 100 para los periódicos y un 5 por 100 para la radio). Este escaso reconocimiento debe resultar posiblemente de la combinación, en dosis variables, de la relativa neutralidad de los propios medios, pero asimismo de la reducida exposición del electorado a ellos y del interés limitado por la política en general y por la campaña en particular. Y a ello también deben contribuir, en su caso, las características específicas de la influencia de los medios sobre las orientaciones políticas de unos ciudadanos que desarrollan percepciones selectivas de la información política y que tienden a exponerse sólo a los medios con los que simpatizan. Según se deduce del ya clásico modelo de los «efectos mínimos», la actuación de los medios como intermediarios del voto no suele consistir en modificar las preferencias electorales, sino en reforzar actitudes ya existentes y en activar predisposiciones hasta entonces latentes.[42]

Las relaciones personales siguen, con las oportunas peculiaridades, una lógica similar. Sólo menos de una quinta parte del electorado catalán señala que su decisión de voto se ha visto afectada por los comentarios habidos con personas de su familia (12 por 100), con amigos (4 por 100) y con compañeros de trabajo (2 por 100). El descenso en las proporciones es congruente con la medida en la que disminuye la homogeneidad política de estos grupos primarios. Pero sus niveles de incidencia en las preferencias electorales son de nuevo sumamente bajos. Ello es reflejo no sólo de la reducida exposición de los electores a las discusiones políticas, sino también del inadvertido refuerzo que de las preferencias políticas producen esos intercambios de opiniones, cuando se llevan a cabo. Por lo demás, estas percepciones sobre los intermediarios informativos y personales del voto en el ámbito catalán no se separan de las mantenidas por el conjunto de los españoles,[43] de forma similar a como

41. Beck y Richardson, «Personal, organizational, and media intermediaries», cit., pp. 16 ss.
42. Dos exposiciones de este modelo, en Berelson, Lazarsfelld y McPhee, *Voting*, cit., pp. 246 ss.; y en Shanto Iyengar y Donald R. Kinder, *News that matters* (Chicago: University of Chicago Press, 1987), pp. 66 ss.
43. En las encuestas postelectorales de 1987 y 1989, citadas ya en numerosas ocasiones, se preguntaba a todos los entrevistados si, a la hora de tomar una decisión sobre el partido que iba a votar, tuvo en cuenta o no la información proporcionada por los líderes y los medios de comunicación. En ambas ocasiones, una tercera parte de la muestra reconoció que tuvo en cuenta la «intervención de los líderes en los programas especiales de TVE» y la «información de los teledia-

ambas resultan inferiores a las existentes en otros sistemas democráticos.[44] Y su distribución entre los distintos grupos partidistas catalanes sigue lógicamente pautas diferenciadas, cuyos elementos específicos, sin embargo, no pueden ser analizados ahora. Como puede comprobarse de nuevo en el anterior cuadro 12, mientras que los votantes del PSC/PSOE y de CiU reflejan en mayor medida las opiniones de los catalanes a este respecto, las de IC/PSUC otorgan un peso mínimo a los intermediarios personales e institucionales del voto. Los líderes políticos encuentran un mayor reconocimiento relativo entre los votantes del CDS y de AP, los medios de comunicación —especialmente la prensa— en los de ERC y el entablamiento de discusiones políticas en los de AP.

Hemos dejado para el último lugar la cuestión de la posible incidencia en el voto de las encuestas y de los sondeos preelectorales. A la vista de los datos de los anteriores cuadros 11 y 12, no parece que esa incidencia sea relevante. Sólo el 15 por 100 de los votantes indecisos señala a las encuestas como elementos útiles para su decisión electoral final (cuadro 11). En el conjunto del electorado, el peso de las encuestas es todavía menor: sólo el 2 por 100 de los votantes catalanes declara que para optar por un partido tuvo en cuenta lo que decían las encuestas y sondeos preelectorales; y esta proporción se mantiene para todos los grupos partidistas, excepto para el muy reducido del CDS, en el que se elevó al 13 por 100 (cuadro 12). Pese a ello, la campaña electoral de 1988 estuvo caracterizada, como se recordará, por la abundancia de encuestas preelectorales y por las correlativas interpretaciones encontradas sobre sus efectos en el comportamiento de los catalanes. En realidad, ninguna de estas características es exclusiva del ámbito catalán; ni siquiera son propias de unas elecciones determinadas.[45] Dos excelentes conocedores de la opinión pública han apuntado que una de las cuestiones más controvertidas en este campo es precisamente la de los efectos que la publicación

---

rios»; una quinta parte, la «información de la prensa» y la «información de la radio»; y sólo una décima parte, la «asistencia a mítines y actos electorales». La distinta formulación de las preguntas y la distinta estructuración de las respuestas justifican los porcentajes algo más elevados que se dieron en estas encuestas.

44. Cf. los datos sobre las actividades de las campañas y, en general, de participación contenidos en Cayrol, «Le rôle des campagnes électorales», cit., pp. 388 ss.; Maravall, *La política de la transición,* cit., pp. 110 ss.; y Samuel H. Barnes, Max Kaase *et al., Political action. Mass participation in five western democracies* (Berkeley; Sage, 1979), pp. 74 ss.

45. Algunas referencias generales a la utilización de las encuestas en las elecciones españolas, en Wert, «La campaña electoral de 1982», cit., pp. 80 ss.; José Ignacio Wert y Rafael López Pintor, «Polls and politics: an empirical history of misunderstanding», en *Seminar on opinion polls* (Amsterdam: ESOMAR, 1989), pp. 67 ss.; Joaquín García Morillo, «El desarrollo de la campaña», en Jorge de Esteban y Luis López Guerra, eds., *Las elecciones legislativas del 1 de marzo de 1979* (Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1979), pp. 243 ss; y Juan I. Rospir, «Las encuestas preelectorales», en Alejandro Muñoz Alonso y otros, *Las elecciones del cambio* (Barcelona: Argos Vergara, 1984), pp. 145 ss.

de encuestas puede originar en el comportamiento electoral; y añadían en seguida que en ningún otro aspecto como el de la naturaleza o intensidad de esos efectos demuestra ser la evidencia empírica disponible tan poco concluyente y/o tan confusa.[46] En el mejor de los casos, las discusiones sobre los distintos efectos directos de las encuestas —calificados con nombres ya clásicos como los de *bandwagon, underdog, backlash,* o *boomerang*— han alcanzado sólo resultados escasamente generales o/y consistentes.[47] Se sabe que las encuestas inciden en la decisión de voto de algunos electores, que conforman posiblemente sectores minoritarios de los países occidentales. Pero se carece de datos sistemáticos sobre los que fundamentar generalizaciones significativas.[48] Las menos arriesgadas sugieren que las encuestas aumentan las posibilidades de los pequeños partidos que han ido ganando fuerza a lo largo de la campaña (el denominado efecto «*momentum*»); que pueden alentar el voto táctico, casi siempre «útil», por parte de los electores que crean conocer las posibilidades de los distintos partidos y que se dejen llevar más por consideraciones tácticas que por las ideológicas (el efecto *táctico*); y que pueden informar a los electores sobre la probable efectividad de sus votos, canalizándolos hacia alguno de sus pertidos preferidos según sean las condiciones de la competición electoral.[49]

Algunos de estos supuestos parecen haberse dado, bien que dentro de las limitaciones apuntadas, en las elecciones españolas. los datos incluidos en el cuadro 13 complementan los ya citados anteriormente. Alrededor de la mitad de los electores españoles y catalanes han tenido noticia

---

46. Wert y López Pintor, «Polls and politics», cit., p. 61.
47. La bibliografía al respecto es tan numerosa que cabe sólo referir algunos trabajos conocidos, entre los que destacarían los de Harold Mendelson e Irving Crespi, *Polls, television and new politics* (Scranton, Pa.: Chandler, 1970); George Gallup, *The sophisticated poll watcher's guide* (Princeton: Princeton Opinion Press, 1972); I. Ceci y L. Kain, «Jumping on the bandwagon with the underdog: the impact of attitude polls on polling behavior», en *Public Opinion Quarterly,* 46, 1982, pp. 228-242; Richard Rose, *Influencing voters: a study of campaign rationality* (Londres: Faber, 1967); Worcester, ed., *Political opinion polling,* cit., *passim;* y F. Teer y J.D. Sepencer, *Political opinion polls* (Londres: Hutchinson, 1973). Debe aclararse, por lo demás, que estamos hablando de los efectos *directos* de las encuestas; los indirectos son evidentes, y abarcan a una considerable cantidad de temas y de actores políticos o sociales. Cf. al respecto Harrop y Miller, *Elections and voters,* cit., pp. 238-239, y Philip Meyer, «Precision journalism», en *Seminar on opinion polls,* cit., pp. 219 ss.
48. Como subrayan Wert y López Pintor («Polls and politics», cit., p. 63), «en el mejor de los casos, puede asegurarse que las encuestas tienden a tener impactos diferentes sobre diferentes tipos de individuos, de acuerdo con sus distintas características personales y sociales, así como con sus diversos grados de implicación y compromiso tanto con el proceso informativo como con el electoral. Lo que es una forma más larga (y obviamente muy simplificada) de decir poco más que nada».
49. Dennis Kavanagh, «Public opinion polls», en Butler, Penniman y Ranney, eds., *Democracy at the polls,* cit., pp. 205 ss.; Harrop y Miller, *Elections and voters,* cit., pp. 237 ss.; y Wert y López Pintor, «Polls and politics», cit., p. 62.

Cuadro 13

Conocimiento e incidencia de las encuestas preelectorales en diversas elecciones (*).

	España		*Cataluña*
	Autonómicas, locales y europeas, 1987	*Legislativas, 1986*	*Autonómicas, 1988*
Conocimiento de encuestas	43	56	49
Incidencia de encuestas en voto	9	13	9
(n)	(2.500)	(8.286)	(2.914)
Tipo de incidencia:			
Ratificación de voto	79	75	76
Cambio a voto «útil»	11	9	11
Cambio a abstención	2	6	8
No contesta	8	10	5
(n)	(100)	(320)	(130)

(*) Los porcentajes de *conocimiento* son respuestas afirmativas de «quienes tuvieron noticias de lo que decían las encuestas sobre los posibles resultados electorales»; los de «incidencia en voto», respuestas afirmativas de quienes «tuvieron en cuenta, al decidir su voto (...), los resultados de las encuestas». A éstos se les preguntaba entonces en qué sentido los tuvieron en cuenta: «para decidirse en favor del partido que ya pensaba votar *[ratificación de voto]*; para votar a otro con más posibilidades de ganar *[cambio a voto "útil"]*; y para inclinarse por la abstención *[cambio a abstención]*».

de las previsiones de voto o de escaños de las encuestas, en su mayor parte a través de la televisión.[50] Pero sólo una décima parte reconoce que esas previsiones fueron tenidas en cuanta a la hora de decidir su opción

50. Entre quienes han tenido noticia de esas previsiones, el 77 por 100 de los entrevistados en las encuestas postelectorales de 1986 y 1987 las obtuvo en la televisión, el 46 por 100 en los periódicos y el 42 por 100 en la radio. Los porcentajes para Cataluña son del 85 por 100 (televisión), 55 por 100 (periódicos) y 31 por 100 (radio). Los porcentajes de conocimiento a través de conversaciones con familiares, amigos y compañeros de trabajo oscilan en las tres encuestas entre la cuarta y la quinta parte de quienes afirman conocer lo que decían los sondeos preelectorales.

electoral. Como suele ocurrir en casos similares, las percepciones sobre los cambios de voto originados por las encuestas son mucho más elevadas que su incidencia real, por no hablar del cambio de voto efectivo. En 1989, por ejemplo, un 35 por 100 de los entrevistados en una encuesta mostraba su acuerdo con la afirmación de que el conocimiento de lo que prevén las encuestas sobre los futuros resultados pueden modificar el voto de algunas personas. Sin embargo, sólo el 5 por 100 declaraba haberlo cambiado al conocer los resultados de las encuestas.[51] Estas opiniones se enmarcan dentro de las producidas en otros países europeos. Pero la menor exposición a los medios de comunicación y la mayor debilidad de los partidos podrían estar detrás de algunas peculiaridades de orden menor. En el Reino Unido, también por ejemplo, las proporciones de conocimiento de las previsiones de las encuestas son más elevadas que en España —se mueven entre las dos terceras y las tres cuartas partes del electorado británico, mientras que el sector influido por ellas es algo menor —oscila alrededor del 3 por 100.[52]

Sea como fuere, lo cierto, finalmente, es que tres de cada cuatro de los electores españoles y catalanes que reconocen haber tenido en cuenta las previsiones de las encuestas lo hicieron para ratificar su decisión de voto, y que sólo una décima parte cambió su voto, buscando previsiblemente la lógica de la utilidad.[53] A la vista de todo ello, no parece, incidentalmente, que tengan excesiva justificación los mandatos legales, que comparten algunos países europeos, entre ellos España, relativos a las prohibiciones o limitaciones para la difusión de las encuestas preelectorales en determinadas circunstancias.[54] Lo importante no es sólo que la mayoría de los españoles con opinión al respecto se venga pronunciando reiteradamente

---

51. Se trata de la encuesta postelectoral de CIS citada *supra*, nota 19. Estos porcentajes generales sobre la percepción de la incidencia de las encuestas parecen haberse mantenido desde hace tiempo: tras las elecciones legislativas de 1982, un 33 por 100 opinaba lo mismo. Cf. Rafael López Pintor y Manuel Justel, «Iniciando el análisis de las elecciones generales de octubre de 1982 (Informe de un sondeo postelectoral)», en *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 20, 1982, p. 162.

52. Cf. Ivor Crewe, «Saturation polls, the media and the 1983 election», en I. Crewe y M. Harrop, eds., *Political communications: the general campaign of 1983* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), pp. 26 ss.; y Robert Worcester, «Political opinion polling in Great Britain: past, present and future», en *European Research*, 15, 1987, pp. 125 ss.

53. Los grupos partidistas que en mayor medida consideraron los resultados de las encuestas en su decisión de voto fueron los del CDS y PSC/PSOE, cuyos porcentajes al respecto doblan los del promedio catalán. En ambos casos, las transferencias a CiU explican esta mayor incidencia para un partido minoritario sobre el que cabía dudas que llegara incluso al Parlament, o para el sector del principal partido de la oposición sujeto a la lógica del *voto dual*.

54. Cf. N. Rohme, «A worldwide overview of national restrictions on the conduct and release of public opinion polls», en *European Research*, 13, 1985, pp. 30-37; Wert y López Pintor, «Polls and politics», cit., pp. 65 ss.; y López Pintor, *La opinión pública española*, cit., pp. 189 ss.

por la libertad de publicación de encuestas durante las campañas electorales.[55] Mayor relevancia tiene el hecho de que se trata de unas limitaciones, que, además de carecer de fundamento empírico contrastado, introducen por sí mismas una restricción democráticamente injustificable en la libertad informativa de los electores.[56]

3. LAS VALORACIONES DE LOS RESULTADOS ELECTORALES

Tras la jornada electoral, los medios de comunicación suelen difundir los primeros resultados reproduciendo una escena ya familiar: cuando los líderes políticos valoran los resultados de las elecciones, sus respectivos partidos dan en obtener las calificaciones más positivas o, en el peor de los casos, las menos negativas. El hecho de que esta tendencia tenga fácil justificación no impide que sea en sí misma destacable. Las valoraciones de los líderes parecen ajustarse a patrones similares: se subrayan los aspectos positivos propios en el supuesto de que existan, y se enfatizan los negativos de los adversarios en todo caso; o bien se diluye la responsabilidad por haber obtenido unos resultados inferiores a las expectativas propias, y se relativiza el éxito de los otros partidos o se subraya que tampoco éstos han conseguido realizar sus objetivos. No hace falta añadir que este esquema general admite variantes menores en base a la combinación de sus distintos elementos valorativos. Y que alguna de aquellas variantes se produjo naturalmente tras las elecciones autonómicas catalanas de 1988. *La Vanguardia* supo cifrarlas adecuadamente, a mi juicio, en los titulares del día siguiente: las declaraciones de los líderes políticos quedaban resumidas en «triunfos que saben a poco y [en] derrotas que parecen éxitos».[57] Por su parte, los ciudadanos suelen ajustar sus interpretaciones a criterios menos forzados por las circunstancias inmediatas. En esta última sección del capítulo examinaremos brevemente las valoraciones de los catalanes sobre los resultados de las elecciones de 1988 alrededor de tres puntos: el partido vencedor, los partidos contendientes y las consecuencias generales de la consulta autonómica.

En primer lugar, el partido vencedor. Como puede apreciarse en el

---

55. Al menos desde 1982, proporciones estables de entrevistados en encuestas postelectorales, que llegan al 70 por 100 de los que contestan a la pregunta, son partidarios de que las encuestas y sondeos preelectorales puedan publicarse durante la campaña; para la de 1982, cf. López Pintor y Justel, «Iniciando el análisis de las elecciones generales», cit,, p. 162, y Wert, «La campaña electoral de octubre de 1982», cit., p. 83; las de 1986 y 1989 han sido citadas ya en numerosas ocasiones.
56. Cf., entre otros muchos, Wert y López Pintor, «Polls and politics», cit., pp. 63 ss.
57. Cf., en general, Josep M. Vallès y Joaquim M. Molins, «La vida electoral a Catalunya: eleccions i referèndum entre 1982 i 1988», en Equip de Sociologia Electoral, *Atlas electoral de Catalunya,* cit., pp. 58 ss.

cuadro 14, la victoria electoral de CiU es reconocida por una amplia mayoría de los catalanes. De forma similar a lo ocurrido entre los españoles por el triunfo del PSOE en 1986 y 1989, la satisfacción ha descendido también para CiU desde su primer triunfo, en 1984, pero dentro de unos márgenes reducidos. Y a diferencia de una cierta tradición electoral española, en la que la polarización ideológica sometía los resultados electorales a un continuo proceso de deslegitimación, tanto el PSOE como CiU han conseguido niveles de satisfacción superiores a sus propios electorados. Además de obtener sendas mayorías parlamentarias absolutas, la legitimidad del PSOE y de CiU estaba confirmada por unos niveles de satisfacción que superaban los de sus respectivos apoyos electorales: 44.1 por 100 de los votos válidos en 1986 y 39.6 por 100 en 1989 para el PSOE, y 46.6 por 100 en 1984 y 45.5 por 100 en 1988 para CiU. La moderación electoral e ideológica que ha venido caracterizando a la democracia española desde la transición se proyecta asimismo en una dimensión que no resulta visible directamente en el cuadro 14: en las cuatro consultas, los porcentajes de quienes se declaran *nada* satisfechos son mucho más bajos que los de quienes señalan un grado razonable de insatisfacción (la de los «poco» satisfechos); lo contrario es también cierto entre quienes se manifiestan «muy» y «bastante» satisfechos.

Para el caso de CiU en 1988, el reconocimiento por su victoria se extiende a todos los grupos partidistas, aunque con intensidad lógicamente diferente. Además de la casi totalidad de los votantes convergentes, CiU contaba con la satisfacción electoral de la mitad de los votantes de ERC, AP, CDS e incluso de una tercera parte de los abstencionistas. Según cabía esperar, los menos satisfechos fueron los socialistas y los

Cuadro 14

Satisfacción e insatisfacción con el partido vencedor en las dos últimas elecciones legislativas en España y autonómicas en Cataluña (*).

	Legislativas		*Autonómicas*	
	1986	*1989*	*1984*	*1988*
Satisfacción	54	49	58	54
Insatisfacción	35	40	32	36
No contesta	11	11	10	10
(n)	(8.430)	(3.266)	(4.984)	(2.914)

(*) Los porcentajes de *insatisfacción* son la suma de quienes se sienten «muy» y «bastante» satisfechos con la victoria del PSOE en las elecciones legislativas en España y de CiU en las autonómicas en Cataluña; los de *insatisfacción,* la suma de quienes se sienten «poco» y «nada» satisfechos.

Cuadro 15

Valoración positiva de los resultados de las elecciones autonómicas para cada uno de los partidos, según partido votado, 1988 (*).

	Partido votado						
Partido	*IC/ PSUC*	*ERC*	*PSC/ PSOE*	*CDS*	*CiU*	*AP*	*Total*
IC/PSUC	63	45	35	26	35	26	33
ERC	36	64	21	23	33	23	28
PSC/PSOE	31	21	43	23	24	16	27
CDS	30	32	22	64	31	35	28
CiU	78	71	71	78	89	78	74
AP	5	4	2	5	3	1	4
(n)	(178)	(78)	(557)	(59)	(855)	(62)	(2.194)

(*) Porcentajes de quienes creen que el resultado de las elecciones autonómicas fue «muy bueno» y «bueno» para cada uno de los partidos seleccionados. Se han excluido del cuadro las restantes respuestas («regular», «malo» y «muy malo»).

comunistas; pese a ello, uno de cada cuatro votantes de ambos partidos mostraba también su satisfacción por la victoria convergente.[58] Claro que la aceptación general de los resultados de CiU podrían deberse a diferentes motivos. Es evidente que los nacionalistas priman en el caso de ERC, los conservadores en los de AP y CDS, y en todos ellos los de la continuidad gubernamental de un líder que, como se demuestra en otro lugar de este libro, gozaba de una amplia aceptación. Algunos datos sueltos son suficientemente ilustrativos. Así, los niveles superiores de satisfacción se producen entre quienes se autositúan ideológicamente en el centro-derecha (75 por 100), se consideran más catalanes que españoles (67 por 100) o sólo catalanes (68 por 100), han nacido en Cataluña de padres catalanes (68 por 100) y hablan y escriben correctamente el catalán (61 por 100). Pero los niveles de satisfacción, aunque menores, son asimismo significativos entre quienes se colocan ideológicamente en la izquierda (28 por 100), se definen como españoles (36 por 100) o más españoles que catalanes (43 por 100), son inmigrantes (43 por 100) y no entienden ni hablan catalán (41 por 100).

58. Los *votantes duales* del PSC/PSOE (es decir, quienes votaron al PSC en las legislativas de 1986 y a CiU en 1988) se mostraban a este respecto más próximos a los convergentes: un 81 por 100 declaraba su satisfacción por la victoria de CiU.

En segundo lugar, estas variables operan también, lógicamente, cuando los catalanes valoran los resultados conseguidos por cada partido en la consulta autonómica. Es aquí donde son mayores los contrastes entre las apreciaciones de los líderes políticos y las valoraciones de los ciudadanos. Los datos del cuadro 15 son reveladores: pese a la incidencia de los factores nacionalistas e ideológicos, las valoraciones de los distintos grupos partidistas se mantienen en unos niveles similares. Aunque no existe desde luego unanimidad, los catalanes parecen compartir, en cambio, un cierto consenso a la hora de apreciar las fortunas electorales de los diferentes partidos. Los extremos de la victoria y de la derrota están ocupados respectivamente por CiU y por AP. En el primer caso, nada menos que más de siete de cada diez catalanes están de acuerdo en valorar positivamente sus resultados, en congruencia con su situación como primer partido, con su repetición de la mayoría absoluta de escaños en el Parlament, con su continuidad al frente de la generalitat y con su distanciamiento respecto del segundo partido. En el caso de AP, sólo una proporción mínima del 4 por 100 considera positivos unos resultados que eran inferiores a los ya de por sí bajos de las autonómicas de 1984, y sólo algo más de la mitad de los de las últimas legislativas de 1986.[59] En medio queda el reconocimiento de la leve mejoría de IC/PSUC (al protagonizar desde 1986 un lento pero sostenido crecimiento de sus apoyos electorales), los más bajos de ERC y CDS (a causa de la combinación de sus oscilaciones electorales y de sus contradictorias expectativas de voto) y el más bajo aún del PSC/PSOE (cuya condición de primer partido de la oposición no ocultaba sus pérdidas sistemáticas en las autonómicas en virtud del *voto dual* y, sobre todo, los cerca de 16 puntos porcentuales que le separaban de CiU). Este relativo consenso era roto sólo por las valoraciones de los votantes de cada partido, que tendían a asignarles unos contenidos positivos más elevados. Pero aún así hay diferencias, e incluso excepciones. La más llamativa está radicada en los votantes de AP: sólo un 1 por 100 de ellos estima positivamente los resultados del partido conservador. En un extremo nuevamente opuesto, cerca de nueve de cada diez votantes de CiU valoran en términos positivos los resultados de la coalición. Y dos de cada tres de los respectivos votantes de ERC, CDS e IC/PSUC hacen lo propio con sus partidos, frente a una proporción considerablemente menor de los votantes del PSC/PSOE: sólo lo hace así un 43 por 100.

Y, finalmente, tanto aquellas variables como estas dimensiones siguen operando en lo que hace a las valoraciones de las consecuencias electorales para Cataluña y España (cuadro 16). Pese a los contenidos un tanto

59. Además, la valoración negativa de AP alcanzaba al 59 por 100 del electorado, convirtiéndose así en la más alta de todos los partidos: el que le seguía en este orden de cosas era el PSC/PSOE, con un 18 por 10 de valoración negativa.

Cuadro 16

Valoraciones positivas y negativas de las consecuencias de las elecciones autonómicas para el pueblo catalán y para España, según partido votado, 1988 (*).

	Partido votado						
Valoraciones	*IC/ PSUC*	*ERC*	*PSC/ PSOE*	*CDS*	*CiU*	*AP*	*Total*
Para el pueblo catalán							
Positivas	25	51	35	61	93	46	57
Negativas	37	19	27	8	—	12	13
Para España							
Positivas	20	40	25	46	67	21	41
Negativas	31	22	29	14	3	29	15
(n)	(178)	(78)	(557)	(59)	(855)	(62)	(2.194)

(*) Las valoraciones *positivas* son porcentajes de quienes estiman «muy bueno» y «bueno» el resultado de las elecciones autonómicas «para el pueblo catalán» y «para España en su conjunto», respectivamente; las *negativas,* las de quienes lo creen «malo» y «muy malo». No se ha incluido en el cuadro la categoría «regular» y la no respuesta.

crípticos de las preguntas,[60] las respuestas se ajustan a patrones predecibles para los distintos electorados. Aún así, cabe subrayar que dos terceras partes valoran positivamente el resultado de la consulta autonómica para Cataluña, y algo menos de la mitad para España. Si no tenemos en cuenta la categoría de «regular» de las respuestas, las valoraciones negativas son mínimas: un 13 por 100 para la del pueblo catalán y un 15 por 100 para el conjunto de España. Y, como podía esperarse una vez más, las consecuencias positivas para Cataluña son más elevadas entre los votantes nacionalistas, mientras que las negativas para España son superiores, en términos relativos, entre los electores de AP (a causa de los posibles excesos nacionalistas de CiU) y entre los de IC/PSUC y PSC/PSOE (debido a la naturaleza conservadora de CiU).

60. Contenidos que se reflejan en las tasas de no respuesta para ambas preguntas: un 12 por 100 para las consecuencias relativas a Cataluña, y un 25 por 100 para las de España.

ELS ABSTENCIONISTES A LES ELECCIONS AL PARLAMENT DE CATALUNYA DE 1988

SOM DOS MILIONS: ELS ABSTENCIONISTES A LES ELECCIONS AL PARLAMENT DE CATALUNYA DE 1988

Joan Font

1. INTRODUCCIÓ[1]

En qualsevol monografia al voltant d'una consulta electoral, la participació és una dimensió prou important com per exigir el seu propi apartat, tot i que la tradició d'estudis sobre comportament electoral hagi tractat molt més l'anàlisi de l'orientació del vot. Si l'èmfasi en aquest té probablement molt a veure amb el fet que són els vots introduïts en l'urna els únics que incideixen efectivament en la distribució d'escons, i per tant en el repartiment de poder, és important no oblidar que prèviament a l'elecció d'una o altra formació política hi ha una decisió d'anar o no a votar [2] (Memmi, 1989). Aquesta a més, en no incidir amb igual força en els diferents grups, afecta també de manera desigual tant la inserció política en la col·lectivitat dels diferents grups socials, com les

---

1. Vull agrair la col·laboració del que durant l'any 1988, en què la part fonamental d'aquest treball fou realitzat, era la subdirecció de recerca del Centro de Investigaciones Sociológicas, per la col·laboració i sugestions que tant han enriquit aquest treball. Especialment a J.R. Montero, que recolzà, dirigí, estimulà i discutí aquest treball constantment, malgrat les diferències interpretatives. Els comentaris de R. Borge i F. Pallarès foren també d'indubtable valor.

2. L'estricta separació d'ambdues dimensions pot resultar però excessivament simplista, en tant que en molts casos la decisió d'anar o no a votar pot ser paral·lela a l'elecció d'una o altra formació política. És a dir el dubte no es plantejaria necessàriament en dues etapes, sinó en forma d'anar a votar al partir X o no votar.

expectatives de vot de les diferents formacions polítiques. La participació és, per tant, una dimensió del vot que mereix tanta atenció com la pròpia orientació del vot.

Si això és cert per a qualsevol convocatòria electoral, la rellevància de l'estudi de l'abstenció creix considerablement en aquest cas específic, en tant que fou el resultat més destacat en la jornada electoral del 29 de maig de 1988. Enfront la repetició de la majoria absoluta de CiU i el clima de continuïtat política general, el creixement de 5 punts de l'abstenció respecte de la convocatòria autonòmica anterior i el sobrepassament de la barrera simbòlica del 40 % foren tant primera plana dels mitjans de comunicació, com motiu d'anàlisi per a les forces polítiques o els científics socials.

L'article es divideix en tres parts fonamentals. Una introducció a l'abstenció a Catalunya, l'anàlisi de l'abstenció a les eleccions autonòmiques de 1988, i un intent d'explicació d'aquesta. La primera part abarca les tendències generals del comportament abstencionista a Catalunya considerant els diferents tipus d'elecció, una breu referència a la seva distribució territorial, una reflexió sobre el caràcter permanent o conjuntural dels comportaments abstencionistes a Catalunya en perspectiva comparada, i finalment un apartat específic que tracta les característiques de l'abstenció en convocatòries autonòmiques.

L'anàlisi de l'abstenció en la convocatòria de 1988 es realitza des de dues aproximacions complementàries. En primer lloc, comparant els perfils dels abstencionistes de 1984 i 1988, per tal de veure quins canvis es constaten a partir de les seves característiques socials i actitudinals bàsiques. Aquests perfils es contextualitzen en els treballs pre-existents sobre el tema. Posteriorment, s'elabora una tipologia d'abstencionistes a partir del seu comportament electoral de 1986 i 1988 i se'n descriuen els trets, a partir tant de les seves característiques com de la seva pròpia justificació de l'abstenció.

Finalment el tercer capítol tracta d'aplicar algunes de les principals hipòtesis generalment utilitzades per a explicar l'abstenció als grups descrits en l'apartat anterior.

L'estudi de l'abstenció a partir de dades d'enquesta presenta considerables problemes. Als dubtes o fonts d'error que qualsevol treball sobre enquesta pot comportar, s'afegeix en aquest tema específic la sub-representació dels abstencionistes que es constata en totes les enquestes.[3] La

3. Quan no s'indiqui el contrari, les dades d'enquesta provenen de la mateixa enquesta postelectoral a què fan referència els altres articles. Es trobaran també referències a les dues anteriors enquestes pre-electorals realitzades pel CIS a Catalunya el 1980 (abril 1980, 1978 casos) i 1984 (maig 1984, 4.900 casos), a l'estudi pre-electoral del CIS 1.739, realitzat a Catalunya sobre una mostra de 2.881 persones al maig de 1988, i a l'estudi realitzat per ICB, S.A. el novembre de 1989 sobre una mostra de 2.200 persones residents a Catalunya. S'agraeix a l'Institut de Ciències Polítiques i Socials la possibilitat de consultar les dades de l'esmentada enquesta. En tots aquest casos s'especificarà la font.

proporció de la sub-representació dels abstencionistes en les tres enquestes postelectorals realitzades pel CIS després de cada una de les tres convocatòries autonòmiques a Catalunya roman força constant, oscil·lant entre els 15 i els 20 punts. Els abstencionistes que apareixen a l'enquesta representen doncs, per exemple, a poc més de la meitat dels reals el 1984, o a 5 de cada 8 el 1988.

Dues són les possibles explicacions d'aquest fenomen: o bé aquestes persones no han estat entrevistades o be han ocultat el seu comportament electoral real. La primera hipòtesi és, almenys en el cas de l'Estat Espanyol, la principal, en produir-se per dos procediments que es multipliquen. En primer lloc els problemes mostrals, que si bé han rebut quasi nul·la atenció en el nostre entorn, són encara font de preocupació a centres amb tècniques més sofisticades, que són conscients del dèficit d'aparició d'alguns dels grups de població més marginal (barraquisme, vivendes ocupades o construïdes il·legalment), i probablement també amb major potencial abstencionista.[4] En segon lloc, cal considerar les persones que rebutgen ser entrevistades, que són més que les que ho accepten. Si ni el sentit comú ni els resultats semblen mostrar cap evidència de major resposta entre els votants del PSC que entre els de CiU, si es constata per contra una clara sub-representació de dos grups: els votants conservadors i els abstencionistes. No sembla tampoc difícil d'entendre que els no votants per desinterès o despolitització no vulguin respondre una esquesta, especialment quan el seu contingut és eminentment polític.

Finalment, tampoc es pot descartar que una part dels abstencionistes que falten estigui «camuflat» entre els que no responen quin ha estat el seu comportament electoral (ns/nc, des d'ara). El fet que la suma d'ambdós grups (abstencionistes declarats i ns/nc) s'assembli en molts casos al nombre real de no votants ha portat al tractament conjunt d'ambdós grups en alguns treballs (Lancelot, 1968; Pallarès, 1986). Al meu entendre, aquest plantejament menysprea les causalitats abans esmentades i homogeneïtza el comportament electoral d'un grup, els ns/nc, on com en el Grup Mixt del Parlament, es troben persones de molts diversos orígens.[5]

Per tant, el col·lectiu d'abstencionistes sobre els que treballarem representa únicament amb eficàcia limitada al conjunt d'aquesta població. En tant que de moment és el millor que tenim, i que les dades d'enquesta ofereixen algunes posibilitats de les que altres metodologies manquen, és important seguir utilitzant-les. No però sense considerar que alguns dels col·lectius abstencionites estaran sub-representats (probablement els que representen les categories socialment més marginals o amb major rebuig actitudinal envers tot el polític), i que cal insistir en la necessitat d'incorporar metodologies complementàries (llistes electorals i entrevistes en

4. Per exemple, el Institute for Social Research de la Universitat de Michigan, un dels principals centres d'estudi de l'opinió pública als EE.UU., reconeix aquest dèficits mostrals. Entrevista amb la secció de mostres, juliol 1990.
5. Vegi's Brugue; Font (1990). (Bibliografia pàg. 120)

profunditat, per exemple), així com de realitzar recerques a fons sobre la validesa, les limitacions i els mètodes per a millorar l'estudi de l'abstenció per mitjà d'enquesta. En aquest cas, i quan això és posible, algunes de les dades es contrasten amb perfils de llistes electorals obtinguts per a la ciutat de Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 1988).

2. L'ABSTENCIÓ A CATALUNYA

En aquest primer capítol introductori, dedicarem un primer apartat a la descripció de les característiques generals de l'evolució de l'abstenció a Catalunya, per centrar-nos posteriorment en una molt breu descripció de les seves principals pautes territorials. El tercer apartat es desenvolupa ja en el nivell individual, tractant de veure fins a quin punt el comportament abstencionista és constant o intermitent, i fent alguna referència comparativa a treballs realitzats en d'altres contextos. Finalment, el darrer apartat descriu les característiques i evolució de l'abstenció autonòmica a Catalunya de 1980 a 1986.[6]

2.1. Característiques generals

Com a tot l'Estat Espanyol, l'evolució de l'abstenció a Catalunya en els darrers 12 anys ha estat molt més accidentada del que és habitual en el context europeu.[7] Probablement les dues característiques més clares de l'evolució de l'abstencionisme a Catalunya han estat d'una banda el seu considerable paral·lelisme amb les oscil·lacions a nivell estatal, en les eleccions celebrades en aquest àmbit, i l'establiment de pautes clarament diferenciades segons el tipus d'elecció, tal com succeeix també en d'altres CCAA de l'Estat Espanyol (Quadre 1).

Si a nivell de correlació de forces polítiques i del subsegüent sistema de partits, Catalunya s'ha diferenciat clarament de la resta de l'Estat, l'evolució de l'abstenció ha estat força similar en ambdós casos. Considerant els dos tipus d'elecció que tenen una pauta més clarament estatal, les legislatives i europees (l'especificitat de les convocatòries municipals recomana tractar-les a part), Catalunya sembla seguir una evolució paral·lela a la mitjana estatal, accentuant-ne la tendència a la participació alta o baixa (participant més que el conjunt quan la mitjana d'abstenció queda per sota el 25 %, i menys quan es vota per sota d'aquesta proporció). Fins i tot s'accentua més o menys la diferència a mida que el resultat català s'allunya de la mitjana estatal. Així, el 1977 i 1982, en les

6. Totes les dades electorals utilitzades en l'article provenen del CIDC i el ESE.
7. Per situar l'abstenció a l'Estat Espanyol en el context europeu vegi's Montero (1984, b).

Quadre 1

*Evolució de l'abstenció a Catalunya i l'Estat Espanyol (1977-1989)**

	Catalunya	*Estat Espanyol*
L77	20,2	21,-
L79	31,9	31,6
M79	39,1	40,2
A80	38,6	—
L82	19,1	20,1
M83	32,1	34,3
A84	35,7	—
L86	30,8	29,2
M87	32,9	30,5
PE87	32,-	31,1
A88	40,6	—
PE89	48,5	45,2
L89	32,9	30,1

* L, indica eleccions legislatives; M, municipals; A, autonòmiques; PE, al Parla-

dues convocatòries clarament participatives,[8] Catalunya vota també lleugerament per sobre de la mitjana estatal. Per contra, en tots els casos restants, la participació és inferior al Principat. Generalment la diferència és al voltant d'1 punt, excepte en el cas de les eleccions europees de 1989 on, en un context de molt escassa participació, la diferència supera els 3 punts.

Aquesta «radicalització» de les tendències estatals és la conseqüència de majors oscil·lacions, i per tant d'una més gran volatilitat participativa. Aquesta no sembla però ser conseqüència d'una major tendència general a la volatilitat electoral, que s'ha situat ordinàriament en nivells similars a l'estatal.[9] L'explicació sembla radicar doncs en el fet que la mitjana d'abstenció estatal, en ser producte de realitats molt diverses, oscil·la amb major dificultat. Probablement el fet que hi hagi algunes CCAA amb tradicions molt accentuades pel que fa a la participació (Galícia com a Comunitat abstencionista, o el País Valencià com a Comunitat participa-

8. Totes les dades d'abstenció, però especialment les de 1977, han provocat fortes polèmiques al voltant de la seva qualitat, degut a les elevades estimacions d'errors censals existents. Tot i que no hi ha cap estudi acabat sobre el tema algunes consideracions interessants poden trobar-se a Montero (1986), o a la rèplica de Justel (1990).

9. Per una anàlisi de volatilitat electoral comparada de Catalunya respecte d'Euskadi i el conjunt estatal, vegi's Montero; Font (1989).

tiva, per exemple), ralentitza clarament les oscil·lacions estatals.[10] Així mateix el caràcter eminentment urbà de la mobilització en ambdues convocatòries i el major pes de la població urbana a Catalunya serien també fonamentals per explicar aquest fenomen.

No pot parlar-se a Catalunya de tendències linears creixents o decreixents pel que fa a l'evolució de l'abstenció. Fins i tot si considerem aïlladament cada tipus d'elecció, en totes les que trobem almenys tres convocatòries la tendència ha estat zigzaguejant. El fet que la darrera convocatòria en tots els àmbits hagi estat d'abstenció creixent pot ser significatiu, però tant la novetat del fenomen com la importància de les circumstàncies específiques de cada convocatòria, o la possible existència de «cicles participatius», dificulten la realització de cap tipus de pronòstic.

Com ja hem assenyalat, el fet més definitiu que permet esbrinar els marges en què oscil·larà la participació en determinada convocatòria és probablement el seu àmbit. (Quadre 2)

Les mitjanes de participació segons el tipus d'elecció semblen assenyalar una clara jerarquia d'importància: les legislatives es situarien molt clarament en primer lloc, i a considerable distància (quasi 8 punts de

Quadre 2

Participació segons tipus d'elecció a Catalunya (1977-1989)

	Legislatives	*Autonòmiques*	*Municipals*	*Parlament Europeu*
1977	20,2			
1979	31,9		39,1	
1980		38,6		
1982	19,1			
1983			32,1	
1984		35,7		
1986	30,8			
1987			32,9	32,-
1988		40/6		
1989	32,9			48,5
$\bar{X}$	27	38/3	34,7	40,2
Màx. Dif.*	13,8	4/9	7	16,5
Interval	19/33	36/41	32/39	32/48

* Indica la diferència entre l'elecció més i menys participativa d'un mateix àmbit.

10. Una anàlisi territorial actualitzat i complert de l'abstenció a tot l'Estat a Justel (1990).

diferència) les seguirien en aquest ordre, municipals, autonòmiques i europees. L'aparent rotunditat d'aquestes dades requereix però dues matisacions:

1. L'espectacular increment de l'abstenció a les eleccions europees de 1989 fa pensar que l'aparent similaritat participativa amb les convocatòries autonòmiques que assenyalarien les mitjanes, és en realitat fruit de l'arrastre participatiu que el 1987 provoca la simultaneïtat de l'elecció europea amb una convocatòria local (i autonòmica en 13 CCAA).[11] Així la darrera placa de les eleccions europees es confirmaria, eixamplant-se però la distància que les separa de les restants.

2. El fet que la participació oscil·li en menor quantitat en les eleccions autonòmiques que en les corresponents a d'altres àmbits, pot resultar significatiu d'unes pautes de comportament més establertes i menys conjunturals. El fet que aquest marge es situi en xifres considerablement elevades, podria indicar la tendència estructural de determinats grups de població a no participar en convocatòries d'aquest àmbit.

Si atenent-nos a les mitjanes les eleccions legislatives ocupen sens dubte el primer lloc quant a participació (73 %), aquest lideratge correspon també pel que fa a oscil·lació de la participació (quasi 14 punts de diferència entre 1982 i 1990). L'anomenada «excepcionalitat» de les convocatòries de 1977 i 1982,[12] i el fet que les dues darreres eleccions legislatives hagin registrat una abstenció superior al 30 %, fa pensar que la tendència pot ser a situar-se per sobre de la seva mitjana actual. D'altra banda, el fet que les dues darreres eleccions municipals hagin registrat percentatges homogenis, i també escassament per sobre del 30 %, podria indicar una sorprenent igualtat en el primer lloc de la jerarquia participativa, entre l'àmbit legislatiu i el municipal.

Les dades semblen indicar per tant l'existència d'un ranking de prioritats quant a la importància de les eleccions, que es reflectiria en la participació, i que situaria en el primer lloc a les eleccions generals. Tot i que tal com afirma Pallarès (1987) és difícil establir la jerarquia existent entre les eleccions restants, aquestes podrien ordenar-se situant prop les municipals i, ja a certa distància, es trobarien les autonòmiques, que serien alhora força més importants que les europees. Tot i l'evident provisionalitat d'aquest ranking, les dades actuals semblen suficients per a proposar-lo com a hipòtesi.

Aquest raonament coincidiria amb el de les teories de les «eleccions de

---

11. En suport d'aquesta tesi el pronòstic pre-electoral de Del Castillo; Moran (1989), o l'anàlisi posterior de Molins; Font (1990).

12. A la vista de la posterior evolució aquesta és la terminologia que s'ha imposat com a més realista. Després de l'elecció legislativa de 1982 hi hagué però un interessant debat entre Vallès (1983), que considerava normal la participació de 1977 i 1982, i excepcionalment baixa la de 1979, mentre que Montero (1986) pronosticava ja l'excepcionalitat d'aquelles dues convocatòries.

segon ordre»[13] (Crewe (1981), Caciagli; Scaramozino (1983) o Reif (1985)), que suposen un ordenament mental de prioritats que es tradueixen en la major probabilitat de votar en les eleccions considerades primordials. Un cop més però, els comportaments electorals semblen no seguir les lògiques previsibles o, dit d'una altra manera, les actituds manifestades semblen contradir-se amb els comportaments observats. Així, quasi la meitat dels catalans consideren les eleccions legislatives com les més importants (Quadre 3). Sols les segueix a poca distància el grup que no es defineix, o que troba totes les eleccions tant o tant poc importants. Únicament el 17 % dels catalans considera que les principals eleccions són les autonòmiques, i un escàs 8 % pensa que ho són les municipals.

Com explicar aquestes discrepàncies amb la participació constatada? Per què si en les opinions expressades les eleccions legislatives ocupen un lloc tan destacat i les municipals el darrer, presenten finalment uns

Quadre 3

Alguns indicadors sobre importància dels diferents àmbits electorals *

	Àmbits (tipus d'elecció o Govern)		
	Espanyol	*Català*	*Local*
Vota sempre	40	32	31
Vota de vegades	53	53	55
No vota mai	6	15	13
Avaluació gestió Govern** (molt bona + bona)	25	38	38
Elecció més important (% horizontals)	42	17	8
(n)	(2.200)	(2.200)	(2.200)

* Enquesta realitzada per ICB S.A. el novembre de 1989, sobre una mostra de 2.200 persones residents a Catalunya.
** Espanyol, fa referència al Govern Central; Català, al de la Generalitat; Local, al del municipi respectiu.

13. Traslladar el concepte d'«eleccions de segon ordre», pensat per contextos on aquestes tenen un caràcter prioritàriament administratiu o com a indicador polític estatal, presenta considerables dificultats en, com a mínim, els casos basc o català, on les percepcions sobre la importància de les eleccions es creua amb les actituds enfront l'autonomia, la integració dels immigrants en una altra cultura, etc... (Pallarès, 1989:7).

índexs de participació tan similars? De les dades restants es desprèn que en preguntar pel comportament real desenvolupat les diferències són ja molt menors: els percentatges de municipals i autonòmiques s'equilibren i ambdós s'apropen als de les generals. En aquest cas les diferències en la categoria «vota sempre» semblen explicables pels mínims participatius reals assolits en convocatòries municipals (1979) i autonòmiques (1988), en tant que el «no vota mai» seria també menor a les generals donats els màxims de participació de 1977 i 1982.

¿Pot la millor valoració de governs locals i autonòmics fer que la participació es mantingui relativament alta malgrat la no prioritat política que se li concedeixi a l'elecció? Potser parcialment sí, però no sembla que aquesta pugui ser la resposta definitiva. Sens dubte eficàcia, legitimitat i confiança en les institucions no són variables independents entre elles. Però tampoc sembla probable que la valoració de cada gestió concreta tingui un efecte immediat i directe en la participació. Un intent de síntesi explicativa podria ser el següent: les respostes a la primera pregunta esmentada («Quina elecció és més important») sembla ser fruit d'una mena de coneixements adquirits que mesurarien la importància d'una elecció en funció del poder de la institució, i aquest en bona mida en funció del seu tamany, en tant que a l'hora dels comportaments reals una avaluació molt més pràctica de l'efecte de cadascuna d'elles en la vida quotidiana del votant seria molt més presa en consideració, produint-se així l'increment participatiu en l'àmbit municipal.[14]

2.2. Distribució territorial

Si hem constatat que no es podia parlar de l'existència de cap tendència clara pel que fa a l'evolució de l'abstenció en general, sí podem observar grans diferències i una clara direcció en els canvis en la seva distribució territorial.

Les eleccions de 1977 mereixeren un considerable estudi de les seves principals pautes territorials, inclosa la distribució de l'abstenció (ESE, 1981b). En general, es tractava de les comarques interiors de Tarragona i Lleida que s'identificaven amb una economia més agrària i menys «moderna». La major taxa d'abstenció era doncs considerada sinònim de menor «desenvolupament», en tant que les comarques més urbanes i costaneres, d'economia més industrial i/o de serveis, participaven en major mida. Alhora l'abstenció estava positivament correlacionada amb el vot de dretes, i les zones de major participació coincidien en general amb una forta presència de l'esquerra. Per exemple, la participació correlacionava positivament amb la quantitat d'assalariats i obrers, i

14. Per a una anàlisi de la participació a Catalunya segons el tipus d'eleccions, vegi's Pallarès (1989). Sobre la participació en eleccions autonòmiques veure ESE (1981a i 1984), Pallarès (1987) o Font (1988). Per convocatòries europees Molins; Font (1990).

negativament amb la d'agricultors o la pràctica religiosa (Virós, 1977).

Ja aleshores hi havia una excepció a aquesta regla: el Barcelonès era una de les comarques que havia superat el 20 % d'abstenció. Pero fou especialment el 1980, en la primera elecció autonòmica, que la tendència comença a canviar donat el descens participatiu a la costa i els cinturons industrials.[15] El 1984 s'acceleraria la tendència a la homogeneïtzació territorial de la participació amb la mobilització creixent d'algunes de les zones més tradicionals de Lleida i sud de Tarragona.

L'aparent tendència a l'homogeneïtzació s'ha trencat amb posterioritat en favor de Girona, que destaca en l'actualitat com a districte particularment participatiu. Si considerem però els diferents tipus d'elecció separadament, les diferències no han estat tant grans i l'estructura territorial s'ha mantingut força estable. A més dels canvis en la distribució provincial, es pot constatar la major oscil·lació participativa de l'electorat urbà, en tant que l'abstenció rural roman molt més constant (Pallarès, 1989).

Cenyint-nos a les eleccions autonòmiques, la participació presenta una distribució clarament diferenciada respecte d'altres tipus de convocatòries, registrant-se les principals davallades participatives en les zones industrials, amb forta presència de població immigrant i de classe treballadora. Malgrat l'existència de l'especificitat participativa de les eleccions autonòmiques, altres canvis estan afectant la seva distribució territorial. Les dades de Pallarès (1987: 146) demostren que la correlació de taxes de participació per comarques és molt baixa entre 1982 i 1984 (0,28), indicant un canvi important entre les dues eleccions. Per contra l'elecció de 1986 presenta una correlació similar a la de 1982 (0,76) i a la de 1984 (0,69), tot coincidències entre l'elecció de 1986 i 1984 basades en la proximitat temporal, que trencaria en aquest cas la barrera de l'especificitat del tipus de convocatòria. Hi ha doncs tendències de canvi que semblen apuntar més enllà d'un àmbit electoral concret, tot i la prudència necesària en analitzar coeficients de correlació.

2.3. L'estabilitat del comportament abstencionista

Trobar un apartat dedicat a la mobilitat del comportament abstencionista s'està convertint ja en un clàssic en qualsevol treball sobre participació electoral. Tant en els treballs sobre llistes electorals,[16] com quan l'estudi s'ha realitzat sobre dades d'enquesta,[17] els abstencionistes inter-

---

15. Sobre aquest canvi veure Viros (1983). També sobre les mateixes transformacions, i per a una anàlisi detallada de la distribució territorial del vot en el primer cicle electoral de la Catalunya postfranquista, ESE (1981a). L'evolució posterior es troba a Pallarès (1989).
16. Veure, per exemple, Mossuz Lavau; Sineau (1978).
17. El treball més clàssic en aquest sentit és el de Crewe; Fox; Alt (1977). Per l'Estat Espanyol resulten de gran interès Montero (1984) o Justel (1990). Pel cas català vegi's Brugue; Font (1990).

mitents superen àmpliament als constants. Alguns dels estudis francesos es situarien al capdavant en el nombre d'abstencionistes constants que detecten, els treballs sobre l'Estat Espanyol estarien en la posició intermèdia, en tant que el cas anglès seria on la presència d'aquests seria menor. Tot i que bona part de les diferències està sens dubte provocada per les diferències locals existents entre els diversos contextos estudiats, resulta també probable que els treballs sobre llistes donin un resultat més fidedigne que el que proveeixen les enquestes, on els problemes de mostra, el rebuig a respondre, els ns/nc a les preguntes de comportament electoral o les falsificacions de les respostes poden provocar considerables desviacions, tal com la sub-representació de l'abstenció en qualsevol enquesta evidencia (veure introducció).

Segons els propis enquestats, un 82 % vota «sempre o quasi sempre», en tant que únicament un 7 % no ho fa «mai o quasi mai» (Quadre 4). Les dades de Justel (1990: 26) sobre una enquesta estatal de 1982, semblen avalar la seva credulitat sobre la coherència entre hàbits particpatius manifestats i comportament electoral real. Contràriament, en el cas català de 1988 les dades recolzen una actitud molt més escèptica.

Quadre 4

Hàbits participatius per tipologia d'abstencionistes

	Total	*Total abs.**	*Abs. Estr.*	*Desmobilitzats*	*Mobilitzats*
Votant regular **	82	48	8	66	78
Votant ocasional	11	25	58	7	6
No votant	7	24	31	26	9
(n)	(2.499)	(723)	(262)	(312)	(149)

* Correspon en aquest cas als que s'abstingueren el 1986 i/o el 1988.
** El text literal de la pregunta és «vota sempre o quasi sempre» (votant regular), «vota de vegades» (votant ocasional), o «no vota mai o quasi mai» (no votant).

Del total de persones que s'abstingueren el 1986 o el 1988, un 48 % declara votar «sempre o quasi sempre». La distribució entre els diferents col·lectius abstencionistes mostra però una coherència més gran: entre els abstencionistes constants són únicament un 8 % els qui es declaren participants habituals. Podríem pensar per tant que els entrevistats es manifesten amb considerable coherència i que els abstencionistes particulars d'una de les dues convocatòries són, tal com declaren, votants habituals. Però si els abstencionistes constants són un 9 % de la mostra, com explicar aleshores que l'abstenció real oscil·la a Catalunya entre el 19 % i el 48 %? La consideració del vot com un deure cívic provoca molt probablement un esbiaixament de les respostes sobre els hàbits participa-

tius a favor de les categories que indiquen major constància participativa.[18] En conclusió, si cap intent de quantificació sembla precipitat, les dades semblen indicar l'existència de dos blocs molt importants tant d'abstencionistes constants com d'intermitents.

2.4. L'abstenció a les eleccions autonòmiques

Tot i que la participació havia estat ja escassa en el primer referèndum autonòmic, la dimensió de l'abstenció en l'elecció de 1980 fou una de les sorpreses, tot i quedar relativament enfosquida per la també inesperada victòria de CiU. Des d'aleshores cada elecció autonòmica ha presentat uns percentages de participació clarament inferiors als de les eleccions legislatives: quasi 7 punts del 1979 al 1980, més de 16 del 1982 al 1984, i prop de 10 de 1986 a 1988 són indicadors prou significatius.

Com s'ha senyalat prèviament aquest no és un fenomen exclusiu de Catalunya ni de l'Estat espanyol i abarca totes les eleccions d'àmbit no estatal, i fins i tot algunes d'aquestes si no corresponen a la instància política fonamental, en la majoria dels països europeus. Les particularitats del cas català es troben però en:

1. L'especificitat de la problemàtica nacional catalana que diferencia el significat de les seves eleccions autonòmiques del que poden voler dir a d'altres CCAA de l'Estat, o en d'altres eleccions regionals europees. Hi ha com a mínim una aparent contradicció entre la contundència de la reivindicació nacional en els darrers anys 70, en què constituí una de les demandes centrals de les forces democràtiques, i l'escassa participació en les eleccions autonòmiques un cop reinstaurades les institucions autòctones (Font, 1989).

2. En la majoria dels casos, tant a nivell europeu com estatal, la participació en les eleccions «regionals» es situa en un nivell intermedi entre el de les legislatives i el de les municipals, en tant que en el cas català les eleccions autonòmiques passen a ocupar clarament la tercera plaça.[19]

Tot i ser el tipus d'elecció amb una variació menor i amb oscil·lacions també inferiors a les d'altres CCAA, l'abstenció autonòmica ha sofert també els seus altibaixos. De 1980 a 1984 es produeix una considerable remobilització, en tant que el 1988 es torna a reduir la participació fins

---

18. L'estudi sobre llistes presenta per tant una indubtable superioritat en aquest terreny. En el treball sobre enquesta a més, la pregunta sobre hàbits participatius és probablement menys fidedigna que les respostes sobre comportament real concret.

19. Pel context europeu vegi's Caciagli; Corbetta (1987). Per l'Estat Espanyol (Montero; Font, 1989:45), on es comparen els nivells d'abstenció segons tipus de consulta, i les seves fluctuacions a Catalunya, Euskadi i Andalusia, senyalant aquesta especificitat del cas català. La celebració d'únicament dues eleccions autonòmiques a les restants CCAA fa difícil encara pronosticar l'assentament de tendències participatives respecte dels altres tipus d'eleccions.

a situarse per sota el nivell de 1980, superant el llistó simbòlic del 40 % d'abstenció. Aquest «record» provoca una atenció creixent per part de polítics, periodistes i acadèmics que cridaren l'atenció sobre el fenomen o tractaren d'explicar-lo (Font, 1989; Montero; Font, 1989).

El 1988 es produeix doncs un increment de l'abstenció de 5 punts respecte de la convocatòria autonòmica anterior, i de 10 comparat amb la més recent elecció legislativa. Aquests increments es troben però desigualment repartits (Quadre 5).

Les comarques que més destaquen pel seu augment de l'abstenció respecte de 1984 es troben en les zones perifèriques del nord de Lleida i el sud de Tarragona (grup 1). Amb l'estranya excepció del Montsià, les comarques que pateixen un major descens de la participació respecte de 1986 són, per contra, les de l'entorn metropolità de Barcelona (grup 3). Únicament el Tarragonès i el Baix Llobregat pertanyen a ambdós categories (grup 2). De tota manera, de nou amb l'excepció del Montsià, totes

Quadre 5

Tipologia de comarques catalanes amb els principals augments de l'abstenció (1984-88 i 1986-88)

	Diferències 84-88	*Diferències 86-88*
*Grup 1**		
Alt Camp	9,-	8,2
Solsonès	7,7	3,3
Terra Alta	6,8	9,1
Vall D'Aran	6,7	5,5
Grup 2		
Baix Llobregat	6,5	14,6
Tarragonès	6,7	13,3
Grup 3		
Barcelonès	5,2	10,1
Garraf	5,3	12,5
Maresme	5,5	10,5
Montsià	3,7	12,-
Vallès Occidental	5,7	12,2
Vallès Oriental	5,9	10,3
Total Catalunya	5,-	9,7

Font: Equip de Sociologia Electoral.

* El grup 1 correspon a les que registren un augment considerablement per sobre de la mitjana de 1984 a 1988. El grup 2 ho fa per ambdós parells d'eleccions, i el grup 3 únicament per 1986-88.

les comarques metropolitanes tenen també un creixement de l'abstenció 1984-88 per sobre de la mitjana catalana, en tant que el grup perifèric es troba per contra, per sota de la mitjana nacional quant a descens 1986-88. Algunes possibles conclusions podrien ser:

1. El descens és més homogeni de 1984 a 1988. Tot i que pot deure's a la seva menor intensitat, el màxim augment del Solsonès i el mínim del Pallars Jussà (curiosament dues comarques de la mateixa àrea) estan separats per 6,8 punts, en tant que més de 13 separen la màxima i la mínima caiguda de 1986-88.
2. En tant que la caiguda 1984-88 es produeix tant en les comarques perifèriques (especialment), com en les de caràcter metropolità i industrial, el descens 1986-88 es troba molt més polaritzat, i es concentra en aquest segon grup de comarques.

3. L'ABSTENCIÓ A LES ELECCIONS AUTONÒMIQUES DE 1988

L'abstenció superant la barrera simbòlica del 40 % en la convocatòria autonòmica de 1988 requereix una explicació particular que ha d'ésser en part la dels percentatges d'abstenció superiors que tota elecció autonòmica provoca però, també, la de les seves circumstàncies específiques. La xifra d'abstenció queda com ja és habitual, considerablement per sobre de la de la darrera elecció legislativa. Alhora, i això ja no forma part de cap tendència clara, creix quasi 5 punts respecte de la darrera convocatòria autonòmica.

Per tal d'explicar ambdós fenomens, el creixement cíclic respecte de la convocatòria legislativa anterior, i l'aparentment conjuntural respecte de 1984, estudiarem el col·lectiu abstencionista de 1988 en relació als d'aquelles dues eleccions. En primer lloc, compararem els seus perfils amb els dels abstencionistes de 1984, el punt de referència alhora més comparable i proper, per veure com han canviat, i quines tendències dinàmiques de vot segons l'àmbit de l'elecció, elaborarem una tipologia des del doble comportament, participatiu o no de 1986 i 1988, i analitzarem les característiques de cada un dels grups resultants, així com les seves pròpies explicacions de la seva no participació en la convocatòria de 1988.

3.1. Abstencionistes de 1984 i de 1988: perfils comparats

L'Anàlisi del que s'anomenen «perfils» de grups específics de votants és ja un instrument clàssic dels estudis electorals i ha estat molt particularment utilitzat en els treballs sobre l'abstenció. Els estudis realitzats en aquesta línia poden dividir-se novament en funció de la metodologia:

l'acuracitat que dóna l'estudi sobre llistes es compensa amb la possibilitat d'utilitzar variables actitudinals en l'enquesta.[20]

Les conclusions són en línies generals força coincidents, tant entre metodologies com territorialment: els perfils dels abstencionistes catalans no es diferencien molt dels espanyols, ni aquests dels europeus. Edat, educació, hàbitat, sexe, classe social i l'entrecreuament de totes aquestes variables entre si apareixen arreu com a rellevants, si bé s'aprecien diferències en l'espai i el temps.[21]

El principal sentit de realitzar una comparació entre els abstencionistes de 1984 i els de 1988 és preguntar-nos qui són els catalans que provocaren els cinc punts d'increment de l'abstenció entre ambdues convocatòries. A grans trets, podríem plantejar tres possibles hipòtesis:

1. Aprofundiment dels perfils característics dels abstencionistes de 1984, fruit d'un procés de progressiu allunyament de col·lectius molt concrets respecte de les convocatòries autonòmiques.
2. Aparició de nous col·lectius abstencionistes que es sumarien als ja prèviament existents el 1984.
3. Extensió de l'abstenció pel conjunt de la societat catalana, sigui de forma homogènia, i per tant mantenint les diferències de 1984, o afectant prioritàriament els grups que més participaren el 1984.

Aquesta darrera variant, en forma del que he anomenat procés «d'homogeneïtzació de l'opció abstencionista» (Font, 1989:6) és el que sembla haver succeït entre 1984 i 1988 (Quadre 6).

El 1984 els abstencionistes, sense constituir un grup clarament homogeni ni formar part únicament d'un reduït nombre de col·lectius socials, tenen uns perfils que permeten diferenciar-los del conjunt de la població, amb grups nítidament sobre o sub-representats. Així, les dones, les persones per sota els 40 anys, els aturats, o els entrevistats que declaren una identificació nacional predominanment espanyola estan més o menys clarament sobrerepresentats entre els abstencionistes. Per contra els homes, les persones amb estudis superiors, les de 41 a 60 anys, amb identitats predominanment catalanes, o els jubilats, no apareixen entre els abstencionistes tan sovint com ho fan entre la població en general.

De totes les variables esmentades, únicament l'edat no perd en absolut la seva capacitat predictiva el 1988. Les diferències per sexes desapareixen. Les escasses diferències per estudis quasi semblen invertir-se. Solament el grup dels jubilats destaca, encara com a eminentment parti-

---

20. El treball sobre enquesta té més tradició en l'àmbit anglosaxó i el de llistes en el francès. Per a l'Estat Espanyol, alguns treballs que descriuen perfils d'abstencionistes sobre enquestes són Bosque (1988) o Justel (1990).
21. Un dels treballs estadísticament més acurats és el de Wolfinger i Rosenstone (1980), en tant que controlen l'efecte de cada una de les variables en les altres, i poden per tant precisar l'impacte aïllat de cada una d'elles. L'educació en primer lloc i l'edat en segon apareixen com les variables fonamentals. L'especificitat causal de l'abstenció als EE.UU. no permet però cap extrapolació.

Quadre 6

Perfils dels abstencionistes i de l'electorat de Catalunya a les eleccions autonòmiques de 1984 i 1988.

	Abstencionistes		*Electorat*	
	1984	*1988*	*1984*	*1988*
1. *Sexe*				
Home	46	47	50	48
Dona	54	53	50	52
2. *Edat*				
18-25	25	25	17	16
26-40	36	37	30	30
41-60	23	21	34	33
Més de 60	16	18	20	22
3. *Estudis*				
Primaris i menys que primaris	63	59	64	65
Mitjans	25	29	22	25
Universitaris	8	11	11	10
4. *Status ocupacional*				
En actiu	45	50	42	48
Aturat	14	6	9	5
Jubilat	7	9	13	14
Mestressa de casa	30	26	28	27
Estudiant	3	7	4	5
5. *Identificació nacional*				
Espanyol	17	10	13	9
Més espanyol que català	12	8	9	8
Tan espanyol com català	45	45	46	40
Més català que espanyol	13	21	22	28
Català	6	8	7	11
6. *Proximitat a partits*				
CiU	36	12	36	35
PSC	32	20	32	28
IC	13	12	12	15
ERC	15	5	16	11
AP	8	3	9	5
CDS	—	4	—	7
(n)	(961)	(702)	(4.900)	(2.900)

cipatiu. Si les persones amb identitats catalanes segueixen tenint alguna probabilitat més de votar, les diferències s'amortigüen considerablement. En definitiva, les característiques socials de l'abstenció semblen desdibuixar-se en un procés d'homogeneïtzació participativa. L'increment dels marges d'error en l'anàlisi d'enquestes quan es treballa en dades parcials com en aquest cas, i el fet que aquesta interpretació no es contradigui però tampoc es reafirmi clarament en l'anàlisi territorial, pot indicar que aquest procés tingui un abast menor del que les dades sugereixen.

3.2. Procedència electoral dels abstencionistes de 1988

Un altre possible aproximació als abstencionistes de 1988 és a partir del seu comportament electoral en convocatòries prèvies. En tant que en l'enquesta postelectoral no es preguntava pel comportament electoral de 1984, no podem optar per un estudi acurat de transferència entre ambdues eleccions. Aquest es realitzarà doncs sobre les transferències respecte de les eleccions legislatives de 1986, el que ens permet introduir-nos en el terreny dels diferents tipus de comportament electoral segons l'àmbit de la convocatòria. Servint-nos però de la intenció de vot (a diferència per tant del vot declarat que utilitzem tradicionalment i que té l'avantatge de recollir els canvis d'opinió de darrera hora) en una enquesta preelectoral,[22] observem la tendència a la continuïtat dels comportaments participatius en eleccions d'un mateix àmbit, ja que la gran majoria dels abstencionistes de 1988 ja ho foren el 1984, o bé pertanyen al difícil grup dels qui no recorden o no volen respondre a qui votaren en aquella ocasió. (Quadre 7)

Quadre 7

Comportament electoral el 1984 dels qui no pensaven votar el 1988, respecte del total de la població

Vot 84	*Abstencionistes*	*Total*
CiU	6	33
PSC	4	26
Altres	2	8
Abstenció	64	18
ns/nc	24	14
(n)	(326)	(2.881)

Font: Estudi 1739, CIS.

22. Es tracta de l'enquesta 1.739 realitzada pel CIS el mes de maig de 1988.

Centrant-nos ja en els comportaments electorals de 1986 i 1988, hem elaborat una tipologia d'abstencionistes. A partir d'ella tractarem conjuntament les dades sobre la composició sòcio-demogràfica i actituds bàsiques, amb la seva pròpia argumentació del comportament abstencionista, tractant per tant d'explicar-lo a partir de la combinació de la seva pròpia percepció de la causalitat, amb algunes de les causes estructurals que hi poden haver contribuït. Tractarem doncs de combinar la perspectiva fenomenològica amb l'estructural.

3.2.1. Abstencionistes estructurals, definits com aquells que s'abstingueren en les convocatòries de 1986 i 1988.[23] Aquest grup constitueix l'11 % de la mostra, i el 37,5 % dels abstencionistes de 1988 (Quadre 8). Es tracta probablement del grup més sub-representat donat que estaria format per aquells sectors més clarament desinteressats sinó hostils envers l'activitat pública i que per tant refusaran amb més facilitat respondre l'enquesta si la definició mostral no els ha ja marginat prèviament (Lancelot, 1986).

3.2.2. Desmobilitzats del PSC, votants del PSC el 1986 i abstencionistes ara, que requereixen un tractament independent dels que provenen d'altres partits, tant per la seva importància quantitativa (8 % de la mostra, 30 % dels abstencionistes de 1988), com per les polèmiques i el decisu efecte sobre resultats que aquest grup provoca, o pel caràcter estable del seu comportament dual (Montero; Font, 1989).

3.2.3. Desmobilitzats d'altres partits, amb una reduïda presència a la mostra, però que representen un considerable 14 % entre el conjunt dels qui no votaren el 1988. Per tal de no incloure en aquest grup un excès de circumstàncies diferents, s'abarquen els grups més significatius, i dels que posteriorment es realitza un anàlisi individual: els provinents de AP i CDS (tractats conjuntament), CiU i IC.[24]

3.2.4. Desmobilitzats de procedència desconeguda, o sigui aquells que no recorden o no responen quin fou el seu comportament electoral el 1986, i que en canvi reconeixen haver-se abstingut el 1988.[25] Aquest grup

23. S'ha considerat la possibilitat d'incloure també en el model la intenció de vot en futures eleccions generals, però s'ha desestimat tant per la multiplicació de categories que provocaria com per l'escassa eficàcia predictiva de les intencions declarades de votar o no quan la convocatòria es troba tant llunyana.
24. Deixem per tant de banda únicament un únic cas de desmobilitzat procedent d'ERC i els pocs casos que el 1986 havien votat a «altres». Si aquests individus podien incloure una excessiva diversitat en el grup, el tractament conjunt dels col·lectius considerats en la primera fase ve avalat tant pels constrenyiments provocats per l'escàs nombre de casos, com per les característiques comunes que els diferencien clarament dels restants grups d'abstencionistes.
25. Com hem fet en el cas del comportament electoral de 1988 hem preferit tractar aquest grup a part, tot i les incògnites que deixa obertes, donades les dificultats d'assimilar-lo homogèniament amb altres col·lectius.

suposa el 5 % de la mostra i el 18,5 % dels abstencionistes de 1988. Donada la seva obscura procedència, les conclusions sobre el grup seran més escasses i provisionals.

Quadre 8
Composició de la tipologia d'abstencionistes (1986-88)

	% abstenció	*% mostra*
Estructurals	37,5	11
Desmobilitzats PSC	30	8
Desmobilitzats altres	14	4
Desmobilitzats ns/nc	18,5	5
(n)	(700)	(2.499)

3.2.1. Els abstencionistes estructurals.

En molts dels aspectes considerats, aquest grup presenta unes característiques marcadament diferents dels restants, i sembla ser la confirmació que constituirien el «nucli dur» de l'abstenció (Quadre 9).[26] Les seves respostes, tant en el contingut com en el llenguatge, recorfirmaran aquesta afirmació.

Si ja el conjunt dels abstencionistes demosta un interès per la campanya electoral considerablement més baix que el conjunt de la població, en quasi un 90 % dels casos del grup dels estructurals el seu interès és molt escàs, destacant clarament com el grup més desinteressat. Un altre clar indicador d'apatia política és l'elevadíssim percentatge de no resposta (49 % a l'escala d'autoubicació ideològica. És significatiu per contra que un 10 % d'ells, i per tant el 20 % dels que es situen en l'escala, es consideren d'extrema esquerra, percentatge més alt que en cap dels altres grups, i que troba probablement la seva explicació en la consigna abstencionista seguida a Catalunya en els darrers anys per bona part de l'esquerra radical.

Des de les variables ètnico-culturals relacionades amb la immigració i l'autonomia, aquest grup es troba generalment a prop de les mitjanes de la població i/o del conjunt dels abstencionistes. Així, en funció de l'origen, el grup dels abstencionistes estructurals és el que més s'assembla al conjunt de la mostra, amb una proporció força equilibrada entre persones nascudes a Catalunya de pares catalans, persones nascudes fora, i un grup relativament menor de persones nascudes a Catalunya amb un o

26. Totes les referències a característiques socials o actitudinals dels diferents grups d'abstencionistes a les que es farà referència en els propers apartats es troben en el quadre 9, excepte si s'indica el contrari.

Quadre 9

Diversos indicadors per tipologia d'abstencionistes (1986-88). (% verticals)

	Abst. estr.	*Desm. PSC*	*Desm. altres*
Interès campanya			
Molt o força	6	6	27
Mig	7	18	13
Poc o nul	87	76	60
Autoubic. Ideològ.			
Ext. esquerra (1-2)	10	5	8
Esquerra (3-4)	15	50	24
Centre (5-6)	22	17	40
Dreta i ext. dr. (7-10)	4	3	13
ns/nc	49	25	15
Immigració			
Immigrants	35	56	31
Mixtes	29	27	35
2 pares nadius	36	17	34
Edat			
18-25	41	15	9
26-40	28	40	39
41-60	13	24	34
+ 60	18	21	18
Identitat nacional			
Predom. espanyola	19	24	11
Compartida	41	51	30
Predom. Catalana	28	21	60
(n)	(263)	(210)	(98)

dos pares immigrants. Per identitats, el fet que hi hagi un considerable grup que no respon té com a contrapartida la menor presència d'indentitats catalanes que en el conjunt de la població. La distribució és però molt similar en aquest cas a la que trobem entre el conjunt dels abstencionistes.

La franquesa i la radicalitat de les seves explicacions caracteritza potser millor que res a aquest grup. El to autoexculpatori que es troba en forces altres col·lectius desapareix en aquest, i el llenguatge adquireix major rudesa. El que en els desmobilitzats és genèricament «no poder votar» o «estar fora», aquí esdevé «estar a la platja» o «tenir coses més interessants a fer»; el que en altres grups es considera els polítics «poc

Quadre 9. *(Continuació)*

	Desm. ns/nc	*Total abs.*	*Total*
Interès campanya			
Molt o força	8	9	33
Mig	19	14	22
Poc o nul	73	77	45
Autoubic. Ideològ.		7	
Ext. Esquerra (1-2)	3	26	8
Esquerra (3-4)	10	24	30
Centre (5-6)	26	5	32
Dreta i Ext. dr. (7-10)	5	38	9
ns/nc	56		21
Immigració			
Immigrants	53	44	38
Mixtes	13	26	23
2 pares nadius	34	30	39
Edat			
18-25	9	25	16
26-40	30	37	30
41-60	31	21	33
+ 60	30	18	32
Identitat Nacional			
Predom. espanyola	29	19	17
Compartida	41	44	40
Predom. catalana	27	30	39
(n)	(130)	(700)	(2.499)

honests», aquí es transforma en expressions col·loquials de molt major rudesa.[27]

3.2.2. Els desmobilitzats del PSC

L'especificitat d'aquest grup no ve únicament avalada pel seu comú comportament electoral en dues convocatòries, ni pel caràcter estable de les oscil·lacions que entre PSC i abstenció es produeixen segons l'àmbit

27. Per exemple, «mentiders» o «mamons». Totes les expressions literals que es citen corresponen a les respostes dels abstencionistes a la pregunta oberta de quina fou la principal raó per la qual no va anar a votar.

de l'elecció, sinó que són clarament visibles en la seva composició i actituds.

D'una banda, el seu interès per la campanya electoral els situa en una posició intermèdia entre el quasi unànim desinterès dels abstencionistes estructurals i el relativament alt interès dels desmobilitzats procedents d'altres partits. També quant a l'autoidentificació ideològica, el 25 % de no identificats els situa en un percentatge similar al de la mitjana catalana, i relativament baix com a població abstencionista. Per tant, quant a interès polític es situen clarament en una posició intermèdia entre els abstencionistes constants, marcadament allunyats de la política, i els procedents d'altres partits, més interessats que els ex-votants del PSC.

Per contra, pel que fa a les variables relacionades amb la immigració, aquest grup comparteix amb el de desmobilitzats de procedència desconeguda els màxims percentatges de població immigrant (més del 50 % de persones nascudes fora de Catalunya), i que se sent prioritàriament espanyola (24 %, davant d'un 21 % que se sent més català).

Tot i que també en aquest grup siguin majoritàries les explicacions del bloc desinterès/despolitització (quadre 10), és aquí on més gran nombre de persones adueixen el no haver pogut votar (20 %), o la desmotivació enfront d'un resultat «cantat» (7 %). Cal remarcar a més el molt escàs nombre de persones que justifiquen la seva abstenció en funció de l'àmbit de la convocatòria (2 %), tot i que en una recodificació diferent podrien trobar-se altres respostes relacionades d'alguna manera amb el fet de ser unes eleccions d'àmbit català (desconeixement de la política catalana, manca d'identificació amb el sistema de partits català,...).[28] Amb diferents criteris de codificació, el 1984 foren prop d'un 15 % els ex-votants del

Quadre 10

Justificació de l'abstenció per tipologia d'abstencionistes

	Total	*Abs. Estr.*	*Desm. PSC*	*Desm. alt.*	*Desm.ns/nc*
No poguer	13	8	20	18	13
Desinterès	36	42	26	31	37
Despolitització	38	36	39	45	36
Antidemocràcia	3	4	1	2	3
Desmotivació	3	1	7	—	3
Tipus elecció	1	—	2	—	—
ns/nc	6	8	3	4	9
(n)	(465)	(239)	(133)	(51)	(42)

28. La codificació a posteriori força deficient de la pregunta de justificació de l'abstenció ens porta a fer un ús crític i limitat del seu resultat.

PSC que justificaven la seva abstenció per raons relacionades amb l'àmbit de la convocatòria.

Una categoria que no apareix en el quadre 10, però que evidencia la seva importància en l'anàlisi pormenoritzat de les respostes és la dels desenganyats. Si el 1984 el 17 % dels abstencionistes que el 1982 havia votat el PSOE, justificaven la seva actitud per decepció amb la seva acció de govern, en aquest cas apareix una categoria més àmplia en la que també es troben aquests i, més en general, persones crítiques amb partits i eleccions.

Quadre 11

Intenció de vot en futures eleccions generals per tipologia d'abstencionistes

	Total	*Abs. Estr.*	*Desm. PSC*	*Desm. alt.*	*Desm.ns/nc*
AP/CDS	5	5	2	13	4
CiU	8	5	2	33	7
IC	6	5	3	19	1
PSC	24	9	62	2	9
Altres	4	5	2	6	2
No votaria	40	64	20	19	43
ns/nc	13	7	9	8	34
(n)	(692)	(259)	(208)	(98)	(127)

Són bastants però els abstencionistes d'aquest grup que tenen ja decidit tornar a votar el PSC-PSOE en properes eleccions generals (62 %, quadre 11). Aquest fet, la gran diversitat en el to de les respostes, i en les restants actituds polítiques, condueix a pensar que aquest és un grup molt plural que abarca des d'un sector de votants fidels que per diverses raons (vot de càstig per les polítiques del govern central, menor identificació amb la vessant catalana del partit, etc...) ha optat per una abstenció molt conjuntural, fins a un sector escassament polititzat que confia en el programa socialista, i que s'està allunyant potser cada vegada més definitivament de les urnes. Finalment, un ampli ventall intermig de ciutadans el comportament electoral dels quals pot mantenir aquesta regular intermitència participativa, o ser definitivament perdut o recuperat com a votant pel PSC o altres partits. En definitiva doncs, tot i la dificultat de marcar delimitacions als grups interns d'aquesta categoria, podríem probablement distingir-ne tres: el dels votants afectats d'una manera o altra per l'àmbit de la convocatòria, els desmotivats per la manca d'expectatives, i els crítics amb totes les seves diverses intensitats.

3.2.3. Els desmobilitzats d'altres partits

No hi ha gaires dubtes que, a grans trets, aquest grup ha d'ésser considerat com un col·lectiu atípic d'abstencionistes, del qual caldria esperar per tant la conjunturalitat de la seva no participació. Si el 70 % d'intenció de vot a un o altre partit en properes eleccions generals així sembla confirmar-ho (Quadre 11), en contrastar amb percentatges menors en els altres grups, les seves característiques socials i actitudinals ja ho indicaven força clarament.

Si l'interès per la campanya electoral d'aquest grup és encara inferior al del conjunt de la població (27 % enfront 33 % de molt o força interès), és també significativament més alt que el de tots els altres grups abstencionistes (entre 6 % i 9 %). Així mateix l'escàs 15 % de no ubicació ideològica, inferior a la mitjana catalana, indica que es tracta d'un col·lectiu considerablement polititzat, molt per sobre la globalitat de la població abstencionista.

També respecte de l'emigració, aquest grup es diferencia del conjunt dels abstencionistes a l'estar tant o més integrat per catalans d'origen, que el conjunt de la població. En la seva distribució en tres grups de tamany similar, destaca la presència del col·lectiu més gran de persones nascudes a Catalunya amb un o dos pares immigrants. Però és especialment pel que fa a l'identitat, que aquest grup sobresurt, donat el seu 60 % d'identitats predominanment catalanes, que dobla el de la població abstencionista, i és un 50 % més gran que el de la mostra total. L'explicació es troba molt probablement en la presència majoritària en aquest grup dels que el 1986 foren votants de CiU i PSUC, dos electorats amb considerable presència d'identitats catalanes.

En introduir-nos en les seves explicacions del comportament abstencionista, tant l'homogeneïtat com l'especificitat desapareixen. Si ens atenguéssim al Quadre 10, sols un aparentment alt grau de despolitització els caracteritzaria. Es tracta però de l'efecte de l'esmentada errònia codificació, així com de la combinació de grups molt heterogenis que cal analitzar aïlladament:

a) Els qui el 1986 votaren a AP o al CDS són un dels grups d'anàlisi impossible a partir de la variada gamma de justificacions que utilitzen. L'anàlisi d'altres actituds revela però que, potser juntament a algun cas de rebuig dreta i/o antinacionalista de l'elecció autonòmica, el grup majoritari el constitueixen votants escassament atrets pel líder que presentava el seu partit i que, per contra, valoraven positivament la gestió de Pujol, optant així via abstenció per la seva continuïtat.

b) També pels ex-votants de CiU, l'abstenció ha estat una opció de continuïtat. Es tracta d'un grup que respon a la perfecció al retrat robot de CiU i que, significativament, reconeix en major mida que altres que coneixia els sondejos. La confiança en la victòria sembla doncs la clau explicativa.

c) Tres de cada vint votants del PSUC de 1986 optaren en aquesta

ocasió per l'abstenció. Si la generalització habitual «l'abstenció perjudica els partits d'esquerra en les eleccions autonòmiques» sembla quantitativament certa (tot i el discutible sentit de l'afirmació), els votants que el PSUC perdé tenen poc a veure amb els que perdé el PSC: polititzats, molt d'esquerres, i més catalanistes que la mitjana de votants d'IC, s'assemblen per contra als abstencionistes constants en la franquesa de les seves respostes (per exemple, cap diu que no pogué votar). La duresa del discurs, les esmentades característiques, i el fet que pensin votar majoritàriament IC en futures eleccions generals, semblen indicar una abstenció de protesta, aprofitant una convocatòria on les expectatives de la seva coalició eren escasses.

3.2.4. Desmobilitzats de procedència desconeguda

Aquelles persones que reconeixen haver-se abstingut el 1988 i que per contra no declaren el seu comportament electoral de 1986 són diferents del tradicional grup que mai respon quin ha estat el seu comportament electoral. No sembla tant que en aquest cas es tracti de rebuig a explicitar a qui s'ha votat, en tant que es fa per 1988, sinó que pot reflectir més aviat un oblit (per desinterès, edat, confusió de convocatòries) o, en algun cas, el desig d'amagar alguna aparent contradicció entre el comportament de 1986 i el de 1988.

Les característiques del grup semblen avalar majoritàriament la primera hipòtesi (oblit/confusió). Es tracta d'un col·lectiu en què més de la meitat dels components no es situen en l'escala dreta-esquerra, perecentatge fins i tot superior al dels abstencionistes estructurals. Per contra, el nivell sols relativament elevat de desinterès per la campanya, demostra que si la desideologització és la pauta majoritària del grup, no es tracta però d'un grup unànim. Com era d'esperar és també un grup molt segmentat per la variable edat: un molt escàs 9 % de joves (25 % al total d'abstencionistes), enfront d'una elevada presència de majors de 60 anys.

Així mateix, el fet que un 80 % d'ells estigui indecís o decidit a no votar en futures convocatòries avalarien també el seu caràcter probablement majoritari d'abstencionistes constants. Per contra, es constata també la presència d'un grup menor, però de característiques molt diferenciades (major nivell d'estudis i situació sòcio-econòmica), i amb declarades simpaties envers CiU.

4. ALGUNES POSSIBLES EXPLICACIONS

Les explicacions de l'abstenció han estat extremadament diverses segons els contextos polítics, els enfocaments dels autors, l'atenció en una convocatòria o en el fenomen més general, etc... Tot i que s'han realitzat alguns intents de classificar-les, cada un dels treballs particulars ha combinat de diverses maneres les aproximacions possibles. Pel cas de Cata-

lunya el 1988 (i ja veurem fins a quin punt les conclusions són o no aplicables a les restants eleccions autonòmiques) discutirem quatre possibles explicacions, totes elles amb cert grau de verosimilitud.

A partir dels indicadors ja utilitzats, es revisarà en primer lloc l'aplicabilitat del que podriem anomenar «explicacions sociològiques» de l'abstenció, és a dir, aquelles que primarien la seva atenció en aquelles característiques dels no votants que afavoririen la seva no participació. En segon lloc, tractarem a part un tema que podria incloure's en el primer, però que donada la seva especial rellevància en el cas català requereix una anàlisi específica: el tema de la immigració, la seva integració a Catalunya i, com a conseqüència, la seva actitud enfront les convocatòries autonòmiques. Dins del que podríem anomenar explicacions polítiques, distingirem entre aquelles més específiques i conjunturals que poden afectar l'interès d'una determinada convocatòria (competitivitat, percepció dels actors, lideratge,...), del que serien actituds «apolítiques» o «antipolítiques», que no poden trobar una fàcil explicació en les esmentades pertanyences a grups socials concrets.

Totes les explicacions esmentades poden incloure's en el que s'anomenen «abstencions voluntàries». Tant les elevades xifres d'abstenció que es registraren a nivell estatal des de 1979, com els abundants defectes de cens, iniciaren una llarga tradició de dividir l'abstenció entre voluntària, i tècnica o forçosa. Si els errors censals eren grandiosos fins el 1980, i segueixen existint en l'actualitat, també és cert que les dimensions de l'abstenció tècnica s'han exagerat, especialment en l'anàlisi de dades d'enquesta.[29]

Pels mateixos raonaments de pressió social abans esmentats, un considerable percentatge dels qui es declaren abstencionistes afirmen que «no van poder votar»: quasi el 50 % dels que declaren no haver votat el 1984, una proporció lleugerament menor en l'àmbit espanyol per a 1982, i al voltant d'una tercera part dels abstencionistes catalans de 1988 asseguren no haver pogut votar.[30] L'ambigüetat del concepte «poder votar» és gran, i estarà determinada pel grau d'interès per la política. Les circumstàncies que dificulten o fan incòmode l'anar a votar poden ser molt diverses, i la definició de quan es pot anar o no a votar està tant personal com socialment definida. Però el fet que en els països de vot obligatori la participació assoleixi, per exemple un 98 %, és una prova que les circumstàncies que realment impossibiliten votar són escasses. Acceptar per tant que més d'una tercera part dels abstencionistes no va poder votar sense questionar-ho és una manera d'eludir respondre a la pregunta de per què aquest col·lectiu d'individus no va considerar el seu vot més important que allò que els dificultà votar.

---

29. Una interessant discussió sobre el tema a Justel (1990).
30. Per a 1984, enquesta postelectoral del CIS, realitzada a 4.900 persones representatives de la població catalana. Per a 1982, Justel (1990).

4.1. Les explicacions sociològiques

Una breu síntesi d'aquesta aproximació seria: els membres de determinats grups socials «no centrals» (dones, joves vells, persones amb menor nivell d'estudis o que pertanyen a minories socials o radicals,...) tenen una major probabilitat de no participar, pel fet de pertànyer a grups «marginats».[31] En per què pertànyer a aquests grups incrementa la possibilitat de no participar, o en quins són aquest grups, l'acord ja no és ni molt menys tan unànim.

Les dades considerades en les seccions anteriors indiquen que aquesta és una aproximació insuficient per aquest cas. Si considerem els perfils generals dels abstencionistes d'aquesta convocatòria, la conclusió seria que l'explicació és absolutament errònia, en tant que els perfils del grup són quasi inexistents. Algunes matisacions són però necessàries. Entre les variables considerades, únicament l'edat manté el seu poder explicatiu en les xifres globals. Cal considerar però que l'heterogeneïtat del col·lectiu abstencionista amaga les diferències internes de cada un dels grups que el componen. Així, si entre els desmobilitzats les característiques sociològiques són similars a les del conjunt de l'electorat, bona part dels abstencionistes estructurals, i fins i tot dels que no responen el seu comportament electoral de 1986 correspondrien a aquesta tipologia (grups 1 i 9, Quadre 12).

Quadre 12
Quadre resum: Tipologia d'abstencionistes per tipologia d'explicacions

	Explicacions			
Vot 86	*Socials*	*Immigració*	*Conj. politica*	*Crític*
Abstenció	1			2
PSC		3	4	5
AP/CDS			6	
CiU			7	
PSUC			8	
ns/nc	9		10	
No representats	(11?)			

31. La terminologia pot variar enormement segons els autors. Qualsevol de les aproximacions aquí contemplades representa la simplificació en un corrent de desenes de postures. És per tant impossible entrar aquí a discutir les seves especificitats, pel que sols es descriuran les característiques més generals de l'explicació, i es farà alguna referència concreta a obres bàsiques.

També, tal com s'ha dit a la introducció, els abstencionistes que apareixen a l'enquesta són 5 de cada 8 dels reals. Per les raons allí esmentades, el grup no representat es trobaria probablement de forma majoritària en aquesta categoria (grup 11). L'anàlisi de l'abstenció en aquesta mateixa convocatòria realitzat per l'Ajuntament de Barcelona pel seu àmbit municipal, realitzat sobre llistes electorals, i per tant més fidedigne tot i la seva dubtosa validesa externa pel conjunt Catalunya, reforçaria aquesta hipòtesi: la taxa d'abstenció és especialment alta entre els analfabets (59 %), els que busquen la primera feina (57 %), els aturats (50 %), o els obrers del comerç i la construcció (50 %).

En conclusió, si les característiques sociològiques dels abstencionistes no són una explicació suficient per entendre la totalitat de l'abstenció, alguns dels grups més nombrosos detectats a l'enquesta, més molts dels que no hi apareixen, sí responen a aquestes característiques. La situació a l'estructura social no determina però sí condiciona la probabilitat d'anar a votar el 29 de maig.

4.2. Immigració i àmbit de la convocatòria

Si cap estudi acabat ha provat fins ara que l'abstenció autonòmica estigui relacionada amb la immigració, aquest argument és constantment utilitzat pels mitjans de comunicació. Probablement no es tracti tant d'una campanya «lerrouxista» com d'una lectura simplista de les dades agregades que sí semblen assenyalar una coincidència entre les zones de major emigració i les de major abstenció autonòmica.

Com mostra el quadre 9, els immigrants són lleugerament més abundants entre els abstencionistes (44 %), que entre els votants (38 %). A la primera evidència que la diferència és tant escassa que difícilment es pot parlar de relació causal, cal afegir diversos arguments:

1. És aquest un fet característic de les eleccions autonòmiques? Parcialment. Si l'abstenció creix més entre els immigrants en aquestes convocatòries, la participació fou ja lleugerament menor en aquest grup en les precedents eleccions legislatives de 1986 (Font, 1989).[32]

2. Entre els diversos grups de votants de 1988, els abstencionistes no destaquen en absolut com a «categoria immigrant». Ho són més que els votants de CiU o ERC, en proporció similar als d'IC, i menys que els electorats del PP, CDS i PSC.

3. Desagregant per la tipologia d'abstencionistes, únicament dos grups destaquen per la sobrerepresentació d'immigrants: els desmobilitzats del PSC, i els que no declaren l'opció electoral de 1986. Entre aquests és

32. Per a 1977, Sole (1981) constata un fenomen similar. Per contra, Botella i Marcet (1986) troben percentatges de participació quasi idèntics entre nascuts i no nascuts a Catalunya.

probable com s'ha vist que hi hagi un nombre considerable d'abstencionistes estructurals, fet que concordaria amb l'aparent sub-representació immigrant en aquella categoria. D'altra banda, la majoritària presència entre els desmobilitzats del PSC (56 %), tampoc és significativa si es considera que la seva proporció és superior en el grup de votants fidels a aquest partit (60 %). L'origen no ha estat doncs tampoc la variable que ha escindit el vot de l'electorat socialista de 1986.

4. Finalment, la immigració no és un factor independent ni carent de correlacions amb altres variables sociològiques. Edat, nivell d'educació o classe social poden ser tres de les característiques que poden afectar la relació immigració/abstenció. Per exemple, la homogeneïtat abstencionista en funció de l'any d'arribada és molt més gran entre els joves, en tant que entre les persones de més de 75 els immigrants més recents voten un 50 % menys que els nascuts a Barcelona. Igual succeeix amb la classe social o situació profesional. Per exemple, els aturats presenten la mateixa homogeneïtat abstencionista dels joves, independenment del seu origen, en tant que aquest provoca més diferències entre la població ocupada. Algun exemple territorial pot també reforçar aquest argument: Ciutat Vella i Nou Baris són els dos districtes de Barcelona amb menor nivell de renta, i generalment també amb major nivell d'abstenció (de vegades similar, d'altres superior a la primera), tot i que la proporció de població immigrant és molt més elevada en el segon.

En conclusió, ni l'abstenció en general ni l'abstenció autonòmica en concret poden ser explicades per mitjà de l'origen dels votants. Si en convocatòries al Parlament de Catalunya creix la proporció d'abstencionistes immigrants, això és bàsicament degut a la desmobilització intermitent de part dels votants del PSC en eleccions legislatives (Montero; Font, 1989), però aquest fet no afecta més en el si del grup als immigrants que a la resta. El fet que l'idioma familiar sigui una variable lleugerament més significativa (Font, 1989) pot indicar que factors com l'entorn social, o el fet de conviure amb una parella mixta poden resultar significatius.

Hem de concloure doncs que l'àmbit de la convocatòria no suposa cap diferència per la població en general, o per la immigrant en particular? No, si un percentatge molt reduït de catalans addueix l'àmbit de la convocatòria com a justificació de l'abstenció, ja hem vist que això es deu fonamentalment a problemes de codificació. Aquest percentatge era superior el 1984, i principalment entre les persones amb identitats predominantment espanyoles i/o entre els desmobilitzats del PSC. Així, per alguns d'ells, la combinació de considerar la convocatòria secundària, amb la menor identificació amb el lideratge o en general amb la sucursal catalana del partit, potser combinat en alguns casos amb conformisme o manca d'expectatives de canvi, ha estat molt probablement la causa de l'abstenció (grup 3).[33]

---

33. La combinació d'aquests factors explicaria per exemple les diferents dinàmiques que els votants pro-PSC segueixen en les convocatòries locals.

4.3. La conjuntura política

S'inclouen en aquest apartat explicacions molt diverses d'elevats graus d'abstencionisme, i que sols tenen en comú el fet de representar arguments de caire essencialment polític i amb un abast temporal concret. Per exemple, l'anomenada «abstenció de transferència»[34] que s'utilitza per explicar l'increment de l'abstenció a l'Estat espanyol el 1979, tindria poc a veure amb la competitivitat d'una determinada convocatòria, o presentaria també diferències respecte dels més generals processos de desalineament partidari.[35] Dues d'aquestes serien probablement les més rellevants per aquest cas. D'una banda la ja esmentada escassa competitivitat, i d'altra el que prodríem anomenar abstenció de conformitat.

La definició d'escassa competitivitat és òbviament difícil i ambigua. En tant que parlem de fenòmens conjunturals, no estem fent referència a situacions de frau, pluralisme limitat o constrenyiments estructurals a la competitivitat, sinó a un determinat clima d'opinió en què les expectatives de canvi polític són molt escasses. En aquest cas, totes les enquestes preelectorals havien senyalat dos fenòmens: la seguretat de la victòria de CiU, i el convenciment majoritari de la població que CiU repetiria victòria. Fins i tot la majoria de pronòstics assenyalaven com a probable una tendència a l'alça de la coalició governant, i per tant una consolidació de la seva majoria absoluta.

D'altra banda, l'abstenció de conformitat fou el gran argument dels politicòlegs conservadors, per defensar que una escassa participació contribuïria a l'estabilitat del sistema polític. Si el caràcter antidemocràtic de l'argument és força obvi, certs elements d'abstenció de conformitat poden detectar-se en alguns dels grups esmentats.

Així entre els grups 4, 6, 7, 8 i 10 (quadre 12), la combinació d'aquests dos arguments són la principal raó de l'abstenció. Tots ells són grups atípicament abstencionistes, i que majoritàriament pensen participar en futures convocatòries. Entre alguns ex-votants socialistes i comunistes, les escasses expectatives de canvi semblen ser l'element fonamental. Entre els qui votaren AP o CDS el 1986, la valoració positiva de l'acció de Govern de la Generalitat, i per tant l'abstenció de conformitat, junt a l'escassa atracció de l'oferta política dels propis partits sembla determinant. Entre els simpatitzants de CiU o els ns/nc de 1986, ambdues es combinen: sabedors i satisfets de la renovació de la majoria absoluta, no consideren imprescindible la seva participació.

En conclusió, per a la majoria dels desmobilitzats (alguns del qui havien votat al PSC, la majoria dels altres), raons de conjuntura política semblen ser fonamentals per explicar la seva abstenció. La realitat és

---

34. És a dir, l'abstenció com a estadi intermedi en el procés de transferir el vot d'una força política a una altra.
35. Veure Dalton (1984) pels casos dels EE.UU., Canadà, Gran Bretanya, Països Escandinaus i Estat Espanyol.

però més complexa que la tipologia aquí descrita i les diferents explicacions de l'abstenció no són incompatibles ni és troben aïllades. Si la majoria dels components d'aquests grups manifestava intenció de votar en futures eleccions generals, ni són tots, ni és clar què succeirà en futures convocatòries autonòmiques. Si sens dubte un clima de major competitivitat contribuiria a augmentar la participació, el risc que grups creixents d'aquestes persones converteixin la seva crítica conjuntural en estructural (i ho és ja en algun dels casos), i que per tant la crítica a la manca de competitivitat passi de la convocatòria específica al sistema polític general, és real. I més amb dos sistemes de partit predominant, a nivell nacional i estatal.

4.4. L'abstencionisme polític

L'abstenció de contingut crític existent en aquesta convocatòria és clarament diferent del seu precedent històric més conegut, l'abstenció anarco-sindicalista del període republicà. Si en aquell cas es tracta d'un grup molt diferenciat i políticament actiu, el que aquí anomenem abstenció política respon sols minoritàriament a aquestes característiques. La consigna abstencionista de l'esquerra radical i de l'independentisme no sembla majoritàriament responsable de l'abstenció d'aquest grup, tot i que puguin compartir les seves crítiques. S'inclouen doncs aquí ampli ventall d'actituds crítiques envers la democràcia, les eleccions o el sistema de partits, que no suposen en absolut una defensa de postulats antidemocràtics, sinó una crítica al funcionament real del sistema polític (grups 2 i 5, quadre 12).

Juntament amb la duresa de les seves justificacions de l'abstenció, l'existència d'aquest corrent vindria també avalada per la disminució respecte de 1984 del nombre d'abstencionistes que es sent proper a algun partit polític (tot i l'ampliació de l'àmbit abstencionista), o pel creixent reconeixement des de 1980 de que «prefiero no ir a votar» en detriment del més justificatiu «no pudo ir a votar».

Relacionable potser amb aquella imprecisa formulació del «desencanto»,[36] desapareguda després del creixement de la participació el 1982, aquest grup consta tant d'abstencionistes de llarga tradició, com de nou vinguts desenganyats amb la seva precedent formació política, o de joves mai integrats a la vida electoral. Les seves fronteres són alhora poc clares: fins a quin punt moltes persones incloses en altres grups no comparteixen les seves crítiques, i fins a quin punt aquestes no han tingut un impacte desigual en diferents grups socials, com argumentarien els autors partidaris de les explicacions sociològiques? Sens dubte un nombre

36. Potser la millor formulació seriosa i explicativa del concepte a Del Àguila (1982).

considerable d'individus del col·lectiu d'abstencionistes estructurals, i una part dels ex-votants socialistes mereixen ser adscrits a aquest grup. Qualsevol intent però de quantificar aquesta tipologia i per tant adscriure a cada indiviu en una única explicació requerirà una arbitrària definició d'una realitat molt complexa.

5. CONCLUSIONS

Les eleccions autonòmiques de 1988 representen un cas especialment rellevant per a l'estudi de l'abstenció degut a una conjunció de factors. D'una banda, representen el punt més alt assolit per l'abstenció en cap elecció fins aquell moment a Catalunya (avui ja sobrepassat per la convocatòria europea de 1989), essent aquest resultat el canvi més important respecte de la convocatòria autonòmica anterior, en un context on la continuïtat fou la nota dominat. Així, com en el cas de les eleccions legislatives de 1979, representa un canvi qualitatiu important en la dimensió abstenció-participació, sense que això alteri la correlació de forces.

D'altra banda, el percentatge d'abstenció segueix respectant la intermitència que el caracteritza en funció del tipus d'elecció: a l'increment respecte de les legislatives de 1986, el segueix una nova davallada en les de 1989. Aquesta intermitència participativa és el punt de partida des del qual s'elabora la tipologia utilitzada en l'article, en tant que la regularitat o no dels hàbits participatius evidencia ser fonamental.

Les explicacions aquí utilitzades tenen diferències i punts amb comú amb les que ja s'apuntaven parlant de 1980:

«En quin grau aquesta desmobilització puntual de les eleccions al Parlament pot ésser deguda a les causes estructurals abans esmentades (precàries condicions d'assentament degudes en part a una infrastructura deficitària produïda pel creixement brutal i no planificat dels pobles i també a una integració cultural molt feble, motivada per aquest mateix fenomen de massificació, als nous pols de desenvolupament industrial i en els municipis i barris amb forta presència d'immigració arribada a Catalunya després de 1970), a la forta crisi econòmica o a una sensibilització insuficient enfront de l'autonomia, és quelcom difícil de precisar».[37]

La primera evidència és que la crisi econòmica no fou la causant de l'abstenció, des que un cop superada o afeblida aquesta, la participació no es recupera. Si «la sensiblització insuficient enfront l'autonomia» s'entenia com un problema temporal, fruit de l'escassa trajectòria d'aquesta i que per tant s'havia de desenvolupar amb el temps, l'argument també seria òbviament erroni. Si es tractava per contra de la necessitat per part de les noves institucions de demostrar la seva rellevància política, l'argument podria ser molt més pertinent. Finalment si es tractava d'insuficient

37. Canals; Viros, 1981, 61.

sensibilització de la població immigrant, hem constatat com aquesta és, com a mínim, una explicació insuficient. L'escàs interès per les institucions autonòmiques és més freqüent, però només lleugerament més freqüent, entre la població immigrant.

Pel que fa a les causes estructurals, s'ha evidenciat que tenen un pes específic, no tant en l'abstenció particular de les convocatòries autonòmiques, com en els sectors de població que s'abstenen regularment. La superposició de variables molt diverses i que poden tenir un efecte en aquest sentit (hàbitat, immigració, classe social, educació, edat,...) requeriria un treball estadístic més rigorós tractant d'aïllar els seus efectes.

Finalment, aquelles primeres interpretacions oblidaven el que aquí simplificant hem anomenat variables polítiques. Tant les de caràcter més conjuntural que envoltaren la convocatòria concreta de 1988,[38] com l'existència d'una abstenció crítica, probablement més amb els «outputs» que amb els fonaments del sistema polític, foren rellevants per explicar l'abstenció autonòmica de 1988.

Dues grans conclusions sobresurten de tota l'anàlisi:

1. En comparació amb l'anterior convocatòria autonòmica de 1984, i tractant per tant d'explicar l'increment de 5 punts en l'abstenció des d'aquella data, la principal evidència és la de l'expansió del comportament abstencionista al llarg de tota l'estructura social.[39] En el que l'elecció de 1988 té d'específic no hi ha doncs un aprofundiment del comportament abstencionista en grups concrets, sinó que aquest s'homogeneïtza per tota la població. Explicacions de caire polític més que sociològic semblen doncs apropiades per aquest cas.

2. La pluralitat de l'abstencionisme, tant en procedència social, com en la vessant actitudinal o en la pròpia explicació de l'abstenció és molt gran.[40] A més, el fet de mantenir una trajectòria homogèniament abstencionista (és a dir, en eleccions legislatives i autonòmiques), o de reservar l'abstenció per les convocatòries autonòmiques, apareix com una diferenciació rellevant. Això vindria a reforçar l'explicació anterior, en el sentit que si d'una banda es constata una abstenció profunda, per explicar la qual les variables sociològiques (classe social, immigració, edat,...) sí són

---

38. Donada però l'aparent estabilitat del sistema de partits català, especialment en l'àmbit autonòmic, el clima de continuïtat que aquí s'ha identificat com a conjuntural, pot arribar a convertir-se en característic d'aquestes convocatòries si no es produeixen canvis en la correlació de forces.

39. El fet que els principals augments respecte de 1984 es produissin a les comarques interiors avalaria també en la vessant territorial que no es tracta d'un fenomen exclussivament metropolità.

40. Això no implica però el caure en un particularisme extrem que defensi que hi hagueren tantes causes de l'abstenció com abstencionistes, com podríem pensar si acceptessim les pròpies justificacions dels abstencionistes com a validesa. Darrera de molt diverses explicitacions romanen causalitats comunes. La pluralitat de l'abstencionisme sí està probablement molt relacionada amb la pluralitat causal que l'origina.

pertinents, de l'altra l'abstenció que caracteritza les eleccions autonòmiques té una major arrel política. La divisió explicacions sociològiques versus polítiques té probablement més a veure amb la necessitat de classificar i etiquetar, que amb la realitat mateixa. Si les explicacions polítiques tendiran a trascendir les fronteres dels alineaments socials, la seva incidència en elles tampoc serà ni homogènia ni aleatòria.

Si aquestes generalitzacions poden probablement realitzar-se sense excessiu risc, altres conclusions haurien ja de ser reservades per a la convocatòria de 1988, fins que noves recerques vinguin a confirmar la seva especificitat, o la seva possible generalització.

BIBLIOGRAFIA

AJUNTAMENT DE BARCELONA: *Eleccions al Parlament de Catalunya 1988. L'abstenció a Barcelona.* Barcelona-1988. (Mimeografiat).

BOSQUE, J.: *Geografia electoral.* Sintesis. Madrid-1988.

BRUGUE; FONT: *Breu anàlisi de l'abstenció a Catalunya en les eleccions legislatives de 1989.* ICPS. Barcelona-1990. (Mimeografiat).

CACIAGLI; CORBETTA (ed.): *Elezione regionale e sistema politico.* Mulino. Bolonia-1987.

CACIAGLI; SCARAMOZINO (ed.): *Il voto di chi non vota. L'astensionismo elettorale in Italia e in Europa.* Communita. Milan-1983.

CREWE, I.: «Electoral participation» en BUTLER et al. (ed.): *Democracy at the polls.* American Enterprise Institute. Washington-1981.

CREWE; FOX; ALT: «Non voting in British general elections (1966-74) en CROUCH (ed.): *Participation in politics.* Croom Helm. Londres-1977.

DALTON; FLANAGAN; BECK: *Electoral change in advanced industrial democracies.*

DEL AGUILA; R.: «Partidos, democracia y apatía: una interpretación». *Revistas de Estudios Políticos,* 30, 1982, pp. 81-110.

DEL CASTILLO; MORAN: «The 1987 European election in Spain». Comunicació presentada al ECPR. Paris-1989.

EQUIP DE SOCIOLOGIA ELECTORAL: *Les eleccions de 1977 a Catalunya.* Fundació Jaume Bofill. Barcelona-1981.

—: *Atlas electoral de Catalunya (1977-1980).* Fundació Jaume Bofill. Barcelona-1981.

—: «Las elecciones al Parlamento de Catalunya del 29 de abril de 1984», *Revista de Estudios Políticos,* 40, 1984, pp. 154-187.

FONT, J.: «Los abstencionistas en las elecciones catalanas de 1988: un ensayo de tipología», Comunicació presentada al VIII Congrès de la AECPDC. Girona-1989.

JUSTEL, M.: *Panorámica de la abstención electoral en España.* Mimeografiado. Madrid. Enero-1990.

LANCELOT, A.: *L'abstentionnisme electoral en France,* Presse de la FNSP, Paris-1968.

MEMMI, D.: «Participation et comportement politique», a GRAWITZ; LECA (ed.): *Traite de Science Politique.* PUF. Paris-1985, pp. 310-428.

MONTERO, J.R.: «Una nota introductoria sobre los tipos de abstención y la movilidad de los abstencionistas», a *El comportament electoral a l'Estat Espanyol (1977-1982), Estudis Electorals nº 7* Barcelona-1984, pp. 73-92.

—: «Niveles, fluctuaciones y tendencias dels abstencionismo electoral en España y en Europa», *Revista Española de Investigaciones Sociológicas,* 28, 1984, pp. 223-242.

—: «La abstención electoral en las elecciones legislativas de 1982: términos de referencia, pautas de distribución y factores políticos», *Revista de Derecho político*, 22, 1986, pp. 103-107.
MONTERO; FONT: *El voto dual en Catalunya: dimensiones, sujetos y factores*, Diputació de Barcelona, 1989 (mimeografiat).
MOLINS; FONT: «Les eleccions al Parlament Europeu de 1989 a Catalunya: llei electoral i anàlisi de resultats». CIRIT. Barcelona-1990 (mimeografiat).
MOSSUZ-LAVAU, J.; SINEAU, M.: «Sociologie de l'abstention dans huit bureaux de vote parisiens», a *Revue Française des Sciences Politiques*, 28, 1978, pp. 73-101.
PALLARES, F.: «El comportament electoral a Lleida ciutat (1979-1982): estructura social i evolució. (Anàlisi d'una enquesta d'opinió)», a *El comportament electoral..., Estudis Electorals nº* 7 1986, pp. 279-325.
—: «Istituzioni politico-territoriali e participazione elettorale», a Caciagli; Corbetta (ed.), 1987: 131-147.
—: «L'evolució del comportament electoral i del sistema de partits a Catalunya».
REIF, K. (ed.): *Ten european elections*. Gower. Aldershot-1985.
SOLE, C.: *La integración sociocultural de los inmigrantes en Catalunya*. CIS. Madrid-1981.
VALLES, J.M.: «Las elecciones legislativas del 28 de octubre de 1982: Una aproximación de urgencia», *Revista de Estudios Políticos*, 33, 1983, pp. 221-239.
VIROS, R.M.: «Algunes reflexions sobre el comportament electoral a Catalunya». *Perspectiva Social*, 18, 1983: 116-133.
WOLFINGER; ROSENSTONE: *Who votes?* Yale University Press. New Haven-1980.

INFLUÈNCIA EN L'OPCIÓ ELECTORAL D'ALGUNS FACTORS SÒCIO-DEMOGRÀFICS I POLÍTICS. PERFIL DELS ELECTORATS

INFLUÈNCIA EN L'OPCIÓ ELECTORAL D'ALGUNS FACTORS SÒCIO-DEMOGRÀFICS I POLÍTICS. PERFIL DELS ELECTORATS

M. Rosa Virós
Ramón M. Canals
Francesc Pallarès

El rerafons dels comportaments polítics en general i més concretament dels electorals ha estat analitzat amb profunditat pels partidaris del model cognitiu.[1] No seria del tot encertat, però, creure que els que s'inclinen pel model utilitari d'explicació del vot, basat en versions més o menys corregides del de Downs, no creuen en l'existència d'aquest rerafons, sinó que el donen per suposat i no neguen en cap moment que produeixi un impacte en la conformació del sistema de valors dels electors i en l'establiment d'un ordre de preferències que permeti realitzar càlculs d'utilitat i probabilitat.[2]

Heath, Jowell i Curtice [3] posen en evidència la fragilitat de models rígids tant dels que es basen en la idea dels partits com a expressió estàtica d'una estructura social de la que esdevenen presoners com dels

1. Himmelwit, Humphreys i Jaeger «How voters decide» Open University Press, 1985.
2. Fiorina, «Retrospective voting in American General Electior Yale University Press, 1981.
3. Heath, Jowell i Curtice, «How Britain votes», Pergamon Press, 1985.

de tipus instrumental que esborren qualsevol referència ideològica i es basen en els electors com a maximitzadors d'interessos i en els partits com a maximitzadors de vots que ajusten les seves polítiques a les demandes dels votants. Els esmentats autors ens proposen un model mixt, que anomenen *interaccionista* que accepta la influència de les variables sòcio-demogràfiques i econòmiques però que pren en consideració també l'impacte dels canvis d'ideologies i/o d'estratègies dels partits. És a dir, que l'estructura social seria el terreny abonat i els partits el clima. Només l'anàlisi de la interacció dels dos paràmetres pot explicar els canvis electorals a curt i llarg termini.

Abans de comprovar quin és l'impacte de les variables demogràfiques, socials i ideològiques en la decisió electoral i més concretament en l'elecció del Parlament de Catalunya de l'any 1988, és necessari precisar el significat actual dels conceptes. Així, no podem parlar de la variable sexe com a determinant biològic sinó de *gènere* «que és la classificació social de "masculí" i "femení", categories el sentit de les quals sorgeix d'interaccions socials concretes».[4] Les diferències biològiques no han, doncs, necessàriament de traduir-se amb determinats comportaments ja que són interpretades de diferent manera segons els diversos marcs culturals. Així doncs, l'asimetria sexual vol dir coses diferents en moments històrics diferents. Històricament les diferències d'estatus de les dones han estat degudes a les seves funcions reproductores que les recloïen en l'àmbit domèstic mentre que l'art i la política han estat un món primordialment maculí. Hi ha una tendència a lligar, amb dades o sense, el vot femení a la tendència conservadora i en el seu dia es va responsabilitzar a la «Flappers» Act —que va concedir el sufragi femení— de la derrota del partit Laborista. També a Espanya es va intentar explicar la desfeta de les esquerres l'any 1933 pel vot de les dones, que per primera vegada excercien el dret de sufragi. Estudis aprofundits sobre el comportament electoral a la Segona República ho matitzen posant en evidència no tant una orientació ideològica femenina significativament diferent de la dels homes sinó l'afebliment relatiu de l'espai d'esquerres per l'abstenció de les dones analfabetes o quasi-analfabetes, que eren forta majoria dintre del col·lectiu femení i que per la seva situació en l'estructura social eren en bona part possibles votants de l'esquerra.[5]

Quant a la variable *edat* també la podem utilitzar en dos sentits diferents, com a variable referent a la maduració biològica o com a variable generacional. En el primer sentit s'ha dit que la vellesa s'adapta més difícilment als canvis i està en certa forma «condemnada» al conservadurisme i a donar suport a forces polítiques més dretanes. En el segon,

---

4. Varis autors, «Problemas en torno a un cambio de civilización», dossier de las primeras Jornadas internacionales sobre Modelos de Futuro, Nuevas Tecnologías i Tradición Cultural, 1988.
5. M. Vilanova, «Atlas Electoral de la Segona República», Fundació Jaume Bofill, 1986.

l'efecte generacional fa que la gent nascuda en un determinat període compartiria una actitud política com a conseqüència dels esdeveniments històrics viscuts per la generació precedent-responsable de la seva socialització primària i per ells mateixos al llarg de la seva vida.

És difícil poder comprovar cap de les dues coses excepte en casos determinats però sembla més plausible una generalització del model generacional sempre i quan acceptem que un mateix esdeveniment pot impactar d'una manera diferent als distints col·lectius socials.[6]

Tampoc la classe social sembla tenir per ella mateixa un impacte directe sobre l'opció electoral. Budge i Lijphart posen en qüestió que aquesta, ja sigui mesurada a partir de la professió, de l'autoposicionament en la jerarquia social o de diversos índexs combinats, tingui la mateixa incidència ara que en el passat. Hom accepta la dificultat de delimitar en l'escala sòcio-professional categories que tendeixin a votar en un determinat sentit. Butler i Stokes distingeixen una escala de sis punts que va des dels alts directius fins els treballadors manuals no especialitzats mentre que Robertson té en compte la dimensió *autoritat* i distingeix entre els treballadors manuals i els no manuals i dintre de cada bloc entre els que donen i els que reben ordres.[7] Altres estudis han fet palesa la importància de la distinció entre «antiga» i «nova» burgesia o entre «vella» i «nova» classe mitjana.[8] En alguns casos, com a l'antiga RFA, la nova classe mitjana és en alguns sentits més radical que la classe obrera en la línia dels valors postmaterialistes i de l'anomenat socialisme «verd». Pel que fa al Regne Unit, Dunleavy, entre d'altres, posa de manifest les diferències de mentalitat entre els que treballen en els sectors primari, secundari i terciari així com entre els que treballen a l'empresa privada i els que ho fan a l'Administració Pública.[9] Si a la dimensió d'autoritat relacionada amb el treball per compte propi o per compte d'altri, els sectors econòmics, el nivell d'especialització dintre de la professió i el grau de mobilitat en la trajectòria laboral, hi afegim encara els ingressos o el nivell de vida com a indicadors/predictors dels interessos dels electors i del seu comportament a l'hora de votar, tindrem una panoràmica força complexa que justifica amb escreix la discusió aferrissada que sobre el tema s'ha

---

6. Converse, «The nature of belief system in mass publics» in Apter: «Ideology and discontent», Free Press, 1964.
7. Butler i Stokes, «Political change in Britain», Penguin, 197, Robertson «Class and the british electorate», Blackwell, 198, Budge, Crewe i Fairlie, ed. «Party identification and beyond», John Wiley and sons, 1976.
Lijphart, «Language, religion, class and party choice. Belgium, Canada, Switzerland and South Africa compared, a R. Rose, ed. «Electoral Participation», Sage, 1980.
8. Bourdieu, «La distinction. Critique sociale du jugement» Les editions de Minuit, 1979.
Kaase and von Beyme, «Elections and parties», Sage, 1978.
9. Dunleavy, «The political implications of electoral cleavges and the growth of public employment», Political studies, vol. 28, 1980.

donat i es dóna encara a Gran Bretanya sobre si es redueix o no l'impacte de la classe en el vot.[10] El que és clar és que Robertson té raó quan afirma que ara la jerarquia social és més complexa i que en tot cas interacciona amb l'actitud dels ciutadans en front del partits, és a dir, amb el grau d'identificació partidària de què ens parlaven els pioners de l'escola de Michigan.

De fet, la relativa perdurabilitat de les adscripcions ideològiques heretades i la mobilitat social fan que es pugui donar una manca de coincidència entre situació de classe, ideologia i vot. Aquesta dissonància té, però, tendència a reduir-se en ajustar-se cada vegada més la decisió electoral —perifèries socials al marge— als interessos concrets dels ciutadans. No és, doncs molt agosarat dir que en les últimes dècades del segle XX perden pes les empremptes de les fractures ideològiques històriques, la qual cosa no vol dir que, en formar part de la memòria col·lectiva, no puguin rebrotar en determinades circumstàncies ni que actualment no sigui possible distingir marcs lògics diversos per a la interpretació del món.

Si, com hem vist, és difícil objectivar la jerarquització social de l'electorat, també ho és copsar el seu sistema de creences. Més enllà de l'escala d'identificació Esquerra-Dreta força abstracte, és útil establir una gradació d'acceptació-refús en front d'una sèrie de polítiques concretes proposades pels partits en els seus programes electorals.[10] Aplicant anàlisis multidimensionals es pot arribar a establir les fractures ideològiques existents al si de l'electorat, precisar el seu significat, que varia a través del temps, i definir subcultures que expressen diferents cosmovisions sobre la societat i la seva estructura de poder.[11]

Als factors esmentats cal afegir, entre d'altres propis dels diferents països, els que fan referència a l'entorn o ambient on tenen lloc els processos de decisió política i les conteses electorals. És important en aquest sentit la diferència entre àrees rurals i urbanes i, en un món amb creixents desplaçaments de població, el fet de pertànyer culturalment al lloc de residència. La justificació del pacte polític que tradicionalment proporcionava la religió ha estat substituïda progressivament pel principi de nacionalisme que es basa en la conscienciació d'una cultura homogènia amb tendència a dissimular les diferències que es donen al si de tota cultura i a magnificar les discrepàncies amb les comunitats veïnes. És un fet que l'arrelament nacional i social —connexió amb la xarxa associativa— predisposen a una implicació en la política i a una major participació electoral.

Aquest breu recordatori sobre la importància i significat, tothora canviant, dels indicadors sòcio-demogràfics i ideològics posa en evidència que les enquestes que analitzem són molt limitades per a interpretar acuradament la interrelació entre variables socials i econòmiques, sistemes de

---

10. Goldthorpe, «The affluent worker: Political attitudes and behaviour». Cambridge university Press, 1968 Särlvik i Crewe «Decade of dealignment», Cambridge University Press, 1983.
11. Himmelweit i altres, op. cit.

valors i creences i opció de vot. Variables intermèdies que matitzen l'impacte com és ara l'interès per la política i el sentiment de competència no s'han tingut suficientment presents i s'han de reintroduir en l'anàlisi com a hipòtesis interpretatives. Cal tenir present, doncs, que aquestes enquestes tenen com a finalitat prioritària seguir l'evolució de l'electorat sobre tot pel que fa als grans eixos actitudinals esquerra-dreta i identificació nacional i ésser baròmetres que mesurin els canvis de la intenció de vot en els períodes electorals fent sobre tot incidència en els esmentats eixos, la identificació partidària i la valoració de les polítiques concretes. És un fet que es prioritza l'obtenció de dades comparables a través dels temps més que la comprovació sistemàtica de models concrets per a la interpretació del comportament electoral. Una altra limitació en aquest sentit és l'ús quasi exclusiu de les relacions bivariades deixant de banda la potencialitat d'altres tècniques, com és ara la regressió múltiple, que ens permetessin aïllar l'impacte de cada variable, o anàlisis multidimensionals que fessin possible dissenyar i establir les diferències, per exemple, entre els mapes cognitius dels homes i les dones segons edat, lloc de residència, nivell d'instrucció i grau d'identificació nacional.

Abans d'analitzar les dades de les eleccions Autonòmiques catalanes de 1988, sembla interessant contextualitzar els resultats en el marc europeu.

En l'anàlisi que fa Jean Stoetzel [12] de la població europea ens descobreix que prop d'un terç d'europeus no s'interessen especialment per la política. Acostumen a ser persones amb una educació elemental, mestresses de casa que no treballen fora, treballadors manuals no qualificats, persones grans i persones amb ingressos baixos. Si deixem de banda les variables sociològiques bàsiques i ens endinsem en les psicològiques trobem que acostumen a ser persones que se senten força insatisfetes de la seva vida, poc tolerants amb la gent que pensa com ells i, en general, poc sociables.

Del 40 % d'europeus que diuen interessar-se per la política, només un 5 % hi participen activament. Aquesta minoria de ciutadans acostumen a ser homes entre 25 i 45 anys, amb instrucció mitjana o superior, professions liberals, estudiants i agricultors amb ingressos per sobre la mitjana. Ideològicament acostumen a estar situats als dos pols del ventall polític.

Davant de l'escala de posicionament polític la població europea es distribueix de tal manera que la màxima concentració es dóna en les posicions de centre. La distribució de freqüències s'aproxima doncs a una corba de Gauss, sense que hi hagi, per tant, grups forts en els dos extrems.

El promig d'homes se situa més a l'esquerra que les dones si considerem la totalitat de la població però si només fem la comparació amb les dones que treballen professionalment, aleshores no es troben diferències significatives entre homes i dones.

---

12. Stoetzel, «Les valeurs du temps prèsent: une enquête européenne», Puf, 1983. Enquesta realitzada a França, Dinamarca, Holanda, Irlanda, Regne Unit, Bèlgica, República Fed. Alemanya, Italia i Espanya (N = 12.463).

A mida que augmenta l'edat la gent es desplaça cap a posicions més dretanes, les quals acostumen a anar acompanyades d'una pràctica religiosa més intensa.

Com hem vist, el posicionament en el ventall Dreta-Esquerra ve associat a una sèrie de característiques demogràfiques, sòcio-econòmiques i ideològiques però potser és l'hora de preguntar-nos quins sistemes de valors hi ha al darrera d'aquests dos conceptes. Els ciutadans europeus que se situen a la dreta aprecien considerablement el valor *llibertat*, el d'obediència, que creuen important inculcar als infants, el de respecte a les ordres dels superiors a l'empresa, i, en general, l'enfortiment de l'ordre social i de l'autoritat a tots els nivells, des de la família a la política. Defensen de cara al futur, la necessitat de conservar els valors tradicionals i un enfortiment de l'orgull nacional. Donen un fort suport a les esglésies, l'exèrcit, la policia. No creuen massa en els Sindicats.

Els que se situen en posicions d'esquerra es mostren partidaris de la *igualtat* per sobre de la llibertat, sense que això vulgui dir que no senten un gran respecte per aquesta. Són favorables que el poder en l'empresa sigui compartit entre el capital i els treballadors. Creuen també que cal obeir amb esperit crític i que és imprescindible que els ciutadans participin més directament en les decisions polítiques importants. El patriotisme que a la Revolució Francesa és un valor positu de caire progressista es mostra ara, com ja hem dit abans, relacionat amb posicions més conservadores. El ciutadans d'esquerra són més internacionalistes i menys disposats que els de dreta a defensar la pàtria amb les armes.

Si l'acord amb les institucions és un índex d'acord amb el sistema, la gent d'esquerra es mostra més crítica sobretot amb l'Església —sigui la que sigui— però, en canvi, es mostren relativament més favorables als sindicats i a l'afiliació a partits polítics. Acostumen a llegir més premsa, a estar per tant, més informats, i a participar més en actes públics (manifestacions, meetings...) i a pertànyer a associacions polítiques (partits, sindicats...).

Com ja hem vist, tant l'edat com el sexe tenen una incidència en el posicionament polític dels ciutadans i també la professió en té i a la majoria de països les professions liberals se situen preferentment a la dreta i els obrers a l'esquerra, si bé l'interès per la política matitza sovint aquesta llei general.

En el seu llibre, Stoetzel dedica especial atenció a la influència en les actituds i les pràctiques polítiques del lloc de residència, nivell d'instrucció i capital econòmic.

El lloc de residència sembla tenir una incidència molt restringida. Els habitants dels pobles, ciutats intermèdies i grans ciutats no es diferencien tant com abans.

Potser es destaca la major permissivitat moral i dèbil pràctica religiosa dels habitants de les grans metròpolis. A l'era de la televisió ja no es donen aquelles antigues diferències que eren fruit, entre d'altres coses, de la incomunicació geogràfica i cultural.

L'augment del nivell d'instrucció afavoreix l'acceptació d'una certa ambigüetat entre el bo i el dolent. La gent amb estudis superiors acostumen a ser més tolerants, més crítics i més partidaris dels valors nous com és ara l'esperit d'independència, la imaginació, el sentit de responsabilitat, en front dels valors antics com la bona educació, l'obediència, l'esperit d'estalvi, etc. Això no vol dir de cap manera que els més instruïts siguin de la màniga més ampla ja que acostumen a ser més exigents amb ells mateixos i estan disposats en gran part a sacrificar-se per alguna cosa important, sobre tot per la llibertat. Provenen generalment de famílies no autoritàries i se senten lliures de discutir sobre qüestions polítiques i religioses amb els pares. Valoren la família positivament i es mostren oberts a altres convivències alternatives a la forma matrimonial tradicional i accepten més el divorci, el concubinatge i l'avortament.

El nivell d'instrucció augmenta l'interès per la política i el desig d'una participació més directa en les decisions que afecten a la col·lectivitat. No accepten l'autoritat sense discussió i es mostren més crítics envers les institucions. Una instrucció superior sembla correlacionar-se positivament amb una actitud anti-militarista.

El nivell d'informació està correlacionat amb l'edat. A tot Europa són els més joves els que tenen ara accés a un grau superior de cultura i per això és difícil esbrinar si és la joventut el que porta a estar més informat o si els joves estan més informats perquè, en general, són més instruïts que els seus avantpassats.

Quant al capital econòmic, és lògic que un nivell més elevat d'ingressos faci que la gent se senti més esperançada de cara al futur i més satisfets amb la situació present. Accepten les actituds moderadament progressives, estan força interessats en política i se situen més aviat a la dreta de l'espectre polític. Els més rics acostumen a ser partidaris de les diverses famílies liberals i els més pobres també acostumen a votar —els que voten— per opcions populistes de caire dretà. Arreu, els obrers qualificats se situen a l'esquerra dels no qualificats.

Els petits propietaris són potser els més conservadors, més partidaris de l'ordre i de la propietat privada. En general són poc entusiastes de la llibertat d'expressió i de la necessitat de participar en les tasques de decisió del govern. Són defensors acèrrims dels valors tradicionals i de les institucions eclesials. En les capes mitjanes és on trobem un cert nombre de ciutadans partidaris d'opcions més autoritàries.

En l'enquesta europea als joves, realitzada per la Comissió de la CE,[13] es confirma que l'interès per la política va creixent dels 15 als 29 anys i que els joves són més d'esquerres que els adults excepte en els primers anys d'adolescència on les seves opcions estan encara molt marcades pels pares i per la necessitat psicològica de seguretat.

---

13. Comission des Communautés Européennes, «Les jeunes Européens». Enquesta realitzada a Dinamarca, Holanda, Regne Unit, Luxemburg, RFA, França, Irlanda, Grècia, Italia i Bèlgica. (N = 3.867) Brusel·les, 1982.

Els joves s'inclinen més per les noves reivindicacions: femenisme, ecologisme, pacifisme, que no pas per les tradicionals. Des de 1973 sembla apuntar-se, però, un nou enfortiment del que Inglehart, en el llibre «The silent revolution» anomenava valors materialistes. Aquest fet pot explicar-se per la crisi econòmica que posà en perill un benestar material que semblava definitivament assolit per a una bona part de la població.

Els joves estan menys disposats que els adults a defensar la fe religiosa, el propi país o la unitat d'Europa, en canvi creuen que val la pena sacrificar-se per la pau, els drets de l'home, la llibertat, la igualtat de sexes, la protecció de la natura, contra la misèria...

Els joves estan menys orgullosos de la seva pàtria que la població adulta. El que realment seria interessant esbrinar és si això és així perquè són joves o si s'apunta una tendència generalitzada a que els sentiments nacionals minvin. El 1982 els joves manifesten menys devoció pel seu país que el 1970, i aquesta disminució és dóna en tots els grups d'edat. La generació nascuda el 1931-1935 és la que manifesta un orgull nacional més elevat. Cal remarcar el baix orgull nacional que demostren els joves alemanys. Potser tenen dificultats en assumir el no massa llunyà tercer Reich.

Els joves europeus estan més sensibilitzats que els adults en front de les injustícies socials. Creuen que s'han de suprimir les fortes desigualtats i protegir les minories de qualsevol tipus.

Respecte a la fe en la capacitat personal d'influència en les autoritats i en la societat en general, tenen si fa o no fa la mateixa que els adults. Un 40 % de joves creuen que ells poden ajudar a canviar alguna cosa.

Quant a l'interès de la joventut per la política un 16 % confessen parlar sovint de política i un 50 % de tant en tant. Això vol dir que només una tercera part de joves no estan gens interessants per la política la qual cosa sembla estar en contradicció amb el baix índex d'afiliació a partits i sindicats. Això vol dir a tot estirar que els joves no practiquen la política per les vies tradicionals, la qual cosa no vol pas dir que no siguin sensibles als problemes de la societat i que no els preocupi la seva solució. De fet un 29 % de joves europeus es confessen pròxims a un partit polític.

La reticència i manca d'entusiasme dels joves pels partits queda compensada pel seu interès pels moviments de protesta, en contra de les centrals nuclears, a favor de la pau, de la protecció de la natura, el feminisme, etc... Sembla que el que els agrada d'aquests tipus d'accions és justament que no tenen una estructura organitzada i fixa i que els seus objectius són concrets i limitats.

Després d'aquesta breu referència a Europa, analitzem tot seguit les enquestes del CIS sobre intenció de vot dels ciutadans de Catalunya en les Autonòmiques de 1988, i, sobretot, la postelectoral del mes de juny [14] considerant especialment les variables edat, sexe, situació laboral, creença

14. Enquesta realitzada pel CIS a 131 municipis de Catalunya entre el 2 i 10 de juny de 1988. (N = 2.900).

Gràfic 1. Edat/sexe i identificació prioritària amb Catalunya.

Gràfic 2. Edat/sexe i identificació amb Esquerra i Centre-Esquerra.

Gràfic 3. Edat/sexe i participació electoral.

Gràfic 4. Edat/sexe i no identificació amb l'eix Esquerra-Dreta.

i pràctica religiosa, nivell d'estudis i àrea geogràfica de residència (gràfic 1). Clourem l'estudi amb el perfil dels electorats de les candidatures que obtingueren representació parlamentària.

VARIABLES SÒCIO-DEMOGRÀFIQUES I ELECCIONS DE 1988

És evident que l'edat i el fet de ser home o dona condicionen les actituds i els comportaments electorals. Si ens referim als dos eixos d'identificació més importants, els electors més joves i els més grans són els que se senten més identificats prioritàriament amb Catalunya i les dones més que els homes amb un punt àlgid entre els 51 i els 60 anys (gràfic 1). Els nois i noies estudiants són els que de bon tros es mostren més sensibilitzats per aquest tema i també els que adopten posicions més radicals, ratllant en alguns casos l'independentisme. La identificació prioritària amb Espanya és més alta en l'electorat madur, sobretot a partir dels cinquanta anys. Es tracta d'electors socialitzats en el franquisme i amb presència significativa de gent nascuda fora de Catalunya.

L'edat també està relacionada amb l'eix ideològic Esquerra-Dreta. En general, a més edat més suport a les formacions de la dreta de l'arc parlamentari. El grup d'edat entre 26 i 40 anys —que tenia entre 16 i 30 anys aproximadament quan la transició política— són els més identificats amb l'esquerra. Els nois i noies de 18-25 anys s'identifiquen amb aquesta relativament menys que els seus germans grans. Una hipòtesi que caldrà comprovar és si això vol dir un desplaçament real cap a posicions més conservadores o una major inclinació cap a partits que donen prioritat a l'eix nacionalista.

En el gràfic 2 hom pot comprovar el que hem dit i també una inclinació relativament més gran de l'electorat femení envers posicions més moderades.

En conjunt, l'edat està relacionada positivament amb la participació, essent els grups d'edat centrals —26-50 anys— els que demostren una major mobilització cap a les urnes, amb una lleugera avantatge de l'electorat masculí. Per a les dones la participació més alta es dóna entre els 50 i els 60 anys. Hom podria pensar en una recuperació de l'interès per la política en reduir-se o acabar-se les seves obligacions com a mares/mestresses de casa. També hi ha indicis, però, que el factor que motivaria aquesta major implicació seria prioritàriament el nacionalista (gràfic 3).

Si s'analitzen més acuradament l'abstenció electoral i les seves causes hom comprova que les que s'esmenten amb més freqüència són la manca d'interès i la despolitització. En els gràfics 5 i 6 queda clar que la primera és esmentada amb més freqüència per les dones i la segona pels homes. Cal tenir present, però, que són els analistes de l'enquesta els qui sumen sota el rètol de despolitització una sèrie d'expressions que tenen possiblement com a denominador comú processos de desencís provocats per la indefinició ideològica dels partits que creen confusió, o per actua-

Taula 1

Variables sòcio-demogràfiques i identitat nacional i ideològica

			Edat i sexe											*Situació Laboral*					*Religió*					*Estudis*			
		Total mostra	Homes 18-25	Dones 18-25	Homes 26-40	Dones 26-40	Homes 41-50	Dones 41-50	Homes 51-60	Dones 51-60	Homes + 60	Dones + 60	Actius	En atur	Jubilats	Estudiants	Mestresses casa	Creients practicants	Creients no practicants	No creients	Indiferents	Altres religions	Primaris incomplets	Primaris	Secundaris	Superiors
IDENTITAT NACIONAL	Català	11	13	13	7	9	8	10	8	19	14	12	11	8	14	19	10	12	11	15	7	8	9	10	14	13
	Més català que espanyol	28	30	35	24	28	24	30	25	31	31	25	27	22	26	41	29	32	26	42	24	42	20	27	36	33
	Català i espanyol	40	39	37	44	45	38	40	39	35	34	45	41	41	37	31	43	39	41	34	48	35	39	45	36	34
	Més espanyol que català	8	8	5	8	7	11	8	11	9	11	7	7	15	12	3	8	7	10	8	5	—	13	10	4	4
	Espanyol	9	6	5	9	8	15	10	15	6	9	9	10	10	10	5	8	9	10	6	6	8	18	7	6	5
	Ns/nc	3	4	4	7	3	4	1	1	—	2	1	4	4	1	1	1	1	2	14	7	8	2	2	4	11
IDEOLOGIA	Esquerra (1-2)	8	16	9	12	8	8	2	5	4	7	5	9	12	7	16	4	2	8	18	12	15	9	5	11	10
	Centre Esquerra (3-4)	30	37	31	44	32	37	28	31	17	26	15	37	33	24	24	22	15	33	52	51	8	24	34	30	30
	Centre (5-6)	32	22	31	23	32	34	39	36	39	37	32	29	21	31	32	38	42	32	9	21	13	26	33	36	34
	Centre Dreta (7-8)	7	9	7	4	5	7	8	6	12	8	9	6	3	9	9	9	12	6	2	1	28	6	7	6	14
	Dreta (9-10)	2	2	1	1	1	—	—	3	3	4	2	1	5	2	2	2	3	1	2	—	1	2	1	1	2
	Ns/nc	21	14	21	16	22	14	22	20	26	17	38	18	25	27	18	25	27	19	16	16	34	34	20	17	10
		(2.914)	(237)	(240)	(444)	(417)	(233)	(250)	(218)	(241)	(269)	(362)	(1.398)	(148)	(397)	(137)	(795)	(843)	(1.587)	(225)	(218)	(28)	(715)	(1.161)	(736)	(293)

cions de governs o líders concrets que no es comparteixen i que en conjunt han frustrat esperances. En bona lògica, la despolitització suposa una prèvia implicació en la política mentre que el desinterès indica un allunyament de bon començament del món polític. Els alts percentatges de no resposta a preguntes de contingut polític per part de joves, dones i, en general, grups o categories socials perifèriques, s'expliquen en part per la manca de coneixements tècnics precisos sobre aquestes qüestions però també en bona mesura com a reflex d'una sensació d'inseguretat en un terreny que tradicionalment no els pertoca. Resulta interessant comprovar que, a igualtat de coneixements, les noies deixen de contestar més sovint que els nois malgrat que, quan són entrevistades, demostren un grau de coherència igual sinó superior al dels nois degut, segurament, a una maduració psicofísica més precoç.

Homes i dones no es diferencien, però, en la seva capacitat de situar-se en l'escala d'identificació nacional. Aquesta dimensió d'arrelament a un marc territorial no té per a la majoria un contingut polític i, com a conseqüència, les dones no deixen de contestar mentre que s'abstenen més de fer-ho en relació a l'escala Esquerra-Dreta. (Gràfic 4) Tornant a la participació electoral, cal precisar que seria interessant poder desglossar el grup d'edat 18-21, que és on, com demostren altres enquestes, es dóna una abstenció més forta i una major inestabilitat participativa fruit, en part, d'una indefinició ideològica pròpia, més enllà de les tendències

Gràfic 5. Edat/sexe i abstenció per desinterès.

Gràfic 6. Edat/sexe i abstenció per despolitització.

Gràfic 7. Religió i participació electoral.

Gràfic 8. Religió i identificació amb Esquerra i Centre-Esquerra.

heretades i, també, d'actituds de contestació o refús —ja siguin independentistes o d'altres tipus—. Així com una forta identificació nacional o ideològica —tant de dretes com d'esquerres— es tradueix en una predisposició a la participació, també les creences religioses estan positivament relacionades amb la mobilització electoral (gràfic 7) i, en congruència amb estudis precedents d'aquest i d'altres països, un alt nivell de pràctica religiosa acostuma a estar associat amb una identificació amb l'espai ideològic de la dreta (gràfic 8). Si creuem la variable religió amb l'eix d'identificació nacional hom detecta una certa coincidència entre indiferència religiosa i posicions neutres en l'esmentat eix. Les categories extremes —catòlics practicants i no creients— són els que demostren una identificació nacional més intensa, expressant dues tradicions nacionalistes, catòlica l'una i laica l'altra.

Respecte a la situació laboral, jubilats i estudiants són els que manifesten un nivell més alt d'identificació amb Catalunya com hem vist que succeeix també amb els joves i els més grans de 60 anys. Quant a la dimensió ideològica, aturats i estudiants són els més identificats amb l'espai d'esquerres si bé aquesta identificació no es tradueix sovint en un vot als partits d'esquerra sinó en abstenció, majoritàriament per manca d'integració social en el primer cas i per desinterès i posicions crítiques en el segon. Cal remarcar la gran inestabilitat de la participació en els estudiants, superior fins i tot a la que es dóna en el conjunt de la població

jove, i el percentatge relativament elevat —10 %— de jubiliats que, tal com succeeix en el grup d'edat d'homes majors de 60 anys, diuen no votar perquè no estan d'acord amb la democràcia.

El nivell d'estudis també està relacionat amb els eixos d'identitat nacional i ideològica. La identificació exclusiva o prioritària amb Catalunya augmenta amb els estudis i també la identificació amb l'espai de centre-esquerra la qual cosa és fins a cert punt contradictòria amb la major tendència a votar socialista entre els electors amb més baix nivell d'estudis. Això s'explica per l'alt percentatge de persones que voten partits d'esquerra o centre-esquerra que no saben situar-se en l'escala ideològica (30 %).

El nivell cultural —estudis— no influeix en la participació electoral que és similar en les diferents categories. Hi ha, però, diferències significatives respecte a les causes confessades d'abstenció. La manca d'interès per la política com a explicació per a no participar disminueix progressivament a mida que augmenten els estudis mentre que, contràriament, la despolitització és esmentada amb més freqüència pels que tenen el batxillerat o són universitaris que també mostren una major tendència a abstenir-se d'una forma intermitent i, en aplicar models pragmàtics de decisió, practiquen relativament més sovint l'anomenat «vot dual».

La variable sòcio-demogràfica més discriminadora del comportament electoral és l'origen, autòcton o immigrat, dels entrevistats.

Prop d'un 90 % dels immigrants nascuts fora de Catalunya —que representen aproximadament el 40 % de l'electorat tenen una identificació mitjana, prioritària o exclusiva amb Espanya i prop de la meitat s'identifica preferent o exclusivament com a espanyol. La pràctica totalitat dels catalans d'origen— que també són prop d'un 40 % de la població amb dret a vot— s'identifica mitjana, prioritària o exclusivament com a català, representant les dues últimes categories gairebé les tres quartes parts de l'electorat.

El factor cultural/lingüístic, condicionat per l'origen dels electors, constitueix un dels «cleavages» més importants en el sistema polític català. Però quina relació hi ha entre aquest eix i el d'esquerra-dreta? Com incideix, doncs, l'origen en l'orientació ideològica dels votants? El fet és que només dos de cada deu ciutadans nascuts fora de Catalunya voten a la coalició nacionalista majoritària CiU mentre que sis de cada deu electors autòctons també ho fan. Un altre punt que cal esbrinar és fins a quin punt els immigrats, que són en bona part treballadors assalariats, se senten influïts per una o altra variable a l'hora de prendre la decisió de vot.

F. Pallarès tracta més a fons aquest tema de l'estret lligam entre origen i comportament electoral en un altre capítol d'aquest treball, dedicat als eixos actitudinals.

En les anàlisis de tipus ecològic realitzades des de 1977 per l'Equip de Sociologia Electoral de la Universitat Autònoma de Barcelona, s'ha demostrat a bastament que Catalunya no és homogènia i que cada una de

les grans àrees detectades —ciutat de Barcelona, antiga àrea metropolitana, Catalunya vella-rica i pobra i Catalunya nova— presenten estructures político-electorals relativament diferenciades, si bé amb tendència a una certa convergència en el darrer període electoral. En l'enquesta que es comenta s'han considerat a part Barcelona ciutat, la mancomunitat metropolitana, la resta de la circumscripció de Barcelona i les de Girona, Lleida i Tarragona.

Quant a l'identificació amb Catalunya es fa palesa una gradació essent més forta la identificació catalana a Girona seguida, en aquest ordre, per Lleida, Barcelona, Tarragona, ciutat de Barcelona i mancomunitat metropolitana. Respecte a l'eix Esquerra-Dreta es confirma una vegada més la major tendència cap a l'esquerra de l'electorat dels municipis de la mancomunitat metropolitana destacant la major orientació conservadora expressada pels electors tarragonins. Si comparem el vot de les autonòmiques de 1988 i la intenció de vot a les properes generals es confirma un augment del suport donat a CiU en les eleccions d'àmbit català sobre tot a la circumscripció de Barcelona i a la capital. Això és compatible amb un manteniment del vot socialista a la ciutat de Barcelona i a les comarques gironines i un descens lleu a la resta del país.

Perfils dels electorats

La descripció dels perfils sòcio-demogràfics, nacionalistes i polítics dels votants dels principals partits s'ha realitzat segons un conjunt de variables per a cada perfil, variables que estan recollides en els quadres... Les variables s'han seleccionat atenent el seu caràcter descriptiu i comparatiu; és a dir, a la seva utilitat per conèixer la composició social, nacionalista i político-ideològica dels votants i a la seva virtualitat per a establir comparacions entre els votants de 1988 i els de 1984. D'aquesta manera, podran copsar-se les pautes de continuïtat o canvi que s'han produït en cada grup de votants. Cal assenyalar que les dades relatives a 1984 procedeixen de l'enquesta postelectoral realitzada pel CIS, el mes de maig d'aquell any, a una mostra representativa de 4.900 catalans majors d'edat.

En l'electorat de CiU hi ha una major presència relativa de dones i de dones mestresses de casa, amb predomini de gent d'edat madura —més de 40 anys— i de catòlics, destacant l'alt percentatge de catòlics practicants. Aquest perfil és molt semblant al de l'electorat convergent de 1984.

Contràriament, pel que fa a la vessant nacionalista, sí que es detecta alguna lleu diferència respecte a l'autoubicació en l'escala nacionalista, si bé és més important la variació que es produeix atenent a la identificació nacional subjectiva. En aquest sentit, cal destacar que, del 45 % que l'any 1984 es definia més català que espanyol o únicament català, es passa al 64 % mentre que la posició central d'equilibri català-espanyol es redueix notablement en passar del 45 % al 29 %. En congruència amb

aquestes dades, també s'observa un increment en el domini del català oral i escrit.

Entre 1984 i 1988 es produeix un moderat desplaçament de l'electorat de CiU cap a la dreta, sense moure's, no obstant, de l'espai ideològic que es pot qualificar com de centre-dreta.

La major identificació de l'electorat amb el seu partit, respecte 1984, es tradueix en un major distanciament respecte les altres forces polítiques. Al voltant d'un 40 % dels votants convergents, manifesta que no votaria mai a IC ni a AP, i més de la tercera part tampoc ho faria pel PSC. Si bé sembla lògica l'actitud d'un electorat moderat com aquest respecte les forces polítiques situades en l'extrem de l'arc polític —AP i IC —, sorprèn una mica el relativament alt percentatge que assoleix el PSC, situat en l'espai polític del centre-esquerra.

L'electorat socialista és majoritàriament masculí, a la inversa que el convergent. El grup d'edat 26-40 anys és el més representat, en detriment dels de més de 60 anys. Les tres quartes parts dels seus votants tenen estudis primaris o de nivell inferior. L'estatus ocupacional té molt a veure amb la distribució per sexe del seu electorat: hi ha més «actius» i menys mestresses de casa. Quant a la religió, predomini de catòlics no practicants.

Les diferències entre aquest perfil de l'electorat socialista i el de les anteriors eleccions autonòmiques, no és molt gran, més enllà d'un lleuger increment de la presència d'actius que es podria explicar per la millora de la taxa d'ocupació a partir de 1985 i/o per l'increment de l'abstenció entre la població aturada i també entre la femenina no incorporada al món del treball —vegeu la disminució en la categoria de dones i mestresses de casa.

Aproximadament, la meitat de l'electorat es situa en una posició intermèdia tant en l'escala nacional com pel que fa a la identificació nacional subjectiva. Així mateix, cal tenir en compte que el 44 % de l'electorat no parla el català, bona part dels quals són immigrants relativament recents. Respecte 1984, no s'observen diferències significatives pel que fa al sentiment nacional.

Quant a l'escala esquerra-dreta, l'electorat del PSC es manté en la posició de centre-esquerra com el 1984. Com en el cas dels altres partits es reforça el grau d'identificació dels seus votants amb el partit. Cal destacar, el fort distanciament que manifesten respecte AP (80 %) i, més moderat, respecte a CiU (30 %), semblant al que es troba entre l'electorat de CiU respecte el PSC.

Els trets més rellevants del perfil dels votants d'IC són, el predomini d'electorat masculí —dues terceres parts del total—, d'edat jove —de 26 a 40 anys—, amb nivell d'estudis mitjans o universitaris, i amb estatus ocupacional actiu. Equilibri entre catòlics no practicants i no creients o indiferents.

Si es compara amb el perfil dels votants del PSUC de 1984, cal destacar la major presència masculina, l'agudització del seu clàssic perfil de

Taula 2

Perfil sòcio-demogràfic dels electorats. Evolució 1984-1988. En percentatges

Variables	*Total Electorat*		*CiU*		*PSC*		*IC/PSUC*		*ERC*		*AP*		*CDS*
	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1988
1. *Sexe*													
– Home	50	48	47	43	52	56	57	67	61	58	52	51	42
– Dona	50	52	53	57	48	44	43	33	39	42	48	49	58
2. *Edat*													
– 18-25	17	16	11	14	20	15	19	20	22	37	13	13	11
– 26-40	30	30	27	22	32	38	37	41	28	18	19	14	25
– 41-60	34	33	39	36	32	32	35	28	31	25	49	41	49
– Més de 60	20	22	23	27	16	15	9	10	19	20	19	32	14
3. *Estudis*													
– Primaris i menys	64	65	64	61	66	74	55	52	46	47	61	67	61
– Mitjans	22	25	22	28	22	20	22	24	32	37	22	18	34
– Universitaris	11	10	12	11	9	5	18	24	22	17	13	15	5
4. *Status Ocupacional*													
– Actius	42	48	42	42	42	55	55	67	51	54	41	40	44
– Aturats	9	5	6	3	10	6	12	7	8	3	9	3	3
– Jubilats	13	14	16	15	12	12	7	7	18	17	9	14	9
– Mestresses de casa	28	27	29	33	28	23	18	10	12	13	27	35	37
– Estudiants	4	5	3	5	5	3	6	8	8	13	10	7	3
5. *Religiositat*													
– Catòlic practicant	28	29	40	42	13	16	3	7	21	14	58	58	34
– Catòlic no practicant	56	54	53	51	66	64	45	45	54	54	39	36	59
– No creient	7	8	2	2	8	10	29	31	15	28	2	6	–
– Indiferent	8	7	4	4	12	10	23	17	10	4	2	–	7
(n)	(4.900)	(2.900)	(1.687)	(855)	(1.076)	(557)	(183)	(178)	(168)	(78)	(162)	(62)	(59)

«vot jove», l'augment del seu nivell educatiu i l'increment dels actius i els estudiants.

La meitat de l'electorat es situa en una posició intermèdia tant en l'escala nacional com pel que fa a la identificació nacional subjectiva. Les dues terceres parts parlen català, el 40 % de les quals té un domini tant oral com escrit. Respecte 1984, cal assenyalar, d'una part, la lleugera disminució del grup més català que espanyol, paral·lel a l'augment dels indistintament espanyols i catalans i, de l'altra, l'augment en el grau de coneixement escrit del català.

Els votants d'IC es situen lleugerament més cap a l'esquerra en l'escala ideològica que els del PSUC de 1984; la mitjana passa del 3.0 al 2.6. El grau d'identificació dels votants amb la seva força política és alt i similar al de 1984. Fort distanciament respecte AP (90 %), així com respecte CiU (50 %) si bé en menor grau.

A diferència d'altres electorats, el perfil dels votants d'ERC continua essent bastant característic des del punt de vista sòcio-demogràfic. Alguns dels seus trets s'han aguditzat i d'altres es mantenen, si bé de forma més suau. Així, conserva el seu caràcter de partit masculí, però en menor proporció que abans. Per contra, s'aguditza la sobrerrepresentació dels estudiants i del vot jove, que conviu amb una pèrdua notable de vot adult —26 a 60 anys— i amb un manteniment de la fidelitat de l'anomenada «vella guàrdia republicana», és a dir, dels que tenen més de 60 anys. Quant a la religiositat, la proporció entre creient i no creients o indiferents, és de dos a una, si bé cal assenyalar la lleugera disminució dels primers a favor dels no creients si es compara amb 1984.

Els votants d'ERC són el 1988 considerablement encara més nacionalistes que quatre anys abans. Nou de cada deu es consideren únicament catalans o més catalans que espanyols, i set de cada deu parlen i escriuen el català. També en l'escala nacionalista s'ha produït una major radicalització, en desplaçar-se cap a l'extrem i passar la mitjana del 3.3 al 2.1.

Aquesta radicalització nacionalista de l'electorat d'ERC, també ha vingut acompanyada d'un desplaçament cap a l'esquerra en l'escala ideològica. Així, la mitjana dels seus votants passa del 3.7 de 1984 al 3.1 el 1988. Això pot explicar el fet que hagin disminuït dràsticament els percentatges de proximitat envers CiU i sobretot cap el PSC. Així mateix, es poden explicar que les «preferències negatives» es canalitzin cap a PSC i CiU, tot i que el principal rebuig es dirigeix cap a AP (80 %).

L'escàs electorat d'AP presenta alguns trets sòcio-demogràfics característics d'un partit conservador: l'elevada edat mitjana dels seus votants, o la sobrerrepresentació dels jubilats, mestresses de casa i de catòlics practicants. Uns trets que, en general, s'han mantigut i, en algun cas, s'han accentuat respecte 1984.

Atenent al perfil nacionalista, el quadre resultant d'aquestes variables és contradictori, probablement degut al reduït nombre d'electors de l'enquesta. Pot observar-se així, d'una banda, una disminució relativa en l'electorat conservador dels que es defineixen com «espanyols», paral·lela

Taula 3

Perfil nacionalista dels electorats. Evolució 1984-1988. En %

Variables	*Total Electorat*		*CiU*		*PSC*		*IC/PSUC*		*ERC*		*AP*		*CDS*
	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1988
1. *Identificació nacional subjetiva*													
– Espanyol	13	9	5	3	17	16	9	9	4	–	33	29	15
– Més espanyol que català	9	8	4	4	12	12	6	7	1	–	27	23	21
– Tant espanyol com català	46	40	45	29	55	52	45	51	20	7	34	34	48
– Més català que espanyol	22	28	35	46	13	16	29	21	40	44	6	11	13
– Català	7	11	10	18	1	2	6	7	33	49	–	3	–
2. *Coneixement del català*													
– El parla i l'escriu	28	34	41	51	14	16	32	38	64	74	17	24	13
– L'entén i el parla	38	36	43	39	34	34	29	28	32	26	37	22	44
– L'entén	28	26	14	9	43	44	37	31	4	–	39	54	42
– No l'entén	6	4	2	1	9	6	2	3	–	–	6	–	–
3. *Autoubicació en l'escala nacionalista-espanyolista* ($\bar{X}$)	4,6	4,8	4,1	3,8	5,2	5,7	4,4	4,7	3,3	2,1	6,0	7,1	5,8
(n)	(4.900)	(2.900)	(1.687)	(855)	(1.076)	(557)	(183)	(178)	(168)	(78)	(162)	(62)	(59)

al creixement de la identificació com a catalans. Però, d'altra banda, cal assenyalar el desplaçament de la mitjana d'autosituació en l'escala nacional cap a l'extrem espanyolista —de 6.0 a 7.1.

El desplaçament d'AP també es produeix en el camp ideològic. La posició mitjana del seu electorat en l'escala esquerra-dreta es mou encara més cap a l'extrem, passant del 6.9 al 7.9. Aquest allunyament d'AP de les posicions moderades de l'electorat, així com el seu desplaçament cap els espais ideològics més conservadors, converteix aquest partit en el que menys sentiments de proximitat desperta entre els votants d'altres forces polítiques i alhora el que més «preferències negatives» desferma entre els diversos electorats.

El perfil sòcio-demogràfic dels votants del CDS en les eleccions de 1988 —el 1984 no es va presentar—, revela una sobrerrepresentació de dones i, en conseqüència, de mestresses de casa, una infrarrepresentació del vot jove i una concentració relativa del seu reduït electorat en el nivell d'estudis mitjans.

Quant al perfil nacionalista, cal assenyalar que, pel que fa a la identificació nacional subjectiva, si bé la meitat del seu electorat se situa en la posició intermèdia, més de la tercera part es declara dins de l'àrea d'«espanyol» davant el 17 % del total de l'electorat— i només un 13 % en la de català —davant el 39 % del total de l'electorat—. La seva posició en l'escala nacionalista és la de 5.8, lleugerament escorada cap el costat espanyolista. Així mateix, cal esmentar que el grau de coneixement del català per part de més del 40 % dels seus votants només assoleix el nivell de la comprensió.

El caràcter centrista del partit es troba expressat fins el límit pel fet que nou de cada deu dels seus votants s'autositua en les posicions centrals de l'escala ideològica, i per la seva posició mitjana que és de 5.3, just en la meitat de l'escala.

Taula 4

Perfil polític dels electorats. Evolució 1984-1988. En percentatges

Variables	*Total Electorat*		*CiU*		*PSC*		*IC/PSUC*		*ERC*		*AP*		*CDS*
	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1984	1988	1988
1. *Autoubicació en l'escala ideològica esquerra-dreta* ($\bar{X}$)	4,5	4,5	5,2	5,6	3,7	3,4	3,0	2,6	3,7	3,1	6,9	7,9	5,3
2. *Proximitat als partits*													
– CiU	36	35	75	90	9	4	7	1	41	24	35	30	16
– PSC	32	28	14	9	77	90	49	26	23	4	5	–	6
– IC	12	15	4	3	17	19	94	90	13	20	1	–	1
– ERC	16	11	24	14	5	5	9	13	89	94	1	–	1
– AP	9	5	11	5	–	1	–	–	2	–	72	82	12
– CDS	–	7	–	8	–	4	–	2	–	–	–	23	90
3. *«Preferència negativa»*													
– CiU	–	16	–	–	–	30	–	51	–	25	–	17	2
– PSC	–	21	–	35	–	–	–	16	–	39	–	75	29
– IC	–	26	–	43	–	12	–	–	–	13	–	68	55
– ERC	–	13	–	7	–	17	–	14	–	–	–	47	22
– AP	–	50	–	39	–	79	–	89	–	83	–	–	14
– CDS	–	17	–	9	–	24	–	38	–	39	–	18	–
(n)	(4.900)	(2.900)	(1.687)	(855)	(1.076)	(557)	(183)	(178)	(168)	(78)	(162)	(62)	(59)

ELS EIXOS DE COMPETÈNCIA ELECTORAL

ELS EIXOS DE COMPETÈNCIA ELECTORAL

Francesc Pallarès
Ramón M. Canals
M. Rosa Virós

1. ELS EIXOS: ASPECTES GENERALS

Tot i els problemes en relació a la seva definició, i a la seva vinculació històrica als eixos de conflicte propis de l'emergència i desenvolupament de la societat industrial, els conceptes Esquerra, Centre i Dreta continuen tenint un significat en la percepció de la política per la gran majoria dels ciutadans. Per això, l'eix construït sobre ells continua essent un bon indicador sintètic de l'orientació político-ideològica dels electors, i es mostra com el principal eix actitudinal en l'estructuració dels Sistemes de Partits a les democràcies europees.[1] Es tracta d'un «clàssic», i ni Espanya ni Catalunya en són cap excepció.[2]

---

1. A nivell general sobre aquest eix i la seva aplicació veure per ex.: Laponce, J.: «*Left and Right: The topography of political perceptions*», University of Toronto Press, Toronto 1981. També: Mavrogordatos, G. Th.: «Downs Revisited: Spatial Models of Party Competition and Left-Right Measurements», a: International Political Science Review, vol. 8, n. 4, 1987. Fuchs, D. Klingemann, H.D.: «The Left-Right Schema», a: Jennings, M.K. —van Deth, J.W.: «Continuities in Political Action», De Gruyter, Berlin-Nueva York, 1990.
2. A nivell d'Espanya veure per ex.: Maravall, J.M.: «La política de la transición», Ed. Taurus, Madrid, 1984. També: Botella, J.-Santamaria, J.: «Left, Right and Center in Spain: Perceptions and attitudes in mass electorates and party elites». Ponència presentada al Workshop sobre «Left, Right and Center in Southern Europe, Joint sessions ECPR, en Salzburg, 1984. Gunther, R.-Sani, G.-Shabad, G..

En aquest sentit en el nostre estudi utilitzem també com a indicador una «clàssica» escala amb 10 posicions: des de l'1 (la més a l'esquerra) fins al 10 (la més a la dreta). En relació a aquesta escala es demana a l'entrevistat que, per una banda, se situï ell mateix i, per una altra, que situï als diferents partits.

Però en canvi sí que es podria considerar relativament excepcional el cas català en el sentit que al costat de les actituds polítiques en relació —bàsicament— al nivell econòmic i social que es condensen en l'eix Esquerra/Dreta, existeix una altre nivell d'actituds, polítiques amb forta capacitat estructuradora del sistema de partits. Un tipus d'actituds, també històricament configurades, referents a la percepció subjectiva de la comunitat social i política de pertinença, relacionades amb el nivell nacional i territorial de percepció/projecció de la política;[3] en el nostre cas en relació a les idees de Catalunya i Espanya.[4]

Ens centrarem aquí en actituds de tipus afectiu, emotiu, tot i que també s'han definit i utilitzat en les diferents enquestes que configuren la base del nostre treball indicadors d'actituds cognitives i valoratives en relació a aquest tema.

En aquest marc, hem treballat el que anomenarem «Eix Nacional» sobre dos indicadors: la Identificació Nacional Subjectiva,[5] i una escala «Nacionalisme català/Españolisme».[6]

«El sistema de partidos en España: Génesis y evolución», CIS-Siglo XXI, Madrid, 1986. Sani, G.-Montero, J.R.: «El espectro político: izquierda, Derecha y Centro» a, Linz, J.J.-Montero, J.R.: «Crisis y cambio: Electores y partidos en la España de los años ochenta», Centro de Estudios Constitucionales, Madrid 1986. Igualment: Montero, J.R.: «Left and Right in Spain», Ponència presentada al Workshop sobre «Left and Right in Europe since 1789», Joint Sessions ECPR, París 1989.

3. Els estudis sobre els indicadors empírics (actitudinals) en relació a conflictes Estat/Nació no estan tan desenvolupats i presenten més dispersió que en el cas Esquerra/Dreta. En una perspectiva similar a l'emprada aquí veure, per ex.: Rose, R.: «Governing without Consensus, An Irish Perspective», Beacon, Boston, 1971. Pinard, M.: «Self-determination in Quebec: Loyalties, Incentives, and Constitutional options among frech-speaking quebecers», a: Davison-W.Ph.-Gordenker, L.: «Resolving nationality conflicts», Praeger Pubs., New York, 1980.

4. A Espanya s'han utilitzat indicadors empírics per analitzar aquests tipus d'actitud en treballs sobre el País Basc i Catalunya, així com més limitadament sobre Galícia i Andalusia. En aquest sentit veure: Linz, J.J. et al.: Informe sociològico sobre el cambio político en Espanya (1975-1981)», Euramèrica, Madrid 1981. Linz, J.J.: «Conflicto en Euskadi», Espasa Calpe, Madrid 1986. Gunther, R.-Sani, G.-Shabag, G: «El sistema de partidos...n», op. cit. Shabad, G.. «Las elecciones de 1982 y las autonomías», a: Linz, J.J.-Montero, J.R.: «Electore y... op.cit. Llera, F: «Continuidad y cambio en la política vasca: Notas sobre identidades sociales y cultura política», a Revista Española de Investigaciones Sociològicas, 47 - 1989. Montero, J.R.: «Las dimensiones de la competencia electoral en Andalucía: conciencia regional y posiciones ideológicas» en Autonomies, 9-1988.

5. Es demana a l'entrevistat que per definir el seu sentiment nacional triï una opció entre:
— Només Espanyol.
— Més espanyol que català.

Tant l'eix Esquerra/Dreta com els dos indicadors de l'eix Nacional són força discriminants de l'electorat, sobre espais diferents. Per altra banda, aquesta divisió està molt relacionada amb el sistema de partits, és a dir, hi ha un elevat nivell de coherència entre: -) la pròpia ubicació dels entrevistats en aquests eixos, -) la percepció dels diferents partits sobre aquests eixos, i -) el comportament electoral. Per ambdues raons es pot dir que, a manca d'altres eixos amb igual o superior capacitat discriminant, aquests dos eixos són els principals estructuradors de la competència electoral i del sistema de partits a Catalunya.[7]

En aquest sentit, la Gràfica-1 expressa la «topografia» de la competència electoral a Catalunya en un pla definit pels dos eixos.

Com s'estructura el sistema de partits a Catalunya? Com s'estructura la competència en els diferents espais? Com s'interrelacionen?

Anem a veure amb més deteniment cada eix.

2. L'EIX ESQUERRA/DRETA

a) Aspectes generals i evolució.

En una visió general, l'electorat català s'inclina majoritàriament per posicions de Centre i Centre-Esquerra, amb una «posició mitjana» que ha oscil·lat entre 4,5 i 4,7 en el període pre-electoral estudiat, és a dir, lleument orientada cap el centre-esquerra.[8]

— Tant espanyol com català.
— Més català que espanyol.
— Només català.
És a dir, es tracta d'una autodefinició per oposició de la identificació espanyola/catalana.

6. En la seva formulació més acurada, es tracta d'una escala amb 10 posicions des de la posició 1 (màxim nacionalisme català) i la posició 10 (màxim espanyolisme). Es demana a l'entrevistat que se situï ell mateix i que situï els diferents partits. Algunes vegades ens hem trobat amb formulacions incorrectes, del tipus escala entre un màxim de «catalanisme» i un màxim de «centralisme» (Estudio 1706). Les diferències en les ubicacions entre l'indicador d'escala (agrupant les posicions de 2 en dos) i el d'Identificació Nacional Subjectiva, no són gaire importants.

7. En relació a aquest doble eix en el sistema de partits a Catalunya, veure per ex.: Botella, J.: «Elementos del sistema de partidos de la Cataluña actual», en Papers, 21-1984. Colomé, G.: «El Partit dels Socialistes de Catalunya: Estructura, funcionament i electorat (1978-1984)», Edicions, 62, Barcelona 1989. Pallarès, F.: «Electorats i geografia electoral de Catalunya», a Equip de Sociología Electoral: «Atlas electoral de Catalunya 1982-1988. Estudis Electorals/9», Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1990.

8. En una escala de l'1 al 10, les posicions intermèdies són 5 i 6. Doncs, una distribució de l'electorat equilibrada entre dreta i esquerra ens donaria un valor mig situat entre el 5 i 6.
En el nostre treball, com és criteri molt general, agrupem els punts de l'escala per parelles correlatives, a fi i efecte de simplificar l'exposició sense que l'anàlisi se'n vegi afectada. Resulten així 5 «espais»: Esquerra (1-2), Centre-esquerra (3-4), Centre (5-6), Centre-dreta (7-8), Dreta (9-10).

Gràfic 1. Percepció dels Partits en l'espai definit pels dos eixos.

Quadre 1

Eix Esquerra/Dreta evolució de l'autoubicació de l'electorat

	12-83	*4-84*	*4-87*	*12-87*	*3-88*	*6-88*
Esquerra	5	8	9	9	9	8
Centre-Esquerra	35	35	28	27	26	30
Centre	32	37	30	28	30	32
Centre-Dreta	9	8	6	9	9	7
Dreta	1	1	2	1	1	2
ns/nc	18	13	25	26	25	21
	100	100	100	100	100	100
$\bar{X}$ =	4.6	4.5	4.4	4.5	4.6	4.5
(*n*)	(1.680)	(2.490)	(3.001)	(2.900)	(2.889)	(2.900)
Font:						
Estudis CIS:	1.377	1.407	1.620	1.719	1.735	1.750

Val a dir, a més a més, que aquestes característiques són molt estables genèricament en el temps,[9] els canvis són molt lleus. En tot cas, els trets d'evolució més remarcables serien un cert increment de les persones que no se situen en l'eix[10] i, en aquest marc, un petit descens de les posicions de centre-esquerra.

¿Com es defineixen els electorats dels diferents partits en relació a aquest eix?

b) Els electorats

L'electorat d'Aliança Popular (AP) presenta una composició principalment basada en electors de centre-dreta i de dreta, amb un tercer grup —menys important, especialment a les autonòmiques— d'electors de centre. Aquests electors de centre, configuren la base dels votants «duals» entre AP a les generals i CiU a les autonòmiques. És també l'electorat que pretén disputar el CDS a AP. Recordem que la meitat de l'electorat popular el 1986 es declara «proper» a CiU, mentre que 1/4 d'aquest electorat es declara proper al CDS.

L'operació «moderada-catalana» que Fernández Díaz intenta realitzar durant la pre-campanya de les autonòmiques de 1988 sembla orientada a evitar fugues en ambdues direccions.

La quasi-totalitat de l'electorat del Centre Democràtic i Social (CDS) se situa a les posicions «centrals», amb sectors molt reduïts que se situen al centre-dreta o al centre-esquerra. El fet de situar-se en un espai pel que també competeix CiU, juntament amb l'elevat percentatge dels seus votants que se senten propers a CiU, juntament amb la bona valoració del líder de CiU, configuren la base per als transvassaments cap a CiU d'un sector del seu electorat 1986.

Després del CDS, l'electorat amb més «densitat centrista» és el de Convergència i Unió (CiU): les 2/3 parts del seu electorat se situen en les posicions centrals. A nivells molt més reduïts, aquesta opció recull més electorat al centre-dreta (15% dels electors de CiU a les autonòmiques) que al centre-esquerra (8 %), on troba molt poc predicament malgrat els seus inicials plantejaments socialdemòcrates.[11]

Per la seva banda, l'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) ja presenta un perfil clarament d'Esquerres: prop de les 2/3 parts de l'electorat de l'ERC se situa en el centre-esquerra, mentre 1/4 part s'ubica clarament a l'esquerra. Això no obstant, 1 de cada 10 dels seus electors s'autoubica el centre. D'aquesta manera configura el perfil d'electorat amb «contrapesos» més importants al voltant d'una posició molt majori-

---

9. Disposem de dades des de les anteriors eleccions autonòmiques de 1984.
10. Tot i la influència que sembla tenir la major/menor proximitat de les eleccions en el fet situar-se o no en l'eix.
11. Veure: MARCET, J.: «Convergència Democràtica de Catalunya», Edicions 62, Barcelona 1984.

tària. Sembla expressar la realitat d'un partit amb un cert grau de polarització interna que reflecteix un procés de canvi.

El Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC) presenta un perfil clarament de centre-esquerra, i encara més a les autonòmiques quan perd posicions en l'espai de centre. Aquest darrer sector d'electors socialistes, que oscil·la al voltant del 7 % a les autonòmiques i del 15 % a les generals, configura la base principal dels electors duals PSC-CiU. Electorat que ja durant la pre-campanya es declarava disposat a votar CiU a les autonòmiques, que no li agradaria que guanyés el PSC, i que valora favorablement la gestió i la figura de Pujol.

Quadre 2

Vot autonòmiques-88 i autoubicació ideològica

	Esq.	*C-Esq.*	*Cent*	*C-Dret*	*Dre*	*ns/nc*	$\bar{X}$	
AP	—	3	11	45	40	9=100	7,9	(62)
CDS	—	—	90	1	1	8	5,3	(59)
CiU	1	8	64	15	1	11	5,6	(855)
ERC	23	63	11	1	0	2	3,1	(78)
PSC	10	74	7	1	0	8	3,4	(557)
IC	44	52	3	—	—	1	2,6	(178)
Abst.	7	26	24	5	1	37	4,3	(702)
ns/nc	4	18	24	4	1	49	4,7	(403)

Font: Estudi CIS: 1.750.

L'electorat d'Iniciativa per Catalunya (IC) és el més esquerrà, i es distribueix molt equilibradament entre el centre-esquerra i l'esquerra, posicions en les quals se situa la pràctica totalitat d'aquests electors.

Els grups dels Abstencionistes i els que No Responen presenten un perfil particular per la importància dels electors que no se situen en l'eix. Si deixem de banda aquests electors, la distribució dels abstencionistes seria relativament semblant a la mitjana, però amb una importància superior, comparativament, d'electors de centre-esquerra i esquerra.[12] En canvi, entre els NS/NC la presència d'electors de centre seria més elevada que la mitjana.

Altra cosa son els electors que no se situen en l'eix, el 20 % dels entrevistats. És el grup que predomina entre els abstencionistes i entre els que declaren no saber o no recordar el seu comportament a les

12. Com veurem més endavant, a les eleccions generals decreix la presència d'abstencionistes de centre-esquerra i esquerra, degut a la mobilització —en aquest tipus d'elecció— d'electorat que molt principalment vota socialista. D'aquesta manera el perfil de l'electorat abstencionista queda com el del conjunt de l'electorat.

eleccions de pocs dies abans. El 40 % dels abstencionistes (25 % de la mostra) i el 50 % dels NS/NR (15 % de la mostra) no s'ubiquen en l'eix.

Entre les diferents opcions polítiques, els NS/NR representen percentatges molt inferiors als anteriors i amb certa diversitat entre elles: oscil·len entre l'1-2 % (IC, ERC), i l'11 % (CiU), quedant la resta (AP, CDS, PSC) al voltant del 8 %. Comparativament, doncs, la presència de no-ubicats és una mica superior en CiU que en el PSC, i en canvi és molt baixa en aquelles opcions molt definides ideològicament (ERC i IC). El comportament d'aquest col·lectiu en unes generals no presenta variacions que indiquin una aportació significativa als canvis de comportament, tot i que augmenta lleugerament el percentatge d'aquests electors en els electorats del PSC, AP i CDS.

En conjunt, doncs, uns perfils actitudinals molt concentrats, només AP i IC no concentren al menys les 2/3 parts del seu electorat en un sol espai, la qual cosa ja sembla expressar la força estructuradora de l'eix.

Aquesta perspectiva, però, no és suficient per analitzar les relacions entre actituds i comportaments. La diversa importància quantitativa dels espais ens impedeix fer deduccions «linials» sobre la major/menor tendència a votar una opció entre els electors d'una determinada orientació actitudinal, i doncs tampoc sobre les relacions de competència.

c) Els espais

Com s'estructura la competència a l'interior de cada un dels espais de l'eix? S'estructura sobre relacions d'hegemonia o d'equilibri? Quina força domina? Quins equilibris es donen?

Els perfils anteriors mostren una gran homogeneïtat en l'orientació ideològica de cada electorat: Vol dir això que els espais configuren compartiments «tancats»?

A les eleccions autonòmiques de 1988 l'espai de Centre, on s'ubica el 32 % dels electors,[13] apareix com totalment hegemonitzat per CiU, amb un percentatge molt reduït que s'orienta cap al CDS i el PSC.

Per la seva banda, l'altra gran opció —el PSC— apareix com a força hegemònica en l'espai de Centre-Esquerra, on se situa un percentatge d'electors (30 %) molt semblant al de centre. Però tot i que gairebé la meitat dels electors que s'ubiquen en l'espai de centre-esquerra són electors socialistes, el domini del PSC en aquest espai no és tan contundent com el de CiU en el centre. IC, l'Abstenció i en menor grau ERC i CiU, capten sectors d'electorat d'aquest espai.

En definitiva, en relació als dos grans espais de l'eix Esquerra/Dreta, la dada més significativa no és la capacitat una mica superior que mostra CiU per «entrar» en l'espai de centre-esquerra en relació a la del PSC en el de «centre», sinó que l'aspecte més significatiu és el major fracciona-

13. Excepte referència expressa, prenem com a referència bàsica els resultats de l'enquesta post-electoral.

ment de l'espai d'hegemonia del PSC. Aquesta hegemonia s'amplia a les generals, principalment en reduir-se el sector abstencionista i, en molt menor grau, per un menor decantament cap a CiU i ERC en aquest espai.

Quadre 3

Espais ideològics i vot autonòmiques 1988

	Esq.	*C-Esq.*	*Cent*	*C-Dre*	*Dre*	*ns/nc*	*Total*
AP	—	—	1	13	54	1	2
CDS	—	—	6	—	2	1	2
CiU	4	7	59	61	20	14	29
ERC	8	6	1	—	—	—	3
PSC	24	47	4	1	5	7	19
IC	35	11	1	—	—	—	6
Altres							
Abst.	22	21	18	15	8	43	24
ns/nr	6	7	10	10	10	32	14
Total	100	100	100	100	100	100	100
(*n*)	(224)	(881)	(931)	(212)	(46)	(620)	(2.914)

Els dos espais «secundaris», l'esquerra i el centre-dreta, que tenen una importància quantitativa molt equilibrada, presenten unes característiques de distribució força semblants a les dels seus respectius espais principals veïns, i aporten elements addicionals per a explicar les diferències CiU-PSC a les eleccions autonòmiques.

Els electors que se situen a les posicions d'esquerra configuren un espai fragmentat. L'opció més votada és IC (1/3 dels electors d'aquest espai), i només en segon lloc apareix el PSC seguit de l'abstenció, mentre que també l'ERC i molt més marginalment CiU, recullen el vot d'electors d'esquerra.

En canvi, CiU és l'opció clarament hegemònica en l'espai de centre-dreta, recollint el vot de gairebé els 2/3 dels electors ubicats en aquest espai. Només AP i l'abstenció recullen també una part significativa, tot i que molt més petita, d'aquests electors.

Finalment, un espai de dreta d'importància marginal (2 % de l'electorat), no és important en la competència electoral. Són electors clarament decantats cap a AP, i CiU apareix com la segona opció en aquest espai.

Comparant aquesta situació amb la d'unes eleccions generals, tant si ho fem en relació al récord de vot de 1986 com en relació a la intenció de vot futur, la panoràmica global no varia. Però si que es produeixen alguns canvis, petits però molt significatius, que repercuteixen decisivament sobre la correlació de forçes resultant:

En l'espai de centre-esquerra s'observa una certa pèrdua de capacitat de penetració de CiU, complementada amb un notable increment del percentatge del PSC en aquest espai, en el marc de la recuperació d'abstencionistes i d'electors «duals» que van votar CiU a les eleccions autonòmiques.

En el mateix sentit, en l'espai de centre s'observa una millora en la capacitat de penetració del PSC i del CDS, complementàriament amb una petita reculada en el percentatge de CiU. Moviments que també s'han de situar en el marc de la recuperació de «duals» pel PSC i CDS.

Finalment, en l'espai de centre-dreta CiU, tot i mantenir la seva hegemonia, també perd algunes posicions, en benefici fonamentalment d'AP que també recupera trànsfugues.

En conjunt, doncs, es configura un eix de marcada competència centrípeta, amb ampli predomini de les posicions de centre-esquerra i centre, i una posició mitjana amb una trajectòria temporal molt estable entre 4,4-4,6.

Per altra banda, s'ha de remarcar el progressiu increment dels sectors abstencionistes a mida que ens desplacem de la dreta fins a l'esquerra (Quadre-3), tot i que la diferència des de centre-dreta a l'esquerra no és gaire gran. Aquesta observació s'ha de complementar amb el fet que en les eleccions generals es redueix el nivell d'abstenció en tots els espais, però una mica més en els espais de centre-esquerra i esquerra. Són unes dades prou indicatives de l'abast genèric del comportament abstencionista i dels seus aspectes diferencials per raó de l'orientació ideològica. Però massa sovint les importants conseqüències electorals d'aquestes diferències ens fa perdre de vista la dimensió general del fenomen.[14]

d) Autoubicació i percepció del sistema de partits

A l'hora d'estudiar les relacions de competència, en la lògica dels models espaials de la competència electoral, és tant important conèixer l'autoubicació dels electors com la percepció que aquests tenen dels partits en presència;[15] la decisió de comportament és funció d'ambdues percepcions.

En l'eix E/D, les dos principals opcions, CiU i PSC, competeixen centrípetament en relació al «punt de gravetat» de l'escala (4,5), amb electorats situats, respectivament, gairebé en el centre aritmètic (CiU: 5,6) i en el centre-esquerra (PSC: 3,4). El conjunt de l'electorat, però, té una visió una mica més dretana d'ambdues opcions i situa a CiU en el 6,6 i al PSC en el 4,1.

---

14. Veure el capítol dedicat específicament a l'abstenció.
15. S'ha de tenir en compte que les mitjanes de percepció dels partits no són fruit de percepcions totalment homogènies —del conjunt d'electors o dels votants d'una opció—, sinó que molt sovint només representen el «punt mig» de percepcions diverses.

AP ocupa la posició més dretana en l'eix: 7,9 en l'autoubicació del seu electorat, i 8,9 en la percepció del partit pel conjunt de l'electorat. Aquesta percepció de conjunt més dretana allunya encara més a AP de possibilitats de competència, no només cap el centre, sinó també de l'espai de centre-dreta, situant-lo al llindar del marginal espai de dreta.

Quadre 4

Eix Esquerra/Dreta. Ubicació mitjana dels partits pels electorats

					Votants de:					
	Total	*AP*	*CDS*	*CiU*	*ERC*	*PSC*	*IC*	*Abs*	*NS*	*NC*
AP	8.9	8.5	8.9	8.8	9.3	9.1	9.2	8.6	8.8	8.9
CDS	6.5	5.9	5.5	6.5	7.1	7.0	6.6	6.9	6.6	6.4
CiU	6.6	6.6	6.5	5.9	6.7	7.4	7.0	6.4	6.8	6.7
ERC	3.2	3.0	2.6	3.0	2.8	3.8	3.3	3.4	3.5	3.1
PSC	4.1	3.8	4.1	4.0	4.7	3.6	4.5	5.2	4.4	4.2
IC	2.3	2.0	2.0	2.2	2.3	2.3	2.3	2.1	2.7	2.3

L'altre «extrem» l'ocupa IC: 2,6 en l'autoubicació del seu electorat i 2,3 en la percepció del conjunt de l'electorat. És a dir, és percebut com una mica més a l'esquerra del que s'autoubiquen els seus votants. De tota manera, és l'opció que presenta una major homogeneïtat entre els tres tipus de percepcions que estem tractant: autoubicació de l'electorat del partit, ubicació del partit pels seus electors, ubicació del partit pel conjunt de l'electorat.

El CDS, amb un electorat que se situa en promig al 5,6, també és percebut com més dretà 6,5. Ocupa unes posicions intermèdies, molt properes a CiU en aquest eix.

Per la seva banda, l'ERC és percebuda globalment entre el PSC i IC. Presenta però, cas únic, una percepció dels propis votants més extrema que la del conjunt de l'electorat. Aquesta mitjana de percepció «pròpia» és fruit de percepcions força diferenciades entre els seus votants,[16] un nou indicador de les diferències internes en el procés de canvi d'aquesta opció.

Sobre la base de la percepció dels partits pel conjunt de l'electorat l'eix E/D presenta major distància entre els extrems (AP-IC = 6,6) que sobre la base de l'autoubicació dels votants de cada partit (5,3).

És a dir, la imatge del sistema de partits està una mica més polaritzada que l'orientació ideològica dels votants. Es tracta d'un fenomen abas-

16. La desviació estàndard de la percepció pròpia és la més elevada de totes les opcions.

tament observat a nivell comparat en l'aplicació de l'eix E/D,[17] i que s'emmarca en la percepció d'una situació de competència en virtut de la qual el votant d'una opció —que normalment percep molt properes la seva posició i la del partit que vota— tendeix a situar els altres partits més allunyats, amb la qual cosa les mitjanes globals de percepció de les opcions presenten més distàncies que les mitjanes d'autoubicació.

L'únic element a remarcar és la diferència relativament important entre l'autoubicació dels votants AP (7,9) i la percepció del propi partit (8,5). La relativa fragmentació en l'autoubicació dels votants AP, així com les comparativament importants diferències internes en la percepció del partit, són indicatives de la inestable situació de les relacions entre aquesta opció i fins i tot el seu electorat més fidel, aquell que manté el vot AP a les autonòmiques.

En conjunt, es tracta d'unes posicions en l'eix força estables en el temps, excepte la una mica més irregular evolució de l'ERC.

3. L'EIX D'IDENTIFICACIÓ NACIONAL SUBJECTIVA

a) Aspectes generals i evolució

La rellevància d'aquesta actitud deriva del fet d'ésser una pauta de la cultura política catalana i, a més a més, de la seva capacitat d'estructurar el sistema de partits, és a dir de la relació entre la INS i la decisió de comportament.

En la nostra perspectiva, doncs, la reflexió s'ha de centrar en: *Com* aquesta actitud estructura la competència interpartidària a Catalunya; *Quins* són els continguts polítics d'aquestes identitats;[18] *Per què* ha arribat a establir-se una determinada estructura de relació, de les diverses possibles, entre actitud d'INS i sitema de partits. En aquest marc, el present treball se centra bàsicament en la primera de les qüestions.

Tant si utilitzem d'indicador l'escala Nacionalisme/Españolisme com si utilitzem la Identificació Nacional Subjectiva (INS), el bloc més important de l'electorat català se situa en les posicions centrals o el que declara identificació Indistinta —tant espanyol com català—, i aplega el 34 % o 40 %, respectivament, dels electors. El segon bloc en importància està format pels electors que se situen en posicions moderades de nacionalisme català o que s'identifiquen com a preferentment catalans que espa-

17. Veure per ex.: Eijk, C. van der —Niemoller, B.: «Theoretical and Methodological considerations in the use of left-right scales», ponència presentada al Workshop «Lef, Right and Center in Southern Europe», European Consortium for Political Research, Salzburg 1984. A nivell d'Espanya, veure: Sani, G. - Montero: «El espectro...», op. cit., Igualment, Maravall, J.M.: «La política...», op. cit.
18. Veure Hernández, F.: «La identidad nacional en Cataluña». Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1983. Barrera, A.: «La dialéctica de la identidad en Cataluña». Un estudio de antropología social», CIS, Madrid 1985.

nyols (26 % o 28 %, respectivament). En tercer lloc figura el grup dels que se situen en les posicions més extremes de nacionalisme català o els que s'identifiquen com a exclusivament catalans (14 % o 11 %, respectivament). Finalment, amb importància molt equilibrada tenim els blocs dels que se situen en posicions moderades de nacionalisme espanyol o els que s'identifiquen preferentment com a espanyols (8 % en ambdós indicadors), així com els que se situen en les posicions extremes de nacionalisme espanyol o s'identifiquen com a exclusivament espanyols (9 % en ambdós indicadors).

Les persones que no se situen en un o altre indicador —9 % en l'escala de Nacionalisme, i 4 % en la INS— representen un percentatge força baix, sobre tot en comparació a l'important percentatge d'electors que no se situen en l'eix E/D.

Quadre 5

Autoubicació en l'escala nacionalisme catala/espanyolisme[19]

		3-88	*6-88*
Màxim nacionalisme	(1-2)	16	14
	(3-4)	27	26
	(5-6)	30	34
	(7-8)	8	8
Màxim espanyolisme	(9-10)	10	9
ns/nc		9	9
		100	100
$\bar{X}$ =		4.7	4.8
(*n*)		(2.889)	(2.900)
Fonts: Estudi Cis:		1.735	1.750

En conjunt, i ara sobre l'eix nacional, el posicionament «moderat» torna a ésser la característica majoritària de l'electorat català, amb una lleu inclinació cap a posicions de nacionalisme català/identificació catalana. De tota manera si bé es configura una situació favorable a la competència centrípeta, ho és menys que en el cas de l'eix E/D.

S'ha de remarcar que les posicions dels electors en un o altre indicador són molt coherents, tot i que no perfectament coincidents. Les variacions són menors i pràcticament mai en sentit contradictori.

19. Per tal de poder comparar amb les 5 possibilitats de resposta sobre la INS, i per a major comoditat d'exposició, condensem l'eix de Nacionalisme en 5 posicions en funció de les 5 parelles de posicions correlatives que conté (1-2; 3-4;...).

Quadre 6
Identificació nacional subjectiva

	3-84	*6-85*	*5-86*	*3-88*	*6-88*
Només espanyol	11	8	11	12	9
Més espanyol que català	11	7	8	10	8
Tant espanyol com català	45	50	48	35	40
Més català que espanyol	22	22	19	28	28
Només català	8	10	11	14	11
ns/nc	3	3	3	1	4
	100	100	100	100	100
(*n*)	(2.490)	(2.405)	(2.399)	(2.889)	(2.900)
Fonts: Estudi CIS:	1.404	1.464	1.527	1.735	1.750

Per altra banda, a nivell evolutiu només disposem de dades sobre la INS. Necessitaríem una sèrie més continuada i més nombrosa d'enquestes per poder definir uns trets amb major claredat. De tota manera és evident el progressiu decantament cap a identificacions preferentment catalanes, en detriment, sembla, tant de les identificacions indistintes com de les preferentment/exclusivament espanyoles. Com ara veurem, l'evolució demogràfica no es un factor aliè a aquest fenomen.

b) El context cultural d'origen

El sentit genèric de les pautes actitudinals que pretén resumir i «medir» aquest eix ha estat sovint relacionat amb una de les característiques fonamentals de l'estructura social de Catalunya: el factor immigració. El tema és la incidència del context cultural de socialització (especialment primària) en la configuració de les actituds d'identificació nacional.[20]

Com un indicador primari d'aquest context cultural, el lloc d'origen mostra una gran capacitat discriminatòria en relació a la ubicació dels electors en ambdós indicadors de l'eix nacional.

La meitat dels nascuts fora de Catalunya declaren identificació indistinta catalana o espanyola, mentre que gairebé el 40 % s'identifiquen com a preferentment o exclusivament espanyols. Nomes el 10 % es declara preferentment o exclusivament català.

En canvi, la meitat dels nascuts a Catalunya, al menys en segona generació, és declaren preferentment catalans, mentre 1/4 part s'identifi-

20. Veure Solé, Carlota: «Los inmigrantes en la sociedad y la cultura catalanas», Ed. Península, Barcelona 1984, IBID: «Cambio en la visión de los inmigrantes sobre las instituciones y grupos, políticos en Cataluña», Revista Española de Investigaciones Sociológicas, 32-1985.

ca com a exclusivament català i una altra 1/4 part manifesta una identificació indistinta catalana o espanyola.

La relació entre aquest factor demogràfic i el context de socialització (especialment primària) que defineix, es fa encara més palès si tenim en compte dos altres sectors avui per avui amb poca dimensió quantitativa però en clar procés de creixement: els nascuts a Catalunya en primera generació, és a dir fills de pares nascuts fora de Catalunya, i els fills de parella «mixta»: un dels membres nascut a Catalunya i l'altre a fora.

Quadre 7

Identificació nacional subjectiva i origen

	Nascuts fora Catalunya	*Nascuts Catalunya*		
		Primera Generació	*Parella mixta*	*Pares nadius*
Espanyol	20	4	2	2
Més espanyol	18	7	3	1
Indistinta	48	55	42	27
Més català	8	26	43	46
Català	2	6	7	23
(n)	(1.101)	(446)	(230)	(1.134)

Així, entre els nascuts a Catalunya en primera generació la meitat s'identifica indistintament com a català o espanyol, però, a diferència del que succeïa amb els nascuts fora, 1/4 part s'identifica preferentment català, i una petita part exclusivament català. Només el 10 % s'identifiquen preferentment o exclusivament espanyols.

Per la seva banda, encara no la meitat dels fills de parella mixta s'identifiquen indistintament, però el 40 % declara identificació preferentment catalana.

En definitiva, a mida que s'incrementa la composant autòctona en el context de socialització i en l'ascendència, augmenta el percentatge de persones que declaren identificació preferentment o exclusivament catalana.

Però la importància quantitativa d'aquests grups variarà amb la dinàmica demogràfica. S'ha de pensar doncs, també, en un possible canvi de l'estructura actitudinal sobre aquest eix.

Tornarem sobre aquest punt. Anem a veure ara com es relaciona l'eix nacional amb el comportament electoral i com estructura la competència interpartidària.

c) Els electorats

La composició dels electorats de les principals opcions en relació a l'eix d'INS presenta unes grans asimetries, com a conseqüència de la important relació entre aquesta actitud i el comportament electoral, que origina un eix actitudinal fortament discriminant del comportament.

Això no obstant, s'ha de dir que la seva capacitat discriminant és inferior a la de l'eix E/D. La composició més plural dels electorats sobre aquest eix d'INS (igualment que sobre l'escala nacionalista) en comparació a la més «monoposicional» observada sobre l'eix E/D, és un bon primer indicador en aquest sentit.

L'electorat d'AP és, amb diferència, el més basat en electors d'identificació preferentment o exclusivament espanyola: la meitat dels seus votants se situen en aquests grups, que en el conjunt de l'electorat només representen el 17 %. A més a més, 1/3 part se situen en posicions d'identificació indistinta, mentre el percentatge de votants AP amb identificació preferentment o exclusivament catalana (que representen el 40 % de l'electorat global) és molt més baix: poc més del 10 %.

Per la seva banda, el CDS presenta una composició diferent de la d'AP i manté la seva tendència a les posicions «centrals»: es basa principalment (50 %) en electors d'identificació indistinta. Per altra banda, després del d'AP és l'electorat amb més presència (1/3 part) de votants que s'identifiquen com a preferentment o exclusivament espanyols, mentre poc més del 10 % es declara preferentment o exclusivament català, molt per sota de la mitjana global.

Quadre 8

Vot i identificació nacional subjectiva (% columna)

	AP	*CDS*	*CiU*	*ERC*	*PSC*	*IC*	*Abs.*
Espanyol	29	15	3	—	16	9	10
Més espanyol	23	21	4	—	12	7	11
Indistint	34	48	29	7	52	51	43
Més català	11	13	46	44	16	21	22
Català	2	—	18	49	2	7	8
(n)	(62)	(59)	(855)	(78)	(557)	(178)	(702)

CiU presenta una distribució amb un perfil totalment oposat als anteriors, més concentrat i basat en els electors d'identificació preferentment o exclusivament catalana. Recull el gruix dels seus vots (la meitat) en unes eleccions autonòmiques entre electors que s'identifiquen com a preferentment catalans, i gairebé el 20 % entre els exclusivament catalans.

Però tot i la seva autoidentificació com a opció nacionalista, el pragmatisme del seu plantejament i de la seva política li permet competir sobre l'estratègic grup d'identificació indistinta, on recull una altra gran part dels seus electors (gairebé 1/3).

L'ERC és l'única opció que recull la totalitat del seu electorat entre electors amb una identificació preferent o exclusiva, en aquest cas catalana, i distribuïda equilibradament entre les 2 posicions.

La meitat de l'electorat del PSC és d'identificació indistinta, mentre gairebé el 30 % declara identificació preferentment o exclusivament espanyola, i encara no el 20 % preferentment catalana. Només un percentatge marginal de votants socialistes declara identificació exclusivament catalana. A les generals ampli.

Per la seva banda IC presenta una distribució semblant a la mitjana però una mica més basada en el grup d'identificació indistinta (el 50 %), i una mica menys en els grups d'identificació preferentment o exclusivament catalana.

Finalment, els Abstencionistes i els NS/NC presenten una distribució molt semblant a la mitjana, tot i que amb una presència lleument inferior d'electors amb identificació preferentment o exclusivament catalana, i lleument superior d'electors amb identificació preferentment o exclusivament espanyola. Serveixin aquestes dades per cridar una vegada més l'atenció sobre l'abast general d'aquest comportament. De tota manera, l'elevat nivell de desmobilització en les eleccions que comentem (si comparem amb les anteriors) i que va ésser produït per factors cojunturals d'abast general (eleccions percebudes com de «continuïtat» i sense possibilitat de canvi), possiblement ha contribuït, a «suavitzar» una mica algunes «irregularitats» del perfil.

En conjunt, doncs, es poden diferenciar quatre tipus de «perfils» en la composició dels electorats per raó de la INS:

-) El perfil basat en els electors amb INS preferentment o exclusivament espanyola; és el cas d'AP.

-) El perfil basat principalment en la identificació indistinta, i amb major presència de preferentment o exclusivament espanyols que preferentment o exclusivament catalans. És el cas del CDS i el PSC.

-) Per la seva banda, IC i els Abstencionistes presenten també un perfil basat principalment en la identificació indistinta, però amb major presència d'electors que s'identifiquen preferentment o exclusivament catalans que preferentment o exclusivament espanyols. Són els electorats amb un perfil més proper a la mitjana.

-) Finalment, els partits nacionalistes, CiU i l'ERC, tenen un perfil basat en els identificats preferentment o exclusivament catalans.

Les opcions nacionalistes, CiU i ERC, i sobre tot la darrera, són les que presenten una estructura més polaritzada del seu electorat en funció de la INS. Es tracta del «seu» eix, aquell sobre el que es defineixen prioritàriament aquestes opcions, i la percepció político-electoral del qual contribueixen a configurar (molt principalment CiU). La resta presenten

una estructura més «plural», però amb una presència d'electors autoidentificats preferentment o exclusivament espanyols clarament superior a la mitjana. L'única excepció, com hem vist, és IC.

d) Els espais

La comparació de l'estructura dels diferents electorats per raó de la INS ens permet veure les similituds/diferències de suports, la importància relativa d'un o altre tipus de «clients» en l'electorat de cada partit. Però és una visió limitada, i que a més no té en compte el desigual pes electoral de les opcions.

La distribució dels comportaments en cada grup (o espai) ens permet veure millor la relació entre la INS i el comportament electoral i, sobretot, les situacions de competència entre els partits.

Quadre 9

Identificació nacional i vot 1988 (% fila) (*)

	AP	*CDS*	*CiU*	*ERC*	*PSC*	*IC*	*Abst.*	*(N)*
Només Espanyol	7	3	8	—	33	6	27	(265)
Més Esp. que Cat.	6	5	13	—	27	5	30	(247)
Tant Esp.com Cat.	2	2	21	—	25	8	26	(1.177)
Més Cat. que Esp.	1	1	48	4	11	5	19	(819)
Només Català	1	—	47	12	4	4	17	(323)

(*) No suma 100 perquè no s'han inclòs opcions de vot molt minoritàries i tampoc els que No responen.

Tal com s'observa en el quadre-9, CiU hegemonitza àmpliament els espais d'identificació preferentment o exclusivament catalana que apleguen en conjunt el 40 % dels electors. Per la seva banda, el PSC domina, amb menys contundència que CiU, els espais d'identificació preferentment i exclusivament espanyola, i que només agrupen el 17 % els electors.

En l'espai d'identificació indistinta —el més important— hi ha un cert equilibri de forces, però amb lleu avantatge del PSC, que és més gran a les generals. Aquest avantatge li serveix per a equilibrar una mica la globalment desfavorable situació en els altres espais, com a resultant de les asimetries en la importància d'aquests i de les correlacions de forces al seu interior.

És a dir, la correlació de forces és més favorable a CiU com més identificació catalana i menys espanyola, però mostrant una implantació no menyspreable entre els preferentment i els exclusivament espanyol. El «negatiu» d'aquesta situació és la que correspon al PSC, però sempre amb una correlació de forces menys favorables/més desfavorables que la

de CiU en el corresponent espai simètric. Excepció relativa és el lleuger avantatge socialista en l'espai d'identificació indistinta. L'altra opció nacionalista —l'ERC— presenta una implantació estrictament limitada als espais dels preferentment i —molt millor— els exclusivament catalans, únic espai en el qual presenta una implantació remarcable. Per la seva banda, AP i CDS, tampoc presenten implantació remarcable en cap espai, tot i millorar clarament la seva posició entre els preferentment i els exclusivament espanyols. IC és l'opció que presenta una implantació més equilibrada en tots els espais, tot i que millor entre els d'identificació indistinta, però sense arribar en cap d'ells a uns nivells d'implantació importants. És, doncs, l'opció menys afectada per aquest eix, capaç de recollir electorat de divers nivell d'INS.

S'ha de remarcar igualment, pel que fa a les eleccions autonòmiques de 1988, la importància que té el sector abstencionista a tots els espais d'autoidentificació. Ara bé, en el marc d'aquest abast general del fenomen s'ha de situar el fet que a unes eleccions autonòmiques la tendència a l'abstenció en els espais d'identificació exclusivament o preferentment espanyola i en el d'identificació indistinta, és clarament superior a la que s'observa en els espais d'identificació preferentment o exclusivament catalana.[21]

En conjunt, l'estructura de les situacions de competència en els espais d'INS, presenten algunes diferències remarcables en relació a les de l'eix E/D, i que fan palesa una vegada més la seva menor capacitat discriminant:

— Els espais de competició en la INS presenten una estructura polaritzada exclusivament al voltant de les grans opcions —CiU i PSC— sense que cap altra opció presenti una situació d'equilibri o fins i tot de predomini en algun espai, com en canvi succeeix en l'eix E/D.

— Les correlacions de forces són més equilibrades o menys desequilibrades: en quatre dels cinc espais de l'eix E/D l'opció dominant representa al voltant de la meitat o més dels electors, mentre aquesta situació només és dóna a dos espais de la INS.

En canvi la INS mostra més capacitat discriminant de l'abstenció en unes eleccions autonòmiques que l'eix E/D. Si a més a més tenim en compte que en unes generals s'equilibra força el nivell d'abstenció als diferents espais,[22] encara és fa més palesa la incidència de la INS sobre la desmobilització d'un sector d'electorat (de dreta, centre i esquerra) a les eleccions autonòmiques de 1988. Ara bé, ateses les relacions entre la INS i orientació del vot, les opcions més implantades en els espais d'identificació on el nivell d'abstenció és superior tendeixen a ésser les més perjudicades a unes eleccions autonòmiques, i per aquesta via es produeix

21. Com més endavant veurem, la reducció d'aquestes diferències en unes eleccions generals presenta unes característiques particulars d'importància rellevant. Veure igualment el capítol sobre l'Abstenció.
22. Tant per record de vot 86, com per Intenció de Vot + Simpatia cara al 89.

bona part dels descens socialista —i també d'AP i CDS— a les autonòmiques en relació a les generals.[23]

Per altra banda, atesos el tipus de relació entre la INS i el comportament electoral, així com la relació entre la INS i el context cultural de socialització, és evident que la dinàmica demogràfica catalana pot tenir un impacte important sobre l'evolució de la correlació de forces en el sistema de partits. Avui per avui, els nascuts fora de Catalunya i els nascuts a Catalunya al menys en segona generació, formen els 2 grups més importants quantitativament. L'evolució demogràfica porta, però, a una progressiva disminució del primer d'aquests grups i a un augment de la resta, és a dir: els nascuts a Catalunya al menys en segona generació, els nascuts en primera generació o els nascuts a Catalunya fills de parelles «mixtes» per raó de lloc de naixement.

En la hipòtesi que es mantingui l'actual relació entre INS i context cultural de socialització, la dinàmica porta cap a un descens de les identificacions preferentment i exclusivament espanyoles, i doncs a la reducció —encara més— d'uns espais electorals on predomina l'opció socialista i on recull la 1/4 part dels seus vots (el CDS hi recull la 1/3 part, i AP la meitat). En aquest marc de creixement de les identificacions preferentment/exclusivament catalanes, la perspectiva de futur seria favorable a CiU i clarament desfavorable pel PSC.

Ara bé, sembla més raonable pensar que tant l'evolució social i política catalana, com el fet d'anar canviant el tipus d'electorat que configura els espais, també va canviant la percepció de l'eix, el contingut de la INS, i doncs la seva relació amb el comportament electoral.

No pretenem entrar en un tema prou important i sobre el qual manquen recerques. La nostra intenció només és contribuir a plantejar millor un interrogant.

e) Autoubicació i percepció dels partits en l'eix nacional.[24]

La posició mitjana d'autoubicació en l'escala és molt central (4,8), lleument inclinada cap a posicions de nacionalisme català.

La distribució de la posició mitjana dels electorats de les principals opcions en funció de la seva autoubicació configura una situació una mica menys polaritzada que la definida en l'eix E/D. Això tant pel que fa

---

23. No pensem que aquest pas a l'abstenció a les autonòmiques s'hagi d'interpretar com un fenomen causal unidireccional. És a dir, del tipus: com que no hi ha identificació catalana i les eleccions són d'àmbit català, no hi ha percepció d'implicació en l'elecció i doncs no es vota. S'ha de pensar que la percepció d'implicació en una elecció no ve únicament condicionada per l'àmbit, igualment que la percepció d'elecció de «primer» o «segon ordre», sinó al menys també pels «intermediaris» entre l'elector i l'elecció, és a dir, els diferents aspectes que identifiquen les ofertes electorals. És un tema necessitat de recerca. Per un plantejament més detallat i aprofundit veure el capítol de Joan Font sobre l'abstenció.
24. Utilitzem com a indicador l'escala nacionalisme/espanyolisme.

a la distància entre els extrems —aquí AP (7,1) i ERC (2,1)— com entre les dos principals opcions, CiU (3,8) i PSC (5,7). És una altra constatació de la menor capacitat discriminant del vot que presenta aquest eix en relació al E/D.

Quadre 10

Autoubicació dels electorats i percepció dels partits (posicions mitjanes)

	Auto ubicació	*Percepció*							
		Global	*AP*	*CDS*	*CiU*	*ERC*	*PSC*	*IC*	*Abst.*
AP	7,1	8,7	8,1	8,3	8,8	9,2	8,6	8,9	8,5
CDS	5,8	7,5	6,7	6,1	7,7	7,9	7,5	7,6	7,4
CiU	3,8	2,6	2,2	2,6	2,5	3,3	2,3	2,6	2,8
ERC	2,1	2,0	1,7	1,9	1,9	1,7	1,8	2,1	2,1
PSC	5,7	5,8	4,9	5,3	6,3	6,1	5,3	5,8	5,5
IC	4,7	3,6	2,7	2,8	3,9	3,6	3,5	3,3	3,6

Global = 4,8

Per altra banda, igualment que en l'eix E/D, la imatge dels sistemes de partits també es presenta més polaritzada que la pròpia autoubicació.

Així, la percepció d'AP pel conjunt de l'electorat es desplaça encara més cap a l'espai espanyolista, 1,6 punts més enllà de la mitjana d'autoubicació del seu electorat, en el qual, però, la majoria també perceben el partit allunyat de la propia autoubicació i cap a posicions molt espanyolistes.[25] Per altra banda, aquest eix mostra unes percepcions mútues entre CiU i AP[26] molt distanciades, clarament més que en l'eix E/D. En canvi en relació al CDS, la separació l'estableix més l'eix E/D que el nacional.

Tot plegat situa a AP davant dos problemes: 1) Desconnexió entre la «imatge» del partit i les actituds de la majoria de votants en relació a l'eix nacional. 2) Aïllament, situada lluny dels principals espais de competència i limitant molt el seu àmbit als sectors espanyolistes i/o més dretans.[27]

25. Així ho indica que la mitjana d'autoubicació sigui 7,1 i la de percepció del propi partit 8,1.
26. Estem parlant de l'electorat d'AP a les autonòmiques, és a dir en el que no incorpora aquells electors que a les generals han votat per AP però a les autonòmiques s'abstenen o voten CiU.
27. No es configura però una situació tancada perquè les mitjanes, segons mostren els indicadors estadístics, són resultat d'una notable dispersió d'ubicacions, existint doncs algunes situacions de major proximitat en les quals una determinada evolució dels esdeveniments podria inclinar a canviar la orientació del seu vot.

El manteniment d'aquesta situació pot decantar la pèrdua del sector d'electorat que percep el partit més allunyat i amenaçar la recuperació d'electorat a les eleccions generals, especialment el sector d'electorat «dual» amb CiU que s'autoubica en les posicions intermèdies. Però s'ha de tenir en compte que els electors que se situen en aquestes posicions centrals en un eix són els més susceptibles de decidir el seu vot en funció d'altres factors (l'altre eix, el tipus d'elecció, la dimensió/projecció estatal del partit, el factor lideratge, la imatge negativa d'altres opcions, etc...).

També el CDS és percebut cap a posicions més espanyolistes del que se situen els seus electors. És un fet que limita la ja minsa capacitat competitiva del CDS, tot i que a diferència del que succeïa amb AP, l'element nacional no l'allunya del seu electorat, que percep el partit molt aprop (6,1) de les seves pròpies posicions d'autoubicació (5,8). En canvi la resta d'electorats perceben el CDS en unes posicions molt més espanyolistes (7,5-8), excepte el d'AP que en aquest eix queda com el més proper en comptes de CiU. Amb gran diferència, és l'opció en la que s'observa una major desconnexió en aquest sentit.[28]

El conjunt de l'electorat situa a CiU en una posició intermèdia (2,6) entre el nacionalisme moderat i el nacionalisme radical, i doncs percebuda com a més nacionalista del que s'ho consideren els seus electors, la mitjana d'autoubicació dels quals se situa en el 3,8. Però al contrari del que succeïa amb el CDS i AP, aquesta percepció no tendeix a aïllar-la sinó que la situa en un espai molt «poblat», si bé relativament separada del principal.

Per altra banda, i a diferència del que succeïa amb el CDS, la percepció de CiU per part del conjunt de l'electorat (2,6) coincideix amb la percepció de CiU pels seus propis electors (2,5). En canvi ens situa en un cas més semblant al d'AP —i al de IC— en el sentit d'existir una diferència notable entre l'autoubicació (3,8) i la percepció del partit pel propi electorat de CiU (2,5); ara s'aplica, al menys en bona part, per la capacitat de CiU —especialment a les eleccions autonòmiques— de captar el vot d'electorat situat en les posicions intermèdies,[29] és a dir, on hi ha el sector d'electorat menys influenciat per la «lògica» de l'eix.

La bona implantació de CiU en l'espai dels electors d'identificació indistinta, que representa el 30 % del seu electorat, té unes altres importants implicacions. L'estructura centrípeta de l'eix obliga a competir per aquest tipus d'electorat i l'èxit en aquesta tasca és a la base no només de l'elevat nivell d'implantació de CiU, sinó també del paper d'aquesta op-

---

28. Sense pretendre entrar en el tema, sembla que estem davant de 2 «móns» de percepció diferents: els electors de CiU, ERC, PSC i IC incorporant la perspectiva històrica de l'origen del CDS en la UCD, etc...; el electors del CDS, en el marc de la percepció «centrista» d'ells mateixos i del seu partit.

29. El «punt mig» d'autoubicació de l'electorat CiU se situa en posicions més nacionalistes si només tenim en compte els electors «fidels» de CiU (que voten CiU a les autonòmiques 88 i també ho van fer a les generals del 86).

ció en el sistema polític català i espanyol, doncs definida inicialment com a opció nacionalista, en la seva acció política ha de trobar el necessari equilibri per mantenir la diversitat de clienteles. En aquest sentit no s'han d'oblidar que entre els votants de CiU a les autonòmiques 88, els electors autoidentificats com a exclusivament catalans tenen una importància quantitativa clarament inferior a la dels indistints. Aquest fet condiciona el marge de maniobra de CiU.[30]

Però precisament, el retrocés de CiU a les eleccions generals es basa principalment en la pèrdua d'electorat d'identificació indistinta, i són electors ubicats en aquest espai el principal component del conjunt de votants «duals» que CiU comparteix amb altres opcions, especialment el PSC, segons el caràcter autonòmic o general de l'elecció.

És a dir, CiU ha adequat els seus plantejaments a les pautes de la competència electoral, les quals també ha contribuït a formar. Amb un plantejament nacionalista-moderat i una acció política pragmàtica,[31] ha configurat una oferta electoral atractiva —segurament per diferents raons— tant per a electors autoubicats en les posicions més nacionalistes de l'escala com per a electors d'identificació indistinta. Ara bé, la seva implantació en l'espai d'identificació indistinta —clau en l'estructura de la competència i la correlació de forces— no és consolidat.

4. L'ESPAI DE COMPETÈNCIA ELECTORAL

a) La delimitació de sub-espais

Fins ara hem estudiat per separat les relacions entre cada eix i l'orientació del vot. Però en la decisió de comportament intervenen els dos eixos alhora. En aquest sentit, l'estudi de l'espai de competència definit per la interrelació d'ambdós eixos ens aporta algunes respostes i noves preguntes.

Per major facilitat d'exposició, seguirem un esquema que diferencia només tres espais dins cada eix:[32] catalanistes, indistints i espanyolistes,

---

30. En aquest fil de raonament s'ha de tenir en compte que a les eleccions autonòmiques la importància de l'electorat «Indistint» entre els votants de CiU —definida sobre el Nacionalisme—», és més gran que la importància de l'electorat de «Centre» entre els votants del PSC, definit sobre l'Esquerra. En funció del rècord de vot a les generals de 1986, la situació no canvia qualitativament, però sí que es modifica quantitativament, sobre tot per una menor importància d'electorat «Indistint» entre els votants CiU. En canvi no varia gaire la situació en el PSC, perquè la incorporació de votants de «centre» que voten CiU o s'abstenen a les autonòmiques, es compensa per la incorporació de votants de centre-esquerra des de l'abstenció.
31. Veure Marcet, J.: «Convergència...», op. cit., També: Aguilera de Prat, C.R.»: «...», Papers, 34-1990.
32. 1) Eix E/D: Esquerra (posicions 1-4); Centre (5-6); Dreta (7-10).
2) Eix Nacional: Catalanistes (1-4); Indistints (5-6); Espanyolistes (7-10).

només tres espais dins cada eix[32]: catalanistes, indistints i espanyolistes, en l'eix nacional. Esquerra, Centre i Dreta, en l'eix E/D. D'aquesta manera l'espai de competència ens queda estructurat segons expressa el quadre adjunt:

Quadre 11

Sub-espais de competència (% sobre el total d'entrevistats) [33]

	Esquerra	*Centre*	*Dreta*
Catalanistes	15,0	16,1	3,8
Indistints	14,0	11,5	2,4
Espanyolistes	6,6	3,2	2,3

En conjunt es configura un espai de competició dividit en 9 sub-espais en funció del creuament d'ambdós eixos.

Les ubicacions coincidents sobre un eix no es corresponen amb ubicacions coincidents en l'altre sinó que existeix una important dispersió, que indica la diferent lògica i la capacitat discriminadora d'ambdós eixos.

Per altra banda, no tots els sub-espais tenen la mateixa importància, i doncs la correlació de forces al seu interior no influeix de la mateixa manera en la configuració de la correlació de forces global. Els sub-espais majoritaris, i que destaquen clarament sobre la resta, són, per aquest ordre: els Catalanistes de Centre, els Catalanistes d'Esquerra, els Indistints d'Esquerra i, lleugerament menor, els Indistints de Centre.[34]

---

33. Tal com ja hem vist en parlar de cada eix, l'electorat mostra més capacitat de situar-se en l'eix nacional (en qualsevol dels dos indicadors) que en l'eix E/D: Els No Sap/No Respon representen el 21 % en l'eix E/D i el 10 % en l'escala de nacionalisme (el 4 % en la INS), incorporant un 6 % no se situen en cap dels dos eixos. Així doncs, els percentatges no sumen 100 % en total, sinó 75 % per causa del 25 % d'electors que no s'ubiquen en un o altre eix.
A més a més una bona part tampoc no declaren el seu comportament. L'única característica rellevant que s'observa és l'elevada presència d'abstencionistes, mentre no sembla incorporar aspectes especialment significatius en relació a l'orientació del vot.
Òbviament es tracta d'una limitació a l'anàlisi; tema que no és nou ni específic a Catalunya.
34. Si utilitzem com a indicador la INS, el quadre resultant és molt semblant a l'anterior: Esquerra/Dreta i Identificació Nacional Subjectiva.

(% s/ total entrevistats)

	Esquerra	*Centre*	*Dreta*
Catalana	12	18	5
Indistinta	13	10	3
Espanyola	9	3	2

Catalana: Identifiquen preferentment o exclusivament catalans; Indistinta: Tant catalans com espanyols; Espanyola: Preferentment o exclusivament espanyols.

b) Les situacions de competència en el sub-espais

El PSC és l'opció àmpliament majoritària en els tres sub-espais definits sobre *l'esquerra,* i doncs en dos dels quatre espais més importants quantitativament. IC és la segona força, també en els tres sub-espais. En l'espai de l'esquerra les opcions nacionalistes troben una via d'implantació —no gaire important— en el sub-espai dels catalanistes d'esquerres, especialment l'ERC. En aquest marc, és el sub-espai més fraccionat, i més a les autonòmiques que a les generals. El domini socialista en sub-espai catalanista d'esquerres és una expressió més de la major influència de l'eix E/D en la decisió de comportament.

El predomini socialista presenta unes característiques que condensen els trets més importants de les situacions de competència en els tres sub-espais: -) es redueix a mida que passem de la identificació espanyola a la catalana;[35] -) és produeix tant en les eleccions generals de 1986 com en les autonòmiques de 1988: -) augmenta a les generals en relació a les autonòmiques.[36]

Quadre 12

Electors autoidentificats d'esquerres (% columna)

	1986			*1988*		
	Cat.	*Ind.*	*Esp.*	*Cat.*	*Ind.*	*Esp.*
AP	—	—	1			
CDS	—	—	—	—	—	—
CiU	9	2	—	11	5	4
ERC	8	1	—	14	1	—
PSC	43	64	73	32	49	57
IC	13	13	15	17	15	11
Abst.	16	11	5	19	22	16
ns/nc	8	7	7	6	7	10
(n)	(436)	(434)	(192)			

En relació a les generals de 1986, no és entre els catalanistes d'esquerres on es produeixen traspassos importants d'electorat del PSC-86 cap a CiU-88. Les pèrdues del PSC en aquest sub-espai no són gaire grans

35. Així doncs, el seu domini és menys ampli com més importància quantitativa té el sub-espai.

36. En canvi no es produeix una situació simètrica favorable a CiU si prenem els tres sub-espais catalanistes, doncs el PSC és clarament majoritari entre els catalanistes d'esquerres. Situació que s'emmarca, una vegada més, en la menor capacitat discriminant de l'eix nacional.

—sobre tot comparades amb altres sub-espais— i tenen una direcció molt diversificada: ERC, IC, Abstenció i CiU, per aquest ordre. En canvi, en els sub-espais dels indistints i dels espanyolistes d'Esquerres, les pèrdues socialistes a les autonòmiques en relació a les generals de 1986, van molt majoritàriament cap a l'abstenció i només en molt petita part cap a CiU.

En l'espai de *Centre* el panorama canvia radicalment. A les eleccions autonòmiques ara és CiU l'opció dominant en els 3 sub-espais, però menys a mida que passem del sub-espai catalanista cap a l'espanyolista.[37] Tot el contrari succeeix amb el PSC i el CDS, que en el marc de la seva baixa implantació en el espai de centre troben millor acollida entre els espanyolistes i, menys, entre els indistints, essent pràcticament nul·la entre els catalanistes.

L'hegemonia de CiU als 3 sub-espais, però, només es dóna a les eleccions autonòmiques; a les generals del 86 al sub-espai dels indistints de centre es produeix un equilibri entre CiU i PSC, mentre que en el sub-espai dels espanyolistes de centre —molt menys important quantitativament que els dos anteriors— el domini correspon ara al PSC.

Quadre 13

Electors autoidentificats de centre (% columna)

	1986			*1988*		
	Cat.	*Ind.*	*Esp.*	*Cat.*	*Ind.*	*Esp.*
AP	2	3	9	0	1	4
CDS	5	8	11	1	6	8
CiU	59	25	10	76	45	38
ERC	1	—	—	2	1	—
PSC	7	25	31	2	6	10
IC	—	—	4	—	1	2
Abst.	9	13	15	11	27	21
ns/nc	16	25	20	8	10	15
(n)	(468)	(336)	(94)			

En els tres sub-espais de centre es produeixen canvis importants entre les eleccions generals i les autonòmiques: A tots ells, i especialment entre els indistints i els espanyolistes, CiU recula a les generals i avança a les autonòmiques, el contrari del PSC. Entre els catalanistes de centre, els

37. A l'inrevés que el PSC, el seu domini és més ampli en els sub-espais més importats quantitativament.

avenços de CiU a les autonòmiques són d'origen divers (CDS, PSC, AP). En canvi s'ha de remarcar l'important trasvàs d'electorat entre CiU i PSC que es produeix en el sub-espai dels indistints de centre doncs, tot i que les diferències relatives indicadores del canvi són més grans entre els espanyolistes de centre, es tracta d'un sub-espai molt menys important quantitativament. Igualment, sobre tot entre els indistints de centre i menys entre els espanyolistes de centre, es produeix una important remobilització d'electorat, en direcció principalment al PSC, i menys cap a CDS i AP.[38]

Quadre 14

Electors autoidentificats de dreta (% columna)

	1986			*1988*		
	Cat.	*Ind.*	*Esp.*	*Cat.*	*Ind.*	*Esp.*
AP	10	24	52	8	18	46
CDS	5	4	4	—	2	—
CiU	54	34	5	76	58	13
ERC	—	—	—	—	—	—
PSC	9	8	7	2	1	4
IC	—	—	4	—	—	—
Abst.	10	11	13	7	14	23
ns/nc	11	19	16	5	6	13
(n)	(113)	(73)	(68)			

Pel que fa als sub-espais de la *Dreta,* CiU domina àmpliament els sub-espais catalanista i indistint, especialment el primer i a les autonòmiques, mentre a les generals una part d'aquests electors canvia el seu vot cap a AP o CDS.[39] Només l'espai dels espanyolistes de dreta està dominat per AP, tot i que més clarament a les generals que a les autonòmiques en les quals CiU també «recupera» d'AP un petit grup d'electors d'aquest espai.

---

38. La «mala memòria» en relació al comportament a les generals de 1986, que significa importants diferències en el grup dels NS/NC, obliguen a una gran cautela des d'un punt de vista quantitatiu. Segurament es tracta de comportament divers, principalment dirigit a les principals opcions: PSC, CiU. Abstenció, així com possiblement «vot amagat» per AP.

39. S'han de tenir en compte la «típica» sub-representació d'AP a la mostra, que fa aparèixer com menys importants quantitativament del que en realitat són, no només el partit sinó tots els aspectes relacionats amb ell, com ara el conjunt dels electors «duals» AP-CiU. Més clarament que en el cas anterior, no s'ha de descartar que una part de l'increment dels NS/NC a les generals sigui degut a abstencionistes a les autonòmiques que no declaren el seu vot a AP a les generals.

c) Percepció dels partits i comportament en els sub-espais de competència

Es tracta d'incorporar a l'anàlisi com els electors d'un determinat sub-espai perceben als partits en competència sobre aquest sub-espai.

Les percepcions dels diferents partits que tenen els electors de cada sub-espai, permet analitzar amb més detall tant les relacions entre les actituds definides pels eixos i el comportament, com les limitacions dels eixos actitudinals en la determinació de la decisió de comportament.

Per tal fet no hem pogut disposar d'una anàlisi estadística més sofisticada i precisa per tal de relacionar les «distàncies» entre autoubicació i percepció del partits en tots els indivius de la mostra. Això no obstant, el mètode que hem utilitzat, tot i que aproximatiu, permet veure els grans trets.

En aquest sentit, hem comparat l'orientació del vot en cada sub-espai d'autoubicació amb la percepció dels diferents partits expressada pels electors de cada un d'aquests sub-espais. En conjunt es pot dir que l'anàlisi mostra un alt nivell de coherència entre autoubicació, percepció dels partits i orientació del vot, refermant tot el que hem dit sobre la força estructuradora dels eixos i les seves característiques.

Però com en tota norma, hi ha la corresponent excepció. En aquest cas les «desviacions» més importants en relació a l'esmentada pauta es produeixen en el sub-espai dels electors de «Centre i Indistints», el comportament dels quals no segueix tant fidelment com en els altres casos el marc definit pels eixos.

Es tracta d'un fenomen que ja hem remarcat en l'estudi de cada eix per separat, i que si bé troba unes pautes genèriques d'explicació, planteja problemes gens menyspreables —i d'importància creixent— en relació a la utilització i la interpretació dels eixos.

Entre els electors que s'autodefineixen com de «Centre i Indistints» el 68 % perceben CiU en el Centre de l'eix E/D i el 15 % en les posicions centrals (5-6, Indistints) en l'eix Nacional. És a dir, que només un màxim del 15 % situa CiU en les seves pròpies posicions definides sobre ambdós eixos. CiU, però, rep el vot del 45 % dels electors d'aquest sub-espai.

Per la seva banda, el 36 % d'aquests electors situen el PSC al Centre, i un percentatge semblant el situa en les posicions Indistintes de l'eix Nacional. D'un màxim teòric del 36 %, rep el vot del 6 %.

El CDS, és percebut en el Centre pel 52 % d'aquests electors, i en posicions Indistintes pel 28 %. D'un màxim teòric del 28 % rep el vot del 6 %.

Certament, ja s'ha dit abastament que no és suficient percebre una opció més a prop que una altra per dirigir el vot cap a la primera opció. El vot es dirigeix al partit més proper que es considera més adequat per produir l'efecte desitjat per l'elector (representar una ideologia, un interès concret, produir un govern estable, una oposició forta...). En aquest marc es situa fàcilment l'escàs suport rebut pel CDS en aquest sub-espai, percebut com a opció secundària.

No és tant clar, però sí que s'ha d'explicar en el mateix marc, el cas del baix percentatge d'electors que s'inclinen cap el PSC, i en canvi l'elevat percentatge que recull CiU tot i no ésser l'opció «topogràficament» més propera. Recordem que majoritàriament aquests electors perceben CiU com a molt nacionalista, en el punt 2,8 de l'eix Nacional, lluny doncs de les posicions d'aquests electors (5-6) que es trobarien en canvi molt a prop del PSC en aquest eix. Es podria pensar que la decisió seria funció doncs de l'eix E/D, per trobar-se aquests electors clarament més a prop de CiU que del PSC en aquest eix. Però no és aquesta la situació, ja que sobre l'eix E/D les posicions i percepcions de CiU i PSC són més propères que sobre l'eix nacional.[40] És a dir que, en bona «lògica topogràfica» i en el pla dels dos eixos, el PSC seria la «gran opció» més propera per aquests electors. Per què, doncs, prefereixen votar l'altra gran opció, més llunyana?

El joc dels eixos, doncs, no determina per si sol el comportament d'un sector important d'aquests electors. Estem davant del conegut problema d'interpretar l'autoubicació de «centre» (les posicions centrals), sigui quin sigui l'eix que analitzem. No tots els electors que se situen en les posicions intermèdies expliciten una orientació política del mateix tipus que la dels que opten cap a l'esquerra o la dreta, i doncs interpretable «geogràficament».[41] L'autoubicació en les posicions centrals és també una manera de declarar-se *no implicat* (o molt poc) per la dimensió de conflicte que defineix l'eix en qüestió. Així, aquests electors no decidirien el seu vot en funció dels valors i actituds que defineixen els eixos i serien més influenciats per altres factors: la conjuntura política, la diferent percepció dels partits en l'àmbit autonòmic o estatal, els temes centrals de l'elecció, dels seus candidats i el lideratge, d'estratègies de vot relativament sofisticades,[42] etc...

Aquest és el marc explicatiu del fet que, com ja hem remarcat abans, en aquest sub-espai dels electors de «Centre i Indistints» hi hagi el sector més gran dels votants «duals» CiU-PSC, així com CiU-CDS.

En conjunt, el PSC definit sobre l'eix principal, domina l'espai sobre el que es defineix, l'Esquerra. En canvi CiU domina millor l'espai de Centre que aquell sobre el que prioritàriament es defineix, el Catalanista. Això fa que CiU quedi configurat més aviat com un partit de Centre. En aquest sentit la implantació del PSC sembla tenir una base més sòlida.

Per assolir la favorable correlació de forces que presenten a les gene-

---

40. Sobre l'eix E/D, el 68 % dels indistints de centre perceben CiU en el Centre i el 36 % també hi perceben el PSC, mentre el 50 % perceben el PSC en el centre-esquerra. Les distàncies, doncs, són molt reduïdes.
41. Veure: Laponce, Jean: «Left...», op. cit.
42. Relacionades amb la percepció de l'elecció i el sentit del vot i els seus objectius en cada una: afavorir les autonòmiques un partit d'àmbit català com a instrument de defensa d'interessos concrets en unes eleccions percebudes de «segon ordre»; afavorir una dualitat de partits en el govern autònomic i central; etc...

rals/autonòmiques, PSC/CiU basen les seves millores en relació a les autonòmiques/generals, en avenços en sub-espais sobre els que no es defineixen prioritàriament.

El PSC, obté els avenços més importants entre els Indistints de Centre i els Espanyolistes de Centre; a més de la recuperació en un sub-espai «propi»: els Indistints d'Esquerres.

Per la seva banda, CiU, basa el seu avenç en els Indistints de Centre i els Indistints de Dreta.

En funció de la importància quantitativa tant dels moviments entre Autonòmiques-Generals com dels esmentats sub-espais, es pot dir que la «clau» dels canvis de correlació de forces entre autonòmiques i generals es troba en els moviments que es produeixen a dos sub-espais:

1) Els *Indistints de Centre:*

— CiU recupera/perd, segons el caràcter autonòmic/general de l'elecció, electorat «dual» amb PSC i CDS.

— A les autonòmiques, el PSC perd cap a l'abstenció electorat que recupera a les generals.

2) Els *Indistints d'Esquerres:* A les autonòmiques, el PSC perd cap a l'abstenció electorat que recupera a les generals.

En conjunt el PSC és el que té més marge de maniobra per millorar la seva situació.

Per una banda, entre els *Indistints d'Esquerres,* situats l'espai de definició del PSC, aquesta opció es la principal —i gairebé única— implicada en projectar una oferta electorat capaç també de mobilitzar en el mateix sentit aquell electorat d'esquerres que ja vota socialista a les generals.

En els *Indistints de Centre* la situació és més variada i complexa: és sub-espai d'expansió del PSC cap a una zona «no pròpia», el Centre; però també sub-espai d'expansió de CiU cap una zona «no pròpia», els Indistints.

Tot i que aquí l'eix principal E/D configura una situació més favorable a CiU que al PSC, la seva influència és més limitada.

CiU ha de basar les seves expectatives, tant en la continuació de la actual incapacitat del PSC per mobilitzar a les autonòmiques electorat d'aquest sub-espai que també vota socialista a les generals, com en la perspectiva de consolidar-se i guanyar electorat «dual».

L'electorat d'aquest sub-espai, si bé es de Centre, també és Indistint en la seva identificació nacional. Amb la qual cosa la importància de l'espai Indistint per a CiU —i la dependència d'ell— cobren una dimensió estratégica addicional a la ja prou important de tipus quantitatiu abans comentada.

Però en tant que bona part dels electorats d'aquest sub-espai no es defineixen pel joc dels eixos, s'ha de tenir en compte que els canvis en el divers tipus de factors que decideixen el seu comportament, poden tenir repercussions importants.

Ara bé, tot i la importància decisiva d'aquest sub-espai en el decantament de la correlació de forces, no hem d'oblidar, des de la perspectiva

de l'estudi del comportament electorat, que es tracta d'un sector relativament reduït d'electorat, al menys avui per avui. Que la necessària atenció als arbres no ens privi de veure el bosc.

EL VOTO DUAL: LEALTAD Y TRANSFERENCIA DE VOTOS EN LAS ELECCIONES AUTONÓMICAS

EL VOTO DUAL: LEALTAD Y TRANSFERENCIA DE VOTOS EN LAS ELECCIONES AUTONOMICAS

José Ramón Montero
Joan Font

El fenómeno del voto dual no es exclusivo del ámbito catalán, pero ha sido en Cataluña donde ha adquirido su mayor importancia. El desarrollo de la lógica del voto dual lleva a un sector considerable de votantes catalanes a cambiar su voto entre las elecciones legislativas y las autonómicas: los partidos nacionalistas suelen incrementar sus apoyos electorales en las consultas para el Parlament, y los de ámbito estatal suelen hacerlo en las que tienen por objeto al Congreso de los Diputados. Las principales fluctuaciones, sin embargo, afectan al PSC-PSOE y a CiU, y siempre en el mismo sentido: en los comicios autonómicos, el PSC pierde a una parte sustancial de sus electores, que opta en esta ocasión por votar a los candidatos de CiU (y, a la vez, por abstenerse); y en las legislativas inmediatamente siguientes, es la coalición CiU la que pierde a un sector de sus votantes autonómicos, que pasa a engrosar de nuevo las filas del PSC.

Este fenómeno ha venido produciéndose ininterrumpidamente desde el par de elecciones de 1979 (legislativas) 1980 (autonómicas); las elecciones municipales y europeas, que completan el nutrido mapa electoral de Cataluña, parecen quedar fuera de la lógica del voto dual. Su transcendencia es indudable al menos por cuatro razones. En primer lugar, por el volumen cuantitativo de los electores que siguen dicha lógica, lo que implica varios centenares de miles de transferencias interpartidistas

entre una consulta y la siguiente. En segundo lugar, por el carácter periódico y sistemático de estas transferencias, subrayadas además por los factores sociodemográficos, nacionalistas e ideológicos que en mayor medida se asocian con los protagonistas del voto dual. En tercer lugar, por la alternancia del partido vencedor que se produce en cada tipo de consulta: entre un PSC cuyas victorias en las legislativas carecen de consecuencias institucionales directas en la Comunidad, y una CiU cuyas victorias en las autonómicas le han permitido ocupar desde 1980 la Generalitat y disfrutar desde 1984 de una posición predominante en el sistema catalán de partidos. Y, finalmente, por la notable singularización que todo ello supone para el comportamiento electoral de Cataluña, tanto en relación a otras Comunidades Autónomas (cuyas transferencias interpartidistas según la naturaleza de la consulta son más esporádicas o, en todo caso, menos intensas), como con respecto a otros países con niveles territoriales diferenciados (cuyas expresiones electorales tienden a seguir la lógica de la confrontación ideológica Gobierno-oposición antes que la nacionalista de la competencia entre partidos de ámbito regional y estatal).

Este capítulo pretende ofrecer un primer análisis sistemático del voto dual. ¿Cómo afecta a los resultados electorales de los partidos? ¿Qué perfiles actitudinales e ideológicos manifiestan sus sujetos? Para responder a estas preguntas examinaremos sucesivamente las dimensiones y los factores asociados con el voto dual. Los materiales de base sobre los que hemos trabajado tienen diversa procedencia, y pueden agruparse en tres tipos. Los más comunes radican en las distintas fuentes bibliográficas ya publicadas, a las que se han añadido análisis cualitativos inéditos que permiten conocer desde otra óptica los discursos explicativos que los ciudadanos elaboran sobre el voto dual. Los propios datos electorales de Cataluña conforman un segundo, y obvio, tipo de materiales. Por último, hemos manejado también numerosas encuestas sobre Cataluña, relativas al período 1979-1988 y realizadas con ocasión de las distintas campañas electorales. La mayor parte de estas encuestas procede del Banco de Datos del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS). Sus características técnicas (fecha de realización, ámbito territorial de la muestra y número de casos) se detallan normalmente en las oportunas notas a pie de página. Si no se señala otra cosa, la encuesta que hemos utilizado preferentemente es la realizada por el CIS en junio-julio de 1988, tras las últimas elecciones autonómicas, a una muestra representativa de 2.899 catalanes mayores de edad.

1. LAS DIMENSIONES DEL VOTO DUAL

1.1. Una primera aproximación al voto dual

Uno de los principales mecanismos que operan tras las fluctuaciones electorales en Cataluña consiste en las distintas lógicas de voto que se

dan cita en cada elección (legislativa, autonómica, municipal o europea). Esta lógica determina que un sector de los catalanes decida participar o abstenerse según la consulta de que se trate, y, si vota, decida hacerlo a un partido diferente del preferido en la elección anterior. La consecuencia de ello es la persistencia de las fluctuaciones, que afectan a los niveles de participación y de abstención, y sobre todo a los del voto válido destinado a los partidos. Cristaliza así el fenómeno que podría denominarse como el voto *flotante, diferencial* o *dual,* por medio del cual un sector de los votantes catalanes cambia su opción según la naturaleza de las elecciones: tiende a escoger, por ejemplo, a partidos estatales (PP, CDS y, sobre todo, PSC-PSOE) en las elecciones legislativas para el Congreso de los Diputados, y a partidos nacionalistas (ERC y, sobre todo, CiU), o a engrosar la abstención, en las elecciones autonómicas al Parlament.

De las tres denominaciones utilizadas indistintamente por los analistas electorales —las de voto flotante, diferencial o dual—, nos inclinamos por la última [1]. Con los términos *voto dual* queremos expresar los procesos de transferencia sistemática de votos entre determinados partidos y según la naturaleza de las elecciones. Al fin y al cabo, el adjetivo *dual* suele aplicarse a las cosas que constan de dos, que se refieren a dos o que tienen dos aspectos; en química, el adjetivo se utiliza para designar a los cuerpos que cristalizan en dos formas. En nuestro caso, la dualidad es la existente entre los *cleavages* ideológico y nacionalista en Cataluña, entre las distintas lógicas de las elecciones legislativas y autonómicas, entre los resultados diferentes obtenidos por el PSC y CiU en cada una de esas consultas, entre los distintos niveles de participación y de abstención electorales en cada una de ellas y entre los distintos comportamientos de un sector de los votantes catalanes.

Como quiera que sea caracterizado, el *voto dual* —si se acepta finalmente nuestra propuesta— tuvo su primera oportunidad de mostrarse claramente en las elecciones autonómicas de 1980. Sin excepciones, los partidos nacionalistas experimentaron variaciones positivas de importancia (que fueron de cerca de once puntos porcentuales en el caso de CiU

1. Los términos *voto flotante* presentan el inconveniente de su vinculación tradicional con el mundo electoral anglosajón, particularmente con el británico. Y a ello se añade la impresión de que el cambio de voto que hacen los electores *flotantes* entre dos elecciones parece efectuarse de modo casi casual, como si en realidad flotaran o se dejaran llevar por las mareas dominantes en cada consulta electoral. (Cfr. Martin Harrop y William L. Miller, *Elections and voters. A comparative introduction* [Londres: Macmillan, 1987], e Ian McLean, *Elections* [Essex: Longman, 3.ª ed., 1983].) Y, por su parte, el *voto diferencial* tiene la desventaja de haber sido habitualmente aplicado a los fenómenos de escisión de voto, es decir, a los que se producen cuando un grupo de votantes opta en una misma jornada electoral por diferentes partidos o candidatos. (Cfr. José R. Montero, «Voto nacional y voto autonómico: la escisión de voto en las elecciones de 1986 en Andalucía», en *Revista Española de Investigaciones Siciológicas,* 42, 1988, pp. 177-194.)

con respecto a las legislativas de 1979, y de cerca de cinco puntos en el de ERC), y los de ámbito estatal sufrieron pérdidas considerables (de siete puntos para el caso del PSC, y de más de ocho para el de UCD). Escribiendo poco después, Linz y otros se mostraban cautos al señalar que «en Cataluña los [últimos] comicios (...) sugieren una pauta que futuras elecciones puede que confirmen: en las elecciones a Cortes los partidos nacionales pueden tener cierta ventaja, en las municipales la izquierda, PSUC y PSC-PSOE, y en las parlamentarias para la generalitat, los partidos catalanes. Ello plantea interesantes y difíciles problemas para el investigador que quiera explicar esos trasvases de voto (...). No cabe ninguna duda de que un número apreciable de votantes de partidos nacionales en 1979, en 1980 transfirieron su voto a partidos catalanes. Lo que queda por ver es si esos votantes en unas elecciones generales volverían a los partidos nacionales o permanecerían fieles a la opción que hicieron al elegir sus representantes en el Parlamento de Cataluña».[2]

Esta cautela interpretativa no era debida sólo al hecho de que las autonómicas de 1980 fueran las primeras elecciones que inauguraron la pauta del voto dual. Además de ello, conviene recordar que las restantes elecciones regionales celebradas durante ese mismo período conocieran también procesos importantes de transferencias de voto. Cabría preguntarse entonces si estábamos ante una dinámica de transformación de la estructura general del electorado, que se produciría si el cambio de voto efectuado fuera irreversible; o si esos procesos de trasvase de voto eran distintos para los casos vasco y catalán, debidos fundamentalmente a la naturaleza regional de la consulta, y para los casos gallego y andaluz, ocasionados por el continuo agravamiento de las crisis de PCE y de UCD.[3] Por aquella misma época había evidencia que permitía resolver la incertidumbre de los procesos de cambio de voto mediante la segunda de las hipótesis. En el País Vasco y en Cataluña las generalizadas pérdidas de los partidos estatales contrastaban con las ganancias de los regionales; mientras que en Galicia y en Andalucía tanto las pérdidas como las ganancias se sustanciaron entre partidos estatales. En el país Vasco y en Cataluña, la lógica de las elecciones regionales se sumó a las crisis comunistas y centrista; en Galicia y Andalucía fueron suficientes las crisis del PCE y de UCD, de mucha mayor magnitud en términos relativos y absolutos.

A esta evidencia se añadía, en segundo lugar, la proporcionada por las razones aducidas para explicar el cambio de voto entre quienes efectivamente lo cambiaron (cuadro 1). Son claras las diferencias existentes entre Cataluña, de un lado, y Galicia y Andalucía, de otro, a la hora de

---

2. Juan J. Linz, Manuel Gómez Reino, Francisco A. Orizo y Darío Vila, *Informe sociológico sobre el cambio político en España, 1975-1981* (Madrid: Euramérica, 1981), pp. 561-562.
3. Cfr. Rafael López Pintor, *La opinión pública española del franquismo a la democracia* (Madrid: centro de Investigaciones Sociológicas, 1982), pp. 133 ss.

Cuadro 1

Razones manifiestas del cambio de voto en elecciones regionales (*).

Razones	*Cataluña (1980)*	*Galicia (1981)*	*Andalucía (1982)*
Desengaño con partido de 1979	13	43	52
Elección regional es distinta	35	13	8
Le gustan más los candidatos	30	23	17
Otras	15	13	15
ns/nc	7	9	8

(*) Los porcentajes se refieren a quienes señalan que cambiaron su voto entre 1979 y la elección regional de que se trate.

Fuente: Rafael López Pintor, *La opinión pública española del franquismo a la democracia* (Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1982), p. 140.

justificar sus nuevas preferencias electorales en las consultas autonómicas: el desengaño con el partido votado en las legislativas de 1979 es mayoritario en Galicia y en Andalucía, mientras que la naturaleza específica de la consulta autonómica o de su liderazgo resulta abrumadora en Cataluña. Tenía por eso razón López Pintor cuando apuntaba, todavía antes de producirse el realineamiento de octubre de 1982, que «no es difícil llegar a la conclusión de que los cambios de voto en Cataluña y País Vasco, comparados con los de las otras dos regiones, pueden tener algo en común (por lo que se refiere a UCD), pero no demasiado. En el caso de Cataluña y el País Vasco, nos ponen en la pista de la consolidación de sus respectivos sistemas regionales de partidos. En el caso de Galicia y Andalucía nos llevan a las puertas de una transformación del equilibrio del sistema nacional de partidos».[4]

1.2. Los saldos electorales de los partidos

El análisis de los saldos electorales por partidos nos permitirá comprobar la virtualidad específica del voto dual en Cataluña. Este análisis puede hacerse desde dos ángulos: primero, tomando como referencia a

4. López Pintor, *La opinión pública española,* cit., p. 143.

Quadre 2

Saldos electorales por partidos entre las elecciones autonómicas y las legislativas que les precedieron, 1979-1988.

	Diferencias en miles de votos			*Diferencias en puntos porcentuales (*)*		
Partidos	*A'80-L'79*	*A'84-L'82*	*A'88-L'86*	*A'80-L'79*	*A'84-L'82*	*A'88-L'86*
CiU	+ 270	+ 574	+ 210	+ 10,8	+ 24,4	+ 13,7
ERC	+ 118	— 11	+ 26	+ 4,8	+ 0,4	+ 3,9
PSC	— 269	— 709	— 500	— 6,9	— 15,2	— 11,2
IC	— 5	+ 2	+ 83	+ 1,6	+ 1,0	+ 3,9
PP	— 44	— 282	— 218	— 1,3	— 6,8	— 6,1
CDS	—	—	— 28	—	—	— 0,3
UCD	— 284	—	—	— 8,5	—	—

(*) Los puntos porcentuales están basados en porcentajes sobre voto válido.

Nota: A, elecciones autonómicas; L, elecciones legislativas.

Cuádro 3

Saldos electorales por partidos entre las elecciones legislativas y las anotonómicas que les precedieron, 1980-1986.

	Diferencias en miles de votos		*Diferencias en puntos porcentuales (*)*	
Partidos	*L'82-A'80*	*L'86-A'84*	*L'82-A'80*	*L'86-A'84*
CiU	+ 18	— 335	— 5,5	— 14,6
ERC	— 103	— 43	— 4,9	— 1,8
PSC	+ 967	+ 428	+ 22,9	+ 10,9
IC	— 350	— 38	— 14,1	— 1,8
PP	+ 439	+ 138	+ 12,2	+ 3,7
CDS	—	—	—	—
UCD	— 217	—	— 8,5	—

(*) Los puntos porcentuales están basados en porcentajes sobre voto válido.

Nota: A, elecciones autonómicas; L, elecciones legislativas.

las elecciones autonómicas sobre las legislativas; segundo, adoptando, a la inversa, el criterio de las elecciones legislativas sobre las autonómicas. Los cuadros 2 y 3 recogen la información pertinente. (Para evitar los supuestos en los que, a causa de una elevada abstención, un partido pierde en realidad votos aunque su saldo sea favorable en puntos porcentuales, hemos incluido también los saldos en miles de votos.) El examen conjunto de ambos cuadros nos proporcionan los últimos detalles del paisaje del voto dual. Es notorio una vez más el crecimiento electoral de los dos partidos del bloque nacionalista (con la excepción de ERC en 1984) en las tres elecciones autonómicas celebradas hasta el momento, en términos relativos y absolutos, y las pérdidas sufridas por ambos (a excepción de CiU en 1982) con ocasión de las consultas legislativas. La lógica del voto dual exige la pauta contraria de los partidos integrantes del bloque estatal, como así ocurre con independencia de su situación en la escala ideológica: todos ellos pierden votos en las elecciones autonómicas (excepto IC/PSUC en 1984 y 1988), y los recuperan en cierta medida en las elecciones legislativas inmediatamente siguientes (excepto IC/PSUC y UCD).

Las excepciones consignadas se debieron probablemente a tres factores de distinta naturaleza. De un lado, las crisis esporádicas de liderazgo o de identidad que han sufrido ERC e IC/PSUC en diversos momentos de la trayectoria electoral catalana. Estas crisis han podido traducirse en una tendencia negativa, bien que de escasa entidad, cuando les «correspondía» contrarrestarla positivamente en virtud de la dinámica del voto dual. De otro lado, la incidencia del realineamiento electoral en 1982, que también en Cataluña alcanzó proporciones extraordinarias.[5] Las crisis simultáneas del PCE y de UCD, que latían parcialmente tras ese *terremoto* electoral, como se ha denominado justamente a la consulta de octubre de 1982,[6] explican el saldo negativo de la organización comunista en 1982 y su continuidad crítica en 1986, pese a un débil intento de recuperación en 1984. Ese mismo terremoto justifica la estrepitosa doble derrota de UCD en muy poco tiempo. En tercer lugar, el crecimiento de la participación en 1982 benefició a todos los partidos, especialmente a los mayores; de ahí que CiU obtuviera un beneficio adicional en 1982, cuando la movilización electoral que se produjo entonces le permitió sustituir a los votantes autonómicos que se fueron a partidos estatales con nuevos votantes o con antiguos abstencionistas, hasta el punto de

5. En general, Juan J. Linz y José R. Montero (eds.), *Crisis y cambio: electores y partidos en la España de los años ochenta* (Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1986); para Cataluña, Ramón M. Canales, Josep M. Vallès y Rosa Virós, «Las elecciones de 1982 en Cataluña, en *Revista Española de Investigaciones Sociológicas, 28, 1984, pp. 207-222.*

6. *Cfr. Julián Santamaría, «Elecciones generales de 1982 y consolidación de la democracia», en Revista Española de Investigaciones Sociológicas,* 28, 1984, p. 7; y Mario Caciagli, *Elecciones y partidos en la transición española* (Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas/Siglo XXI, 1986), p. 148.

obtener excepcionalmente una leve subida de 18.000 votos en 1982 con respecto a 1980.

Por lo demás, el PSC pierde en las autonómicas (especialmente en las dos últimas de 1984 y 1988) muchos más miles de votos de los que ganan los partidos nacionalistas, en particular CiU. Dada la escasa transferencia de votos que debió recibir IC, es lógico ratificar, como ya se ha apuntado antes, que el destino de esos centenares de miles de votantes sea la abstención en las consultas autonómicas. La recuperación del PSC en los siguientes comicios es ligeramente menor (siempre dejando al margen la excepcional recuperación que obtuvo en 1982 por la no menos extraordinaria conjunción de características presentes en aquella consulta). Lo que a su vez confirma la tendencia socialista, que no puede explicarse con detalle ahora, a perder cada vez más votantes en las autonómicas y a recuperar cada vez menos en las inmediatas legislativas, en beneficio en ambos casos de la expansión y/o de la consolidación electoral de CiU.

El voto dual, en definitiva, es en buena parte responsable de esa nutrida serie de fluctuaciones, de variaciones positivas o negativas y de saldos ganadores o perdedores obtenidos por los principales partidos. La combinación de las diferentes lógicas aplicadas a los distintos tipos de consultas, así como la sucesión temporal de elecciones legislativas y autonómicas desde 1980, han posibilitado los cambios de voto de un sector de los catalanes desde los partidos de ámbito estatal hacia CiU en las autonómicas, y desde el bloque nacionalista hacia el PSC en las legislativas. Y si ello se conecta a su vez con las transferencias de votos efectuados entre los partidos pertenecientes a un mismo bloque, el resultado cristaliza en ese panorama de inestabilidad electoral que ya hemos comprobado. Es probable que el voto dual tienda en el futuro a difuminarse si sigue creciendo la «ola de fondo» sobre la que avanza CiU (en la gráfica descripción que Virós y Canals [7] han hecho de la progresiva consolidación electoral del nacionalismo conservador); la del voto autonómico se habría entonces convertido en la lógica predominante con la que una inmensa mayoría de los catalanes se enfrentaría a elecciones de distinta naturaleza. Pero lo cierto es que, durante la primera década democrática, la trayectoria electoral de Cataluña está caracterizada antes por su inestabilidad que por su cualidad contraria.

1.3. Los procesos de transferencia y de captaciones electorales

El análisis específico del voto dual requiere la consideración de dos dimensiones distintas. De un lado, las pérdidas, es decir, las *transferencias* de votos de un partido (medidas, en nuestro caso, por los porcentajes de los votantes de ese partido que *no han repetido* su voto por él en

7. Rosa Virós y Ramón M. Canals, «Las elecciones municipales de 1987 en Cataluña». Multicopiat, 1988, p. 7.

Cuadro 4

Votantes leales, transferidos y captados por los partidos en las elecciones de 1986, 1988 y 1989.
(En porcentajes)

	De las legislativas a las autonómicas: L'86-A'88			*De las autonómicas a las legislativas: A'88-L'89 (*)*		
Partidos	*Leales*	*Transferidos (**)*	*Captados (***)*	*Leales*	*Transferidos(**)*	*Captados (***)*
CiU	88	12	36	75	25	10
ERC	73	27	50	91	9	24
PSC	55	45	12	96	4	35
IC	70	30	35	91	9	24
PP	51	49	26	90	10	34
CDS	31	69	48	88	12	61

(*) El comportamiento de las legislativas de 1989 está expresado en la intención de voto más la simpatía a los distintos partidos (véase nota 9 del texto).
(**) Las transferencias incluyen las interpartidistas y las dirigidas hacia la abstención.
(***) Las captaciones proceden tanto de otros partidos como de la abstención.
Nota: A, elecciones autonómicas; L, elecciones legislativas.

las siguientes elecciones); de otro, las *ganancias*, esto es, las captaciones de nuevos votantes (indicadas en las proporciones de los votantes de un partido que *no votaron* por él en unas elecciones anteriores). Las diferencias entre votos transferidos y votos captados supone, lógicamente, el *saldo* de pérdidas y ganancias de cada partido.

Nos interesa comprobar si esta elemental aritmética electoral coincide con la dinámica del voto dual en los niveles individuales, que podemos conocer a través de los datos de encuestas. El cuadro 4 permite confirmar de nuevo, en efecto, la adecuación de los cambios de voto y de las transferencias interpartidistas al esquema del voto dual.[8] De modo simi-

8. Debe tenerse en cuenta que los porcentajes seleccionados para cada partido proceden de «cruzar» de forma distinta las variables de comportamiento electoral en las dos elecciones de que se trata. Los votantes leales y los transferidos de cada partido suman cien porque están obtenidos sobre la base de calcular el voto en 1988 según el comportamiento electoral en 1986. A la inversa, las captaciones surgen de calcular el «peso» que los distintos electorados de 1988 tienen en 1989. Dicho de otra forma, para la determinación de los votantes *leales* y *transferidos* entre 1986 y 1988 se ha escogido el recuerdo de voto en 1988 como variable dependiente, y el de 1986 como variable independiente. Por el contrario, para la determinación de los votantes *captados* se ha utilizado el recuerdo de voto de 1989 como variable dependiente, y el de 1988 como variable independiente.

lar a como ya ocurriera en las autonómicas de 1984, los partidos nacionalistas obtuvieron en 1988 saldos favorables entre las transferencias y las captaciones, que, por su parte, fueron negativas para todos los de ámbito estatal. Esta pauta se invirtió en las legislativas de 1989 (como ya se había invertido en las de 1986), de modo que los saldos positivos fueron ahora los del PSC, PP y CDS, mientras que CiU y ERC tuvieron que conformarse con los negativos.[9]

Aunque la lógica del voto dual lleve a que en 1988 se repita el proceso de 1984, existe entre ambas consultas una diferencia reseñable: el paralelismo entre el PSC y CiU oculta un matiz de importancia. Y es la superioridad de CiU sobre el PSC a la hora de medir las diferencias entre transferencias y captaciones. Dicho de forma coloquial, CiU gana más votos que el PSC en sus respectivos procesos de captación, y pierde también menos en los procesos respectivos de transferencia. De continuar esta tendencia, puede hipotéticamente ocurrir que CiU vaya consolidando un electorado estable, del que salgan cada vez menos transferencias y al que lleguen menos captaciones, en función precisamente de esa estabilidad. Lo cual supondría la disminución del fenómeno del voto dual para el caso de CiU, pero sobre la base de su superioridad sobre el PSC. Aunque se trata sólo de una mera hipótesis, vale la pena señalar que esa tendencia no sólo se ha producido en los procesos de cambio de voto entre las elecciones legislativas de 1986 y las autonómicas de 1988, sino que también se ha apuntado entre estas autonómicas y las legislativas de 1989. El PSC presentó saldos favorables entre transferencias y captaciones, recuperándose un tanto de sus pérdidas en las autonómicas de 1988; el PP y CDS presentaron asimismo saldos positivos. Pero los negativos de CiU siguieron siendo cada vez menores que los correspondientes en su momento al PSC.[10]

¿Cómo se concretan estas transferencias interpartidistas? ¿Cuáles son los principales partidos originadores y destinatarios de los cambios de voto entre dos elecciones sucesivas? Desde un punto de vista general, no resulta ya novedad afirmar, en base a los datos de encuestas presentadas en el cuadro 5, que CiU es, en las elecciones autonómicas, el destinatario

---

9. En el cuadro 4 los porcentajes de cambio y de lealtad de voto entre las elecciones autonómicas de 1988 y las legislativas de 1989 se basan en la intención de voto más la simpatía a los distintos partidos manifestados por los entrevistados, ya que la encuesta se realizó, como se ha dicho, en junio-julio de 1988. Sin embargo, una comparación de esas intenciones de voto con el comportamiento efectivo revela una elevada consistencia: de acuerdo con los datos de la encuesta postelectoral de Informació Cartogràfica i de Base (ICB), realizada en noviembre de 1989 a una muestra representativa de Cataluña de 2.200 casos, los porcentajes de votantes leales, transferidos y captados entre 1988 y 1989 son similares a los recogidos en el cuadro 4.

10. Hemos analizado con mayor detalle estas cuestiones en José R. Montero y Joan Font. *El voto dual en Cataluña: dimensiones, sujetos y factores* (Barcelona: Multicopiado, 1989).

Cuadro 5

Las transferencias del voto dual: principales transferencias interpartidistas en las elecciones autonómicas y legislativas, 1980-1989.

	Elecciones autonómicas (*)			*Elecciones legislativas (**)*		
Transferencias a CiU	*1980*	*1984*	*1988*	*1982*	*1986*	*1989 (***)*
Del PSC	5	24	13	—	—	—
De ERC	9	25	10	6	13	4
De CDS	—	57	52	—	1	2
De UCD	20	70	—	2	—	—
De AP	16	48	34	—	—	3
De la abstención	3	18	15	9	4	10
Transferencias al PSC						
de IC	11	2	9	33	8	8
De ERC	2	2	—	21	19	1
De CiU	2	—	1	11	14	12
De la abstención	6	1	10	23	16	27
Transferencias a ERC						
Del PSC	2	2	1	1	—	—
De CiU	2	1	2	—	1	1
Transferencias a PP+ CDS						
De CiU	1	1	—	9	8	7
Transferencias a IC						
Del PSC	1	2	5	—	1	1
Transferencias a la abstención						
De CiU	15	4	9	6	4	4
Del PSC	31	21	24	1	1	2

(*) Porcentajes de votantes en las elecciones legislativas de 1979, 1982 y 1986 que reconocen haber transferido su voto en las siguientes autonómicas de 1980, 1984 y 1988, respectivamente.
(**) Porcentajes de votantes en las elecciones autonómicas de 1980, 1984 y 1988 que reconocen haber transferido su voto en las legislativas de 1982, 1986 y 1989, respectivamente.
(***) El comportamiento de las legislativas de 1989 está expresado en la intención de voto más la simpatía a los distintos partidos.

de las mayores transferencias que le dirige un mayor número de partidos. Entre unas y otros destacan las de PSC por su volumen cuantitativo y estratégico (una cuarta parte del electorado socialista en las legislativas de 1982, y más de una décima parte del de 1986), las de ERC por su condición de integrante común del bloque nacionalista y las de UCD, PP y CDS por la agregación del voto «útil» que se efectúa en el bloque de partidos conservadores a la hora de las consultas autonómicas. En cambio, las transferencias hacia CiU se reducen drásticamente en las elecciones legislativas: son tan escasas como las que recibe el PSC en las autonómicas. La lógica del voto dual hace que el PSC se convierta entonces en el principal receptor de transferencias: de CiU (alrededor de una décima parte de sus votantes autonómicos), de IC y ERC (hasta que la cristalización de sus nuevos liderazgos respectivos frenó un tanto esas transferencias) y de los abstencionistas autonómicos (entre una quinta y cerca de una tercera parte).

2. LOS FACTORES DEL VOTO DUAL

2.1. Las predisposiciones al voto dual

El voto dual se asienta en un conjunto de actitudes y orientaciones políticas que conforman algunas de las peculiaridades de la subcultura política catalana. Esta predisposición facilita la cristalización del fenómeno del voto dual con anterioridad incluso al comienzo de las campañas electorales, lo que elimina virtualmente cualquier atisbo de imprevisión, precipitación e irreflexión. Y, por similares motivos, el voto dual aparece además vinculado a opiniones políticas que resultan coherentes con la decisión electoral que lo fundamenta.

En esta sección examinaremos algunos de los factores más importantes que se relacionan con el voto dual. Pero, antes de considerarlos específicamente, no estará de más que aportemos alguna evidencia de esa predisposición general que existe en determinados sectores del electorado catalán a la diversificación de su voto según el ámbito de la consulta. Acudiremos para ello a datos procedentes de técnicas cuantitativas y a razonamientos extraídos de técnicas cualitativas. Por lo que hace a los primeros, resulta interesante constatar cómo un sector del propio electorado catalán reconoce votar a partidos distintos según se trate de elecciones legislativas o autonómicas (cuadro 6).[11] Nótese que en este caso los entrevistados no estaban recordando un *comportamiento* pasado, sino que se limitaban a reconocer una *actitud* general ante la diversificación de las consultas. Estaban así señalando, en consecuencia, la predisposición que luego les lleva a diversificar su opción electoral en

11. Los datos del cuadro 6 proceden de la encuesta realizada por el CIS en marzo de 1988 a una muestra representativa de 2.900 catalanes mayores de edad.

Cuadro 6

Voto estable y voto dual según partido votado en las elecciones legislativas de 1986 (*).

	Voto en 1986						
	CiU	*ERC*	*PSC*	*IC*	*AP*	*CDS*	*Total*
Voto estable	91	88	74	74	60	39	66
Voto dual	7	11	20	18	33	56	17
ns/nc	3	1	6	7	7	4	16
(*n*)	(685)	(58)	(951)	(115)	(101)	(89)	(2.899)

(*) Porcentajes de respuestas a la siguiente pregunta: «En Cataluña, como en muchas otras partes, hay quien suele votar siempre o casi siempre por el mismo partido, mientras que otros votan por un partido en las elecciones generales y por otro en las elecciones autonómicas. ¿A cuál de estos dos grupos se parece Vd. más en su propio comportamiento?» Quienes se integraban en el primer grupo conforman el *voto estable;* y quienes lo hacían en el segundo, el *voto dual.*

función de la naturaleza del ámbito de competición. Como cabía esperar, una abrumadora mayoría de los sectores nacionalistas reconoce el que hemos denominado voto *estable;* y proporciones diversas de los electorados de los partidos estatales (que van desde una quinta parte de los de izquierda, una tercera parte de los conservadores y la mitad de los centristas) se integran dentro del campo potencial del voto dual. La conversión posterior de esta actitud en un comportamiento efectivamente *dual* dependerá de otros muchos factores, entre los que cabe resaltar la decisión en primer lugar de participar y de no abstenerse, y la opción en segundo lugar por un partido distinto en función de su proximidad nacionalista e ideológica, de su liderazgo, etc. pero lo importante es esa predisposición, que lleva al votante dual a considerar el cambio de voto como un elemento característico más de las elecciones de que se trate; es decir, en forma natural o normalizada.

Los estudios cualitativos han abordado asimismo la lógica subyacente en estos procesos de decisión de voto.[12] En general, las razones de voto esgrimidas espontáneamente en la discusión de los grupos estaban basa-

12. Entre esos estudios cabe destacar el realizado por CIMOP, *Informe cualitativo sobre la situación política en Cataluña, otoño de 1987* (Madrid: Multicopiado, 1987), y que está depositado en el Banco de Datos del CIS. El estudio está basado en diez reuniones de grupos, cuyos integrantes fueron seleccionados en atención a sus característica de sexo, edad, lugar de nacimiento y de residencia, *status* social, actividad ocupacional y preferencias políticas.

das en un proceso personal de toma de decisiones, hasta cierto punto coincidente con un proceso comercial guiado por la lógica del beneficio. Los autores del estudio cualitativo subrayaban el intenso cálculo efectuado por los sectores —normalmente, los centrales y medios de la población— que carecían de una identificación partidista sólida o de una lealtad de voto continuada consulta tras consulta. La lógica subyacente en este cálculo es la obtención máxima de beneficios para la Comunidad y, en consecuencia, para cada elector. Y ello, a su vez, aparece asociado, en las manifestaciones espontáneas de los grupos, con la idea de la competitividad. Hasta tal punto que cada convocatoria electoral implica un ámbito diferenciado de intervención política, y que cada uno de esos ámbitos está asociado a un partido diferente.[13] Parece existir así el acuerdo, relativamente generalizado en esos grupos, de considerar el PSC como el partido más apropiado para la defensa de los intereses generales españoles, por lo que es el partido a votar en el caso de elecciones al Congreso de los Diputados; y que CiU es la formación idónea para la defensa de los intereses de los catalanes, por lo que resulta la opción «natural» cuando se celebran elecciones autonómicas.

La idea de la competitividad política entre instituciones (el Estado *versus* la Generalitat), entre partidos (PSC *versus* CiU) y líderes (Felipe González y R. Obiols *versus* J. Pujol) se traslada también al ámbito municipal, especialmente el barcelonés: el PSC aparece entonces como un contrapoder específico de CiU, y P. Maragall de J. Pujol. La competitividad establecida entre unos y otros repercutirá en beneficios para los ámbitos —estatal, autonómico y local— en los que los ciudadanos desarrollan sus actividades. Esta doble y hasta triple identificación justifica plenamente el voto dual. Como escriben los mismos autores, se trata de una «competencia que (...) lleva a muchos a pensar que el PSC-PSOE no puede vencer en Cataluña no porque sea "sucursalista" en sentido peyorativo, es decir, que no sea defensor de Cataluña, sino porque al estar "de algún modo" vinculado al partido que gobierna en España (...) el PSC no podría gobernar en Cataluña por significar un excesivo "monopolio del poder" en manos de los mismos (...). Una de las razones (no la única, desde luego) por las que el PSC no puede acceder a gobernar la Generalitat es porque gobierna en Madrid».[14]

2.2. Las variables del voto dual

Aunque la expresión dual de las preferencias políticas es un fenómeno que hemos constatado en todo tipo de convocatorias, y aunque su origen se remonta ya a los primeros comicios de los años ochenta, nuestro intento de explicación se realizará a partir de los principales grupos de

---

13. CIMOP, *Informe cualitativo sobre la situación política en Cataluña,* cit., p. 49.
14. CIMOP, *Informe cualitativo sobre la situación política en Cataluña,* cit., pp. 54-55.

votantes que en las elecciones autonómicas de 1988 cambiaron su opción respecto a la expresada en las legislativas de 1986.[15]

Centraremos nuestro análisis en tres grandes colectivos. El primero, el más importante cuantitativa y cualitativamente (dado que altera el partido vencedor en cada elección), es el de los *votantes duales* que oscilan entre el PSC y CiU. En segundo lugar, analizaremos a los que hemos denominado *votantes de izquierdas,* es decir, a los socialistas de 1986 que en la última convocatoria autonómica expresaron su apoyo a ERC o a la coalición IC. Finalmente, consideraremos, también de modo unitario, a los *votantes de derechas,* esto es, a los de AP y CDS en 1986 que en mayo de 1988 optaron por apoyar la formación gobernante en Cataluña. Ello nos permitirá considerar sucesivamente las variables intervinientes y los factores explicativos del voto dual.

Sin llegar a conceptualizar el fenómeno del voto dual como tal, el Equip de Sociologia Electoral, de la Universidad Autónoma de Barcelona, llamó la atención en 1984 sobre las elevadísimas tasas de volatilidad electoral que se daban en Cataluña, fundamentalmente entre elecciones legislativas y autonómicas. Aunque con un enfoque distinto, su análisis inicial de las posibles causas que realizaban tenía cierta semejanza con el que aquí estamos planteando. Junto a factores socioeconómicos y culturales, el Equip se fijaba especialmente en un conjunto de explicaciones políticas: la baja identificación partidista, la acomodación al poder de turno, la identificación nacional, la clara distinción por el electorado del ámbito institucional de la elección y el carácter de las *midterm elections,* con el consiguiente voto de castigo que éstas suelen generar.[16]

Todos estos elementos, que sin duda forman parte de las explicaciones del voto dual, serán objeto de análisis mediante su reagrupación en cuatro apartados. Examinaremos así la influencia ejercida en el voto dual por cuatro factores: el liderazgo, las gestiones gubernamentales (del Gobierno central y de la Generalitat), la ideología y la dimensión nacionalista.

Antes de entrar en la discusión de cada uno de los factores señalados, resulta de interés presentar los resultados de un procedimiento de análisis multivariable. Para ello hemos tomado cada uno de los tres grupos de tránsfugas y los hemos comparado mediante un análisis de regresión con sus colectivos de procedencia, tratando de observar cómo incidían en la decisión del grupo original diversas variables (el liderazgo, la ideología, el idioma, etc.). De este modo, hemos confrontado el electorado leal del

---

15. Hemos efectuado una caracterización detallada de esos grupos según variables sociodemográficas, políticas y nacionalistas en Montero y Font, *El voto dual en Cataluña, cit., pp. 133 ss.*

16. Equip de Sociologia Electoral (ESE), «*Las elecciones autonómicas de 1984 con una breve referencia a la evolución del comportamiento electoral en 1977-1984*». Ponencia presentada al Coloquio sobre Comportamiento electoral en las Comunidades Autónomas, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1984.

PSC con sus votantes de 1986 que en 1988 prefirieron optar por la candidatura de CiU. Hemos realizado después la misma operación con los que se inclinaron por las restantes fuerzas de izquierdas y, finalmente, hemos aplicado la regresión al electorado de AP y CDS de 1986 tomado como un bloque, observando cómo se escinde entre los grupos que permanecieron fieles en 1988 y los que entonces cambiaron su voto para apoyar a CiU.

De los resultados obtenidos mediante este procedimiento podemos entresacar algunas conclusiones generales. En primer lugar, de los tres grupos considerados el formado por los votantes de derechas es el que resulta explicado en mayor medida por las variables utilizadas (cuadro 7). Aunque los tres coeficientes de regresión obtenidos pueden calificarse como aceptables, el más elevado es el relativo al cambio de voto AP/CDS en 1986 a CiU en 1988; es también el que mantiene mayores correlaciones con la gran mayoría de las variables introducidas (cuadro 8).

Los factores sociodemográficos considerados observan en todos los casos una débil correlación.[17] Por el contrario, la cercanía a los partidos y la valoración de líderes son elementos explicativos de gran importancia en los tres grupos estudiados. Las pautas son distintas, sin embargo, según el caso: en tanto que la cercanía al PSC aparece como fundamental en el voto dual de izquierdas, la cercanía a CiU se perfila como definitiva en los restantes casos. Cabe constatar una distribución similar para la variable del liderazgo: la valoración de R. Obiols es la que en mayor medida aleja a los votantes fieles del PSC respecto de los que optan por ERC o IC, en tanto que es la distinta popularidad de Pujol la que explica la división del voto de 1986 de los partidos conservadores de ámbito estatal. Y, entre los votantes duales PSC-CiU, las valoraciones de Obiols y Pujol resultan decisivas para explicar las distintas opciones electorales, como se deduce de las elevadas correlaciones obtenidas.

Cuadro 7

Capacidad explicativa del conjunto de variables sobre los tres grupos de votantes duales.

	Voto dual		
	De izquierdas	*PSC-CiU*	*De derechas*
Coeficiente de regresión (R^2)	.408	.402	.571

17. En esos factores sociodemográficos no se ha incluido la ocupación, ya que en los análisis de regresión sólo pueden participar variables continuas o asimilables, pero no de tipo categórico como las ocupacionales.

Cuadro 8

Correlaciones entre el voto dual PSC-CiU, de izquierda y de centro-derecha, y diversas variables explicativas (*).

	Voto dual		
Variables	*PSC-CiU*	*De izquierdas*	*De derechas*
Edad	.04	.16	.29
Estudios	.08	.22	.21
Cercanía a PSC	*.30*	**.50**	—
Cercanía a CiU	*.42*	—	**.63**
Cercanía a ERC	—	.14	—
Cercanía a IC	—	.20	—
Cercanía a AP	—	—	*.40*
Cercanía al CDS	—	—	.22
Valoración de R. Obiols	*.40*	*.39*	—
Valoración de J. Pujol	*.44*	—	**.65**
Valoración de R. Ribó	—	.16	—
Valoración de J. Hortalá	—	.24	—
Valoración de A. Fernández Díaz	—	—	*.30*
Valoración de J. Fernández Teixidó	—	—	.11
Escala ideológica	*.47*	.10	.24
Conocimiento del catalán	.11	.07	*.40*
Ascendencia e inmigración	.09	.13	*.37*
Identidad nacional	.04	.16	**.61**
Escala nacionalista	.02	.09	**.52**

(*) Los coeficientes en cursiva indican variables dotadas de una cierta significación (correlaciones superiores a .30); los que aparecen en negrilla son considerablemente significativos (correlaciones superiores a .50).

La escala ideológica, de otra parte, presenta una situación peculiar: su significación aparece sólo en el supuesto del voto dual PSC-CiU, pero, dentro de él, es la que manifiesta la correlación más elevada de todo el conjunto de variables. Por último, las variables de tipo nacionalista son altamente significativas para la división del voto conservador, pero no aportan elemento alguno de explicación para los restantes grupos.

2.3. *Los factores explicativos del voto dual*

2.3.1. *El liderazgo*

Una gran parte de los analistas electorales considera al líder como el factor determinante a la hora de inclinar las preferencias de los votantes. Aunque la incidencia del liderazgo debiera cuando menos relativizarse para los numerosos casos de voto estable y consolidado, que conservan aún un importante componente ideológico, puede resultar decisiva para decantar la opción de aquellos electores más volubles y cuyas identifica-

Cuadro 9

Opiniones sobre J. Pujol y valoraciones de J. Pujol y R. Obiols, según la intención de voto en las elecciones autonómicas de 1988

Opiniones sobre J. Pujol (**)	*Intención de voto 1988 (*)*							
	PSC		*CDS*		*AP*		*CiU*	
	Leales	*a CiU*	*Leales*	*a CiU*	*Leales*	*a CiU*	*Leales*	*Total*
Califican positivamente la actuación de J. Pujol	15	67	15	58	19	72	85	41
Expresan confianza en J. Pujol	24	87	28	73	46	79	96	51
Aprueban la labor de J. Pujol en la Generalitat	32	93	49	82	57	83	96	57
Valoraciones de J. Pujol y de R. Obiols (***)								
J. Pujol	4.6	7.7	5.6	7.4	6.5	7.8	8.6	6.1
R. Obiols	6.9	5.2	4.5	3.3	3.1	3.7	3.3	4.7
(n)	(689)	(144)	(32)	(48)	(45)	(38)	(655)	(2.899)

(*) Los votantes leales son los que han votado al partido correspondiente en las elecciones legislativas de 1986 y tienen intención (y simpatía) de hacerlo de nuevo en las autonómicas de 1988. Los demás son los que tienen intención de transferir su voto a CiU.
(**) En porcentajes.
(***) Valoraciones medias en escalas de cero a diez puntos.

ciones partidistas están compartidas o son débiles e incluso inexistentes.

En las elecciones autonómicas catalanas de 1988, el liderazgo jugó sin duda a favor de la coalición en el poder en la Generalitat. Tanto la personalidad de J. Pujol como su labor política gozaban de un amplio respaldo. De entre sus contrincantes más directos, únicamente R. Obiols tenía una popularidad considerable. Pero, aunque su situación era mucho menos frágil y precaria que la de los candidatos respectivos de AP y del CDS, carecía todavía de las condiciones mínimas exigibles al único aspirante real para sustituir al actual Presidente de la Generalitat; al menos, en lo que hace al refrendo popular (cuadro 9).[18] Su nivel de popularidad quedaba claramente por debajo del de su máximo rival. Obiols no era tampoco el político más popular de su propio partido, ya que P. Maragall le superaba tanto entre sus propias bases socialistas como entre el conjunto de la ciudadanía catalana. Y si entre los votantes de cada uno de los dos grandes partidos las identificaciones ideológicas y partidistas generaban una intensa preferencia por el propio candidato, en el núcleo de votantes flotantes entre PSC y CiU Pujol disponía de una amplia ventaja de cerca de tres puntos sobre su oponente Obiols.

En el caso de la derecha, los resultados eran aún mucho más contundentes: sus candidatos no sólo resultaban menos valorados que Pujol, sino que eran escasamente conocidos por la opinión pública e incluso por sus propias bases. Las identificaciones partidistas apenas podían aquí ejercer su influencia: entre los mismos votantes leales de la derecha de ámbito estatal, Pujol obtenía mejor valoración que Fernández Teixidó. Entre los votantes duales, su ventaja era ya de 4 a 5 puntos. Aunque aparentemente Pujol no ha sido citado como el factor determinante del voto a CiU más que por una minoría de sus electores (cuadro 10), la estrecha identificación entre Pujol, la defensa de Cataluña y la labor de gobierno de la Generalitat pueden haber dado lugar a una racionalización muy diversa de un comportamiento electoral generado en buena medida a partir de la confianza o la identificación con el candidato.

En la izquierda, la incidencia del liderazgo ha sido algo menor, concretándose fundamentalmente en las valoraciones que los distintos grupos realizan de la figura de Obiols, mucho menos popular entre quienes transfirieron su voto a ERC e IC.

En definitiva, los liderazgos jugaron un papel considerable en el comportamiento dual de muchos electores. La figura de Pujol fue una de las grandes bazas de CiU, al igual que la de F. González lo es para el PSC en las elecciones legislativas al posibilitar la atracción de votantes de diversa procedencia. Por el contrario, la relativa debilidad de los candidatos de los partidos de ámbito estatal facilitó la «fuga» de muchos de sus votantes.

---

18. Los datos del cuadro 9 proceden de la encuesta citada *supra,* nota 11.

Cuadro 10

Razones de voto a CiU en las elecciones autonómicas de 1988, según la procedencia de sus votantes

Razones de voto	*De PSC a CiU*	*De AP/CDS a CiU*	*Leales a CiU*	*Total*
Gestión de la Generalitat	38	17	21	24
Defiende a Cataluña	14	26	18	18
Es partido catalán	10	12	19	17
Proporciona confianza	19	6	11	12
Es partido nacionalista	3	2	10	8
Por J. Pujol	9	3	5	6
Por el voto útil	2	8	1	2
Otras	5	26	15	13
(n)	(184)	(74)	(473)	(661)

2.3.2. Las gestiones gubernamentales

Nuestro argumento central afirma la existencia de una percepción creciente, por parte de los ciudadanos catalanes, sobre las características propias de cada convocatoria electoral según su ámbito territorial. Pero así como esto no significa que existan lealtades partidistas consolidadas más allá de la circunstancia de la elección, tampoco supone que los efectos de la vida política en cada uno de los niveles (municipal, autonómico y estatal) carezcan de repercusiones en las restantes. Por lo tanto, aunque el máximo criterio de enjuiciamiento en las consultas autonómicas sea el de la gestión gubernamental de la Generalitat, las valoraciones que los electores realizan de su equipo municipal y, sobre todo, de la política del Gobierno central han ejercido también una influencia en absoluto desdeñable.

El grado de aprobación de la gestión de la coalición gobernante en Cataluña era en 1988 sorprendentemente alto: un 62 por 100, frente a sólo un 45 por 100 de aprobación de la política del Gobierno central. Ello permitía augurar la capitalización de dicha imagen por CiU en su política de captación de los votantes que opten por partidos de ámbito estatal en elecciones legislativas (cuadro 11).[19] La aprobación de la Generalitat es abrumadora en el electorado de CiU y en todos los casos de los votantes duales, pero también resulta elevada, en términos relativos, entre las bases del primer partido de la oposición.

Este fenómeno, sin embargo, no es excepcional, ni se produce exclusi-

19. Los datos del cuadro 11 proceden asimismo de la encuesta citada *supra*, nota 11.

Cuadro 11

Grado de aprobación de las políticas del Gobierno central y de la Generalitat, según la intención de voto en las elecciones autonómicas de 1988. (*) (En porcentajes)

Aprueban la política de	*PSC*		*CiU*	*AP*		*CDS*		*IC*	*ERC*	
	Leales	*a CiU*	*Leales*	*Leales*	*a CiU*	*Leales*	*a CiU*	*Leales*	*Leales*	*Total*
La Generalitat	37	98	97	48	95	46	89	25	52	62
El Gobierno central	78	66	45	11	23	38	34	35	18	45
(n)	(699)	(144)	(655)	(45)	(38)	(32)	(48)	(83)	(51)	(2.899)

* Los votantes leales son los que han votado al partido correspondiente en las legislativas de 1986 y tienen intención (y simpatía) de hacerlo de nuevo en las autonómicas de 1988. Los demás son los que tienen intención de transferir su voto a CiU.

vamente en Cataluña. Si en el nivel estatal existe un mayor descontento entre el electorado conservador con la gestión del Gobierno del PSOE, en numerosas Administraciones autonómicas o locales se produce un bajo grado de reprobación de sus políticas por los votantes de las formaciones opositoras; así ocurre, por ejemplo, en Baleares, en Castilla-La Mancha o en la Comunidad Valenciana. Este fenómeno encuentra en gran medida su explicación en el reparto territorial del poder político, que asigna a las Comunidades Autónomas competencias en ámbitos de bienestar social y que sigue depositando en el Estado las competencias sobre los temas más polémicos o en todo caso prioritarios para los ciudadanos. Con las políticas económicas, de creación de empleo y de orden público en manos principalmente del Gobierno central, la campaña electoral de 1988 se ocupó de asuntos como el escándalo de la *Loto* o de las subvenciones a la *Crida,* que erosionaron en muy escasa medida la popularidad del Gobierno de Pujol.

La convocatoria autonòmica, considerada por la mayoría de los votantes como secundaria respecto de las elecciones legislativas, ha servido probablemente además para dar un cierto voto de castigo a la política del Gobierno central. Este voto podría haberse dirigido tanto a CiU (si se trataba de una crítica de actitudes centralistas), como a IC (si se basaba en el abandono del programa de reformas sociales de 1982), o a la abstención.[20] Es, en muchos casos, un voto de tanteo con el que el elector

20. Cfr. Joan Font, «Los abstencionistas en las elecciones catalanas de 1988». Ponencia presentada en el Congreso de la Asociación Española de Ciencia Política, Gerona, 1989.

se sitúa a la expectativa de futuros acontecimientos, en la línea de lo que suele ocurrir en las *midterm elections* de algunos países europeos.[21] El PSC, al igual que ocurriría en otras Comunidades Autónomas con Gobiernos socialistas en las elecciones de 1987, se vio así castigado en cuanto corresponsable de la política gubernamental de F. González.

Pero, de otro lado, el Gobierno central suscita también en Cataluña importantes adhesiones y expectativas, lo que repercute positivamente en el PSC. Su propia capacidad de gobierno le viene avalada tanto por su vinculación con el partido gobernante en el nivel nacional, como por su presencia al frente de las principales ciudades catalanas, en muchas de las cuales las políticas del equipo municipal gozan de un amplio respaldo popular, siendo especialmente relevante el caso de Barcelona.

2.3.3. La ideología

En los tres casos que estamos analizando de votantes duales, el factor ideológico ha jugado un papel considerable. En los tres grupos se ha producido una aproximación ideológica general al partido receptor, aunque la correlación sea especialmente elevada para los votantes duales PSC-CiU, dada la notable disimilitud existente entre éstos (mayoritariamente centristas) y el grupo de origen socialista (de perfil claramente izquierdista) (gráfico 1).

GRÁFICO 1

21. Cfr. ESE, «Las elecciones del Parlamento de Cataluña de 29 de abril de 1984», en *Revista de estudios Políticos*, 40, 1984, pp. 154-187.

El interés de este dato resulta evidente. Aunque ya existían indicios de la preeminencia explicativa del factor ideológico sobre el nacionalista, los medios de comunicación han solido atribuir las victorias de CiU al discurso nacionalista. Pero la proximidad ideológica de los votantes duales PSC-CiU a los propios votantes fieles de CiU matiza este tipo de atribuciones. El conservadurismo de CiU y la visión de que en Cataluña la coalición supone la principal garantía de estabilidad y de continuidad se han convertido así en un importante atractivo para los sectores más centristas y desideologizados del electorado socialista; para esos mismos sectores que, en convocatorias de ámbito estatal, perciben en el PSOE una credencial similar de gobernabilidad moderada y estable. Se trataría de un electorado sin fuertes identificaciones partidistas, con un grado importante de cercanías duales al PSC y a CiU y que, deseoso ante todo de Gobiernos fuertes, moderados, estables y duraderos, opta en cada ámbito por la fuerza política que les garantice el orden y la continuidad.

CiU parece, en consecuencia, capaz de atraer en las convocatorias autonómicas a los sectores más moderados del electorado de los tres principales partidos estatales, y de capitalizar a su favor a una amplia franja de votantes. Es muy probable que esos votantes estén caracterizados por una débil definición ideológica y que puedan optar muy diversamente por cualquiera de las fuerzas que compiten por ese electorado centrista. El PSC, de un lado, y AP y CDS, del otro, logran conservar al núcleo más estable, o «duro», de sus votantes, cuya identidad ideológica con el partido actúa como salvaguarda de su lealtad electoral.

De otra parte, la clara identidad ideológica entre los votantes duales de izquierda y sus partidos receptores induce a pensar que se trata probablemente de parte del antiguo electorado de esos partidos, que acude al voto útil en las elecciones legislativas en tanto que en las convocatorias autonómicas realiza una opción más ideológica. En la derecha, finalmente, el factor ideológico no ha resultado ser tan determinante. Aunque haya sido el sector más centrista y menos conservador de su electorado el que haya optado en 1988 por CiU, su transferencia de voto resulta explicado en mayor medida por los factores nacionalistas.

2.3.4. El nacionalismo

Ya sabemos que el factor nacionalista ha desempeñado un papel relevante para el caso del voto dual del centro-derecha y que, a juzgar por el análisis anterior de correlaciones, ha tenido un escaso o nulo impacto en los restantes grupos. El gráfico 2 corrobora la primera parte de esta afirmación. Sin embargo, una observación más atenta descubre que el peso del nacionalismo no ha sido tan débil en las elecciones autonómicas de 1988. pero no jugó tanto a favor de los partidos nacionalistas como a favor de los catalanes (CiU, ERC y, en ciarta medida, IC): se les suponía los mejores defensores de los intereses de Cataluña al margen de que se coincidiera o no con sus propuestas nacionalistas. Aunque esta idea de la defensa de los intereses de Cataluña era aducida sólo por uno de cada

GRÁFICO 2

cuatro votantes duales del PSC a CiU y por casi ninguno de los que se fueron a IC,[22] la imbricación de los temas catalanes en las elecciones autonómicas está mucho más generalizada. Amplios sectores del electorado catalán —incluyendo los votantes duales del PSC a CiU— pensaban que si las propuestas económico-sociales de los partidos son las determinantes del voto en las consultas legislativas, su importancia se equilibra en los casos de las autonómicas con el tema catalán (cuadro 12).[23]

Ello nos llevaría a apuntar que, de forma similar a como la etiqueta de *derechas* supone un *handicap* a la hora de presentarse a unas elecciones en todo el territorio español,[24] la caracterización de un partido como *español* (o *españolista*) implica un déficit de legitimidad para las elecciones autonómicas en Cataluña. El rechazo por parte de CiU a los partidos «sucursalistas», presente ya en 1977, no ha dejado de aparecer de un

---

22. De acuerdo con los datos de la encuesta postelectoral que estamos utilizando, el 14 por 100 de los votantes duales PSC-CiU en las autonómicas de 1988 justificó su opción por CiU en base a que la coalición «defiende a Cataluña», y un 10 por 100 adicional porque «es un partido [o coalición] catalán(a)». En cambio, este tipo de respuestas es virtualmente inexistente entre los votantes del PSC de 1986 que votaron por IC en las autonómicas de 1988.
23. Los datos de los cuadros 12 y 13 procedan de la encuesta citada *supra*, nota 11.
24. Cfr. José R. Montero, «Los fracasos políticos y electorales de la derecha española: Alianza Popular, 1976-1977», en José Félix Tezanos, Ramón Cotarelo y Andrés de Blas (eds.), *La transición democrática española* (Madrid: Sistema, 1989), pp. 495-542.

Cuadro 12

Principal motivación del voto en elecciones autonómicas y legislativas, según la intención de voto en las autonómicas de 1988(*)
(En porcentajes horizontales)

	Elecciones autonómicas		*Elecciones generales*		
Intención de voto (**)	*Tema Catalán*	*Problemas económicos y sociales*	*Tema catalán*	*Problemas económicos y sociales*	*(n)*
Leales AP	10	78	4	84	(52)
Leales CDS	13	81	2	93	(71)
AP/CDS a CiU	52	37	4	87	(70)
Leales CiU	57	33	26	65	(501)
PSC a CiU	40	52	4	88	(114)
Leales PSC	10	77	1	87	(460)
PSC a IC	18	82	—	100	(42)
Leales IC	24	69	4	90	(108)
Leales ERC	63	34	40	57	(82)
Total	31	56	11	73	(2.899)

(*) Porcentajes de respuestas a las siguientes preguntas: «A la hora de votar por un partido en las elecciones autonómicas, ¿qué considera Vd. *más importante,* la posición de este partido ante el tema de Cataluña y lo catalán, o su posición ante los problemas económicos y sociales? ¿Y a la hora de votar en las elecciones generales?

(**) Los votantes leales son los que han votado al partido correspondiente en las legislativas de 1986 y tienen intención (y simpatía) de hacerlo de nuevo en las autonómicas de 1988. Los demás casos indican cambio de voto entre 1986 y 1988.

modo u otro en todas y cada una de las campañas electorales.[25] De ahí que todas las formaciones políticas de ámbito estatal hayan tratado, con mayor o menor suerte, de presentarse como autónomas. IC ha conseguido al respecto un éxito relativo; y los diversos partidos de centro-derecha,

25. Cfr. Miquel de Moragas «El camp semantic de la campanya electoral», en *Perspectiva Social,* 10, 1977, pp. 143-152; y Joan Marcet, *Convergencia Democrática de Cataluña. El partido y el movimiento político* (Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas. Siglo XXI, 1987).

Cuadro 13

Opiniones sobre las relaciones entre la Generalitat y el Gobierno central, según intención de voto en las elecciones autonómicas de 1988. (*)
(En porcentajes horizontales)

Intención de voto (**)	*Victimismo* de la Generalitat	*Incomprensión* del Gobierno central	*(n)*
Leales AP	36	36	(45)
Leales CDS	37	30	(32)
AP a CiU	13	58	(38)
CDS a CiU	2	64	(48)
Leales a CiU	3	82	(655)
PSC a CiU	9	54	(144)
Leales a PSC	45	18	(689)
Leales a IC	47	26	(83)
Leales a ERC	14	61	(51)
Total	22	43	(2.899)

(*) Porcentajes horizontales (que no suman cien porque no se ha incluido la no respuesta) de acuerdo con las siguientes frases: para el *victimismo de la Generalitat,* «el Gobierno de Convergencia recurre demasiado al victimismo, alegando agravios para tratar de arrancar concesiones; para la *incomprensión del Gobierno central,* «el Gobierno de la nación no determina de aceptar el autogobierno de Cataluña y trata siempre de conceder a la Generalitat lo menos posible».
(**) Los votantes leales son los que han votado al partido correspondiente en las legislativas de 1986 y tienen intenció (y simpatía) de hacerlo de nuevo en las autonómicas de 1988. Los demás casos indican cambio de voto entre 1986 y 1988.

una sucesión de fracasos. Los esfuerzos del PSC han gozado, sin embargo, de menos visibilidad que las políticas «anticatalanes» del propio PSOE. Y todo ello quedaba adicionalmente patente en las opiniones de los electores catalanes sobre las relaciones entre el Gobierno central y la Generalitat (cuadro 13). En la mayor parte de las ocasiones y para casi todos los grupos de votantes duales y los nacionalistas, el denominado «victimismo» de CiU ha sido justificado, o incluso anulado, por la falta de comprensión autonomista del Gobierno central.[26]

La dimensión nacionalista, en definitiva, tuvo un impacto considerable en los resultados de las elecciones autonómicas de 1988, como lo había tenido ya en las anteriores. Esto no supone, sin embargo, coincidencia

26. Cfr. Cesáreo Rodríguez Aguilera, «El Estado de las Autonomías en el discurso político de *Convergencia Democrática de Catalunya*». Ponencia presentada al Congreso de la Asociación Española de Ciencia Política, Gerona, 1989.

entre los planteamientos nacionalistas concretos de los partidos y de sus votantes, lo cual era ya perceptible en la falta de debate existente en torno al tema durante la campaña electoral. Únicamente en el caso del voto dual de derecha el atractivo del mensaje nacionalista de Pujol fue determinante para atraer a unos electores más similares al retrato-robot de CiU que al de AP y CDS, partidos a los que en cualquier caso volverán a votar mayoritariamente en elecciones legislativas, en tanto que CiU no pueda articular una imagen de alternativa real en toda España. En los votos que CiU recibió del PSC y en los que recibieron las restantes fuerzas de la izquierda el cambio de opción tuvo menos que ver como el mensaje nacionalista que con la plena garantía de *catalanidad* de la que el PSC, por el momento, carece.

CONCLUSIONES

1.° Tanto en el ámbito catalán como en el español se aprecia una elevada tasa de movilidad electoral, como es propio de unos sistemas políticos aún en construcción. Sin embargo, el caso catalán destaca entre las restantes Comunidades Autónomas por una fluidez electoral tan alta como dotada de ciertas pautas de regularidad.
2.° Existen en Cataluña lógicas de voto distintas según el ámbito de la elección: tanto la decisión de participar como la de a quién votar parten de distintos parámetros según se trate de comicios municipales, legislativos o autonómicos. Especialmente entre estos dos últimos tipos de convocatorias se establece una dinámica según la cual los partidos «españoles» resultan beneficiados en elecciones legislativas, en tanto que los nacionalistas mejoran sus resultados en el ámbito autonómico. Hemos denominado a este comportamiento *voto dual,* dado que se trata de una transferencia sistemática y consolidada de votantes entre estos bloques de partidos (especialmente, entre PSC y CiU), que funciona con sorprendente regularidad, que se produce entre los dos *cleavages* que dominan la competición electoral en Cataluña (el ideológico y el nacionalista), que tiene su origen en dos lógicas electorales y que produce como resultados dos niveles de participación diferenciados y distintos partidos ganadores.
3.° Este comportamiento dual no es fruto del azar ni consecuencia de decisiones precipitadas. Su presencia se detecta desde muchos meses antes en los sondeos preelectorales. Nace de una predisposición anclada en las actitudes y orientaciones generales de los catalanes, que consideran positivamente el reparto de poder que se establece entre el Gobierno central, la Generalitat y, en el caso de Barcelona, el Ayuntamiento, y, en consecuencia, entre PSC y CiU.
4.° Este fenómeno se detecta ya desde el par de elecciones 1979/1980, cuando se producen los primeros cambios en el sistema catalán de partidos, al combinarse el principio de la crisis de UCD con las

manifestaciones iniciales del voto dual. Su expresión más clara se produce, sin embargo, desde 1982/1984, cuando se inaugura la tendencia a la clara hegemonía dual de PSC y CiU según el ámbito de la elección.

5.° El voto dual no tiene visos de desaparecer, por lo menos a corto plazo. Un lento pero constante avance de los votantes leales de los partidos, junto a la consolidación de CiU en las elecciones legislativas, puede dar lugar a cierta disminución del fenómeno, aunque éste se consolidaría sobre la base de la superioridad de CiU.

6.° Distinguimos, para el caso de 1988, tres grandes grupos de votantes duales: el de mayor importancia, tanto cuantitativa como cualitativamente por las consecuencias que supone, es el de quienes cambian su voto del PSC a CiU. Junto a ellos, el PSC pierde a otro núcleo de votantes, que se dirige hacia otras formaciones de izquierda (ERC e IC), mientras que CiU los recibe asimismo de los partidos del centro-derecha estatal (PP y CDS). Si en el primer caso el salto se da tanto entre bloques ideológicos como nacionalistas, en los restantes el cambio se produce entre distintos bloques nacionalistas, pero en el interior del mismo bloque ideológico, dirección habitual de la mayoría de las transferencias electorales en Cataluña.

7.° Ideológicamente los votantes duales se sitúan en posiciones intermedias entre el partido de origen y el de destino, aunque generalmente más cerca del segundo. Resalta particularmente la similitud de los perfiles de los votantes duales de PSC a CiU con los de dicha coalición, con lo que el factor ideológico se nos revela como una de las claves explicativas fundamentales de los procesos de esa transferencia de votos. Se trata de votantes de adscripción centrista que quieren la estabilidad y la continuidad de Gobiernos fuertes y eficaces. CiU hegemoniza de este modo el espacio ideológico del centro, que se reparte entre distintas formaciones cuando se trata de elecciones legislativas.

8.° El liderazgo se configura como otro factor igualmente importante, sobre todo para explicar las ganancias electorales de CiU. Si la principal clave de esta influencia se encuentra en el atractivo de la figura de Pujol, la debilidad de sus rivales contribuye también en cierta medida. La falta de carisma electoral de Obiols parece haber perjudicado al PSC en los dos sentidos: en quienes se fugaron hacia CiU y en los que se inclinaron por IC, que compartía una baja valoración de Obiols con una positiva consideración de Ribó.

9.° La capitalización de su gestión gubernamental fue también decisiva para CiU, que consigue unos índices altísimos de aprobacióm de la misma. La gestión del Gobierno central tuvo dos efectos contradictorios. Si por un lado significaba, junto a la labor realizada en los principales municipios de Cataluña, un aval de la capacidad de gobierno del PSC, por otro lado suponía una identificación con la política del Gobierno central, lo que a su vez generaba una doble

crítica: la del centralismo desde posiciones nacionalistas y la de la excesiva moderación desde posturas de izquierdas.

10.° El nacionalismo en sentido estricto sólo resulta relevante para explicar los trasvases de voto del centro-derecha estatal hacia CiU. Un análisis más profundo del tema sugiere, sin embargo, que la «catalanidad» de una opción electoral supone un requisito necesario para presentarse con garantía a las elecciones autonómicas. Ello implica para las formaciones de ámbito que no han conseguido sacudirse la denominación despectiva de «sucursalistas», un déficit de legitimidad en este tipo de convocatorias, ya que se les supone vinculadas a «Madrid» y, por lo tanto, menos aptas para defender los intereses de Cataluña.

APÈNDIX I

APÈNDIX 1

Francesc Pallarès
Josep M. Vallès
Ramón M. Canals

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE LES ENQUESTES PRE-ELECTORALS

Les enquestes d'opinió pública van ser uns protagonistes destacats en les eleccions autonòmiques de 1988. Els pronòstics no es referien a qui seria el guanyador sinó a si CiU renovaria o no la seva majoria absoluta al Parlament de Catalunya. En aquest sentit van aparèixer previsions de diferent signe que, fins i tot, assenyalaven diferents tendències d'evolució de l'opinió, i es van convertir en un tema de freqüent referència en cròniques, declaracions i articles periodístics, també en converses tant abans com després de les eleccions.

En general i a part de la lògica utilització política, en les cròniques i els articles es comentava que les enquestes no havien ofert una representació gaire ajustada de l'opinió política de l'electorat.

Es per això que ens ha semblat oportú fer un petit balanç de les principals enquestes publicades aleshores que pugui servir de fil conductor per a reflexionar sobre la interpretació i utilització de les enquestes.

1. ELEMENTS PREVIS

Com a introducció serà bo de recordar algunes qüestions que sovint semblen subestimades o oblidades.

Primer. Cal tenir clar que l'objectiu de les enquestes és el d'exposar l'estat de l'opinió pública *en un determinat moment* més que servir d'ora-

cle sobre el comportament definitiu. És difícil, però, escapar-se de la temptació de l'endivinació.

Segon. La interpretació de les enquestes s'ha de fer en el marc de l'interval de variació i del marge de probabilitat d'encert estadísticament determinats, i corregits en la fitxa tècnica obligatòriament publicada conjuntament amb l'enquesta.

Tercer. Per a representar l'opinió d'una població, l'interval de variació i la seva probabilitat són interdependents amb la mida de la mostra. Per tant en la representació de l'opinió de parts de la mostra (en el nostre cas, circumscripcions en relació al conjunt de Catalunya) cal adonar-se que per als sub-àmbits el marge d'error és notablement major, i normalment ha estat publicat en les fitxes tècniques. No fixar-se en aquest aspecte a l'hora de fer interpretacions significa exposar-se a greus errors i enganyar una opinió tècnicament desinformada.

2. LA REPRESENTACIÓ DE LA INTENCIÓ DE VOT

El producte directe de les enquestes són els percentatges d'intenció de vot. Aquests percentatges ens indiquen les tendències en l'orientació política de l'electorat i són un reflex de la correlació de forces entre les opcions. A posteriori la comparació dels resultats electorals amb les previsions de les enquestes més properes al dia de les eleccions, ens proporciona un indicador —no l'únic— de la qualitat de representació de la mostra. I sempre hi ha la possibilitat que es puguin produir modificacions en l'opinió pública entre el dia de la realització de l'enquesta i el dia de les eleccions.

1) Com a primer element de balanç —no el més important— i concedint que la major/menor exactitud de «previsió» ha estat tema de debat, el quadre adjunt és suficientment revelador. Des d'aquest punt de vista i limitant-nos únicament a les enquestes més immediates al dia de la votació —les publicades els dies 22 i 23 de maig—, la de SOFEMASA/La Vanguardia i la de EMOPUBLICA/Diario 16 recullen una intenció de vot molt ajustada a la finalment expressada a les urnes. Però també els resultats definitius es situen en l'interval de variació de les estimacions ofertes per DEMOSCOPIA/El País.
2) Fins aquí la informació proporcionada és limitada. Tant o més important és observar l'evolució de l'opinió recollida per les enquestes elaborades per cada empresa successivament en el temps. Les estimacions fetes des de la pre-campanya recullen diverses tendències per al vot de CiU. En les enquestes de La Vanguardia i El País s'observa una molt lleugera tendència a l'alça, pràcticament insignificant, que finalment col·loca CiU entre 1-2 punts per sobre del seu resultat de 1984. Les enquestes de El Periódico presenten inicialment una clara evolució a l'alça que finalment s'inverteix lleugerament, tot i que la inten-

Quadre 1

Intenció de vot en diferents enquestes d'opinió —Catalunya—

	SOFEMASA - La Vanguardia		*IOPE/ETMAR - El Periódico*		
	26/4	*22/5*	*28/2*	*1/5*	*22/5*
CiU	47 %	48 %	46 %	51 %	50 %
PSC	29	29	30	28	28
IC	5	6	5	4	6
AP	6	6	6	6	5
ERC	6	4	6	4	3
CDS	4	3	6	5	4

	GABISE - Diari de Barcelona				*Avui (sense ref.)*
	21/2	*20/3*	*24/4*	*23/5*	*22/5*
CiU	46 %	53 %	47 %	43 %	52 %
PSC	37	29	30	36	27
IC	8	5	7	7	6
AP	4	5	5	5	5
ERC	2	4	4	5	4
CDS	1	2	3	2	4

	DEMOSCOPIA El País		*EMOPÚBLICA Diario 16*	*METRA/SEIS El Independiente*	*Resultats Reales*
	8/5	*22/5*	*22/5*	*12/3*	*29/5*
CiU	47 %	49 %	46 %	44 %	46 %
PSC	28	28	28	30	30
IC	6	5	9	9	8
AP	6	6	7	7	5
ERC	4	3	4	5	4
CDS	4	4	4	3	4

ció de vot de CiU en l'última enquesta encara es situa molt per damunt del seu nivell del 1984. Contràriament, el Diari de Barcelona recull una clara tendència a la baixa de CiU, en el marc d'una evolució molt irregular, que culmina en una estimació de vot de 4 punts per sota dels seus resultats de 1984.

El percentatge d'intenció de vot Socialista és molt estable i similar en quasi totes les enquestes (28-30 %), situant-se ja al nivell del resultat final, encara que amb una lleugera subvaloració. Les enquestes del Diari de Barcelona són una excepció, ja que en el marc d'una irregular evolució, presenten una clara tendència a l'alça del PSC que acaba amb una important sobrevaloració d'aquest partit.

Finalment els resultats reals no es situen, pel que fa a CiU, en la

lleugera tendència alcista sinó que marquen una lleugera inflexió a la baixa en relació a la majoria de les estimacions, mentre que el PSC supera lleugerament els seus percentatges d'intenció de vot.
Es pot parlar d'errors de les enquestes? S'han d'establir diferenciacions? Es pot pensar que es van produir petites variacions en l'opinió pública en els 10 darrers dies de campanya?
Abans d'intentar donar alguns elements de resposta a aquests interrogants parem-nos en el segon nivell d'utilització/interpretació dels resultats oferts per les enquestes: l'estimació d'escons.

3. PREDICCIÓ D'ESCONS

Tant en la informació periodística com en la utilització política de les enquestes es va prioritzar el nivell d'estimació d'escons, és a dir, les projeccions sobre la futura composició de la Càmara a elegir. Es tracta d'un aspecte subjecte a dificultats i a limitacions addicionals.

No podem oblidar, en primer lloc, que la distribució dels escons es realitza per circumscripcions i que, per tant, la precisió de les estimacions dependrà de la representativitat de la mostra per a cada una d'aquestes circumscripcions.

Per altra part, quan ens situem en el nivell de circumscripció, a més d'augmentar els marges d'error estadístic augmenten també les dificultats derivades del nostre sistema electoral. La intervenció d'elements d'aleatorietat en els quocients; quan hi ha partits —en el nostre cas ERC i CDS— l'estimació de vot dels quals no dóna seguretat sobre si superarà o no el llistó del 3 %, i que en cas de superació pot significar —especialment en circumscripcions numeroses com a Barcelona— la conquesta d'uns quants escons. Aquestes dificultats s'agreugen per la «crònica» subrepresentació de l'abstencionisme en les enquestes que introdueix nous marges d'error. Tot això fa que la simulació de la distribució d'escons pel mètode d'HONT trobi lògiques dificultats de precisió. Si bé es pot argumentar que els tècnics de les empreses que realitzen les enquestes coneixen aquestes dificultats i disposen de tècniques per intentar limitar el seu abast, no es pot ignorar la seva existència en el moment de fer interpretacions dels resultats o d'emetre judicis sobre la qualitat de les enquestes.

Com es pot observar hi ha una notable diferència en la precisió de les estimacions, segons es tracti de Barcelona o de la resta de Catalunya. Cosa que té una certa lògica si pensem que distribueix un nombre d'escons 5 vegades major.

-) Circumscripció de Barcelona: Pel que fa referència a les dues forces majoritàries, en les darreres enquestes de la Vanguardia, El Periódico i El País hi ha una clara sobreestimació de CiU entre 3-4 escons, i una molt lleugera subvaloració del PSC en 1 escó.

Per la seva banda la del Diari de Barcelona és la que presenta majors

Quadre 2

	SOFEMASA	*IOPE/ETMAR*		*DEMOSCOPIA*		*GABISE*		*Real*
	22/5	*1/5*	*22/5*	*8/5*	*22/5*	*24/4*	*23/5*	*29/5*
BARCELONA								
CiU	42-44	43	43	40-41	42-43	43	35	39
PSC	26-27	27	27	26-27	26-27	30	35	28
IC	6-7	3	6	6	5-6	7	7	8
AP	4-5	5	4	5	5-6	5	4	4
ERC	3-4	3	2	4	0-2	0	4	3
CDS	0-2	4	3	4	2-3	0	0	3
GIRONA								
CiU	11-12	13	13	11	11-12		12	11
PSC	3-4	3	3	5	4		5	5
IC	0	0	0	0	0		0	0
AP	1	0	0	0-1	0-1		0	0
ERC	1	0	1	0-1	0		0	1
CDS	0	1	0	0-1	0		0	0
LLEIDA								
CiU	10	10	11	10-11	10-11		11	9
PSC	4	3	3	2-3	2-3		3	4
IC	0	0	0	0	0		0	0
AP/PP	1	1	1	1	1		0	1
ERC	0	0	0	0	0-1		1	1
CDS	0	1	0	1	0		0	0
TARRAGONA								
CiU	10	12	11	11-12	10		10	10
PSC	6	5	5	4-5	6		7	5
IC	1	0	1	1	1		0	1
AP	1	1	1	1-2	1		1	1
ERC	0	0	0	0-1	0		0	1
CDS	0	0	0	0	0		0	0

desviacions, amb una subestimació de 4 escons per CiU, atorga 7 escons més al PSC.

En relació als partits «menors» la lleugera subestimació d'IC i la correcta predicció d'AP són elements generals. Més dificultats va presentar la predicció d'ERC i del CDS degut que els seus percentatges es trobaven just al llindar del mínim necessari per a accedir a la representació.

La desviació més destacada és, doncs, la sobrevaloració de CiU i la

lleugera subestimació del PSC i IC, en la majoria de les enquestes.

-) Les altres tres circumscripcions s'ajusten més a les xifres reals i les desviacions són molt menors; de forma excepcional s'arriba al Més/Menys 2. Com a característica general les desviacions serien: molt lleugerament a l'alça per CiU i a la baixa pel PSC a Girona i Lleida. En relació als partits «menors», l'escó que aconsegueix ERC a cada circumscripció és el que ha ofert més dificultats en la seva previsió.

4. EL CLIMA I LA REACCIÓ

Les interpretacions de periodistes i polítics es van realitzar en clau d'escons més que en clau de percentatges de vot, en el sentit de preveure un augment en la majoria absoluta de CiU en el Parlament. Sembla també, que molt possiblement l'evolució a l'alça del vot de CiU i l'estabilitat del PSC van incidir en els càlculs per a la predicció d'escons.

És evident que el que no estava calculat era la reacció dels votants davant d'aquestes informacions. Com ja hem dit, l'objectiu de les enquestes no és el de predir/endevinar, sinó el de reflectir un estat d'opinió en un moment determinat. Aquesta opinió pot ser canviant i, en part, modificable per la pròpia publicació de les enquestes.

L'anàlisi a posteriori dels resultats electorals, així com les dades de les enquestes postelectorals, semblen indicar que el clima creat a partir de les clares previsions de vot va tenir un impacte real sobre la decisió de comportament en un sector no irrellevant d'electors. Tot sembla indicar que un sector de l'electorat, segurament ja de per si poc motivat, va optar per no acudir a les urnes davant la claredat dels pronòstics.

Com sempre que es produeixen desmobilitzacions per factors d'àmbit general,[1] afecten a tots els partits, però quantitativament més a les opcions majoritàries que recullen major número de votants amb baixos nivells d'identificació partidista; en el nostre cas CiU especialment. Això pot modificar el «joc» dels quocients, introduint dificultats addicionals de previsió.

En conjunt es tracta d'aspectes importants que no es poden ignorar en el moment de reflexionar sobre els interrogants que s'han anat plantejant. Pensem que ajuden a matisar la majoria de les crítiques fetes en especial les que es van expressar de forma més indiferenciada.

---

1. En termes comparatius amb altres eleccions autonòmiques. No estem parlant aquí de la desmobilització específica que es produeix en les eleccions autonòmiques en relació a les generals, que perjudica especialment el PSC.

5. MALGRAT TOT

Es pot dir, com a conclusió, que les dificultats que susciten les enquestes d'opinió i —entre les quals les electorals— són de dos tipus: les que comporten la seva realització —cada vegada més petites— i les que provoca la seva lectura i interpretació encara importants pel que es veu.

Les dificultats de realització van aminorant-se a mesura que creix l'acumulació d'informació prèvia i la perícia dels tècnics que se n'ocupen. S'aconsegueix, en general, una bona aproximació a la intenció de vot i a l'estat de l'opinió pública, que és en realitat allò que l'enquesta pretén. La previsió d'escons no és la finalitat de l'enquesta, és una operació addicional que es realitza a *partir d'una interpretació* de les dades de l'enquesta. Continuen, en canvi, les dificultats de lectura i d'interpretació, que pertorben tants comentaristes i polítics. Subsisteixen problemes deguts —en alguns dels casos— a la forma com són publicats els seus resultats o a la manipulació política de les seves dades.

Les enquestes aspiren, diguem-ho encara una vegada més, a donar una visió de l'opinió dels ciutadans en un moment determinat. Com una fotografia fixa. Donat que aquest moment és anterior i no coincideix amb el del propi acte electoral, s'ha d'admetre que poden produir-se canvis —més o menys intensos— entre la data de realització de l'entrevista i la jornada electoral.

D'aquests canvis eventuals se'n poden tenir indicis en algun cas. En altres casos, no. Queda invalidada, per aquest fet, la utilitat i l'oportunitat de les enquestes? Se n'ha de prescindir?

És evident que no. Com els navegants o els aviadors no desprecien els pronòstics meteorològics, tot i les modificacions més o menys predictibles. Ni els inversionistes deixen de consultar les previsions econòmiques, fetes a partir d'enquestes d'opinió i d'altres indicadors de l'activitat econòmica, sobre els que es projecten tendències que no sempre confirmen l'evolució posterior dels fets.

Si es realitzen amb el major rigor tècnic possible —a vegades tampoc és així— si sabem i volem llegir-les adequadament, les enquestes proporcionen un material molt útil. Altra cosa és quan la lectura, alguna vegada, és errònia o manipulada. El problema no és, doncs, de l'instrument sinó de la capacitat o honestedat dels lectors-intèrprets.

En tot cas, allò que podria ser un cabdal d'informació per a tots els ciutadans, es converteix en arma d'intoxicació, que s'usa a vegades amb la imprudència —més o menys culpable— que neix de la incompetència. Fins i tot amb deliberada mala fe.

Ni una cosa ni l'altra poden propiciar limitacions a la pràctica i difusió d'enquestes, fora de les obligades per la garantia de la qualitat professional. Tampoc ha de ser raó per a coartar o desacreditar la lliure comunicació de notícies i opinions el fet que hi hagi comunicadors insolvents o frívols.

Finalment i amb tota l'ambigüetat que el seu ús comporta, les enques-

tes hi són i hi seran. I no únicament per la seva aportació objectiva sinó també perquè permeten el joc de contrastar els seus resultats amb els de «l'ull clínic» del polític professional o amb la perspicàcia del reporter polític, a l'hora d'especular sobre futurs comportaments de la ciutadania. Tal vegada aquest joc és una raó addicional que els principals consumidors d'enquestes siguin justament els polítics i els professionals de la informació.

APÈNDIX II

APÈNDIX II

La majoria de les dades i dels comentaris del present volum fan referència a l'enquesta postelectoral feta pel CIS (Centro de Investigaciones Sociológicas) del 2 al 8 de juny de 1988.

A continuació es presenten les característiques generals de la mostra i un qüestionari amb les freqüències generals.

S'ha conservat el text en l'idioma amb el qual es va administrar a Catalunya, és a dir, en llengua castellana.

CARACTERÍSTICAS DE LA MUESTRA

Àmbito:	Regional. Las cuatro provincias catalanas.
Universo:	Población de ambos sexos, de 18 y más años.
Tamaño:	2.900 entrevistas, distribuidas de la siguiente forma: Barcelona, 1.200; Gerona, 600; Tarragona, 600 y Lérida 500.
Afijación:	No proporcional en la región. En el interior de cada provincia la muestra es proporcional.
Puntos de muestreo:	131 municipios.
Procedimiento de muestreo:	Polietápico, estratificado por conglomerados, con selección de las unidades primarias de muestreo (municipios) de forma aleatoria proporcional y de las unidades últimas (individuos) por rutas aleatorias y cuotas de sexo y edad.
Codificación de los estratos:	Los estratos se han codificado en función del tamaño de hábitat dividido en 7 categorías. En la provincia de Barcelona se ha asignado el código 7 a la capital —el que le corresponde— y los códigos 8, 9, 10 y 11 a los municipios del Area Metropolitana (8 de 2.000 a 10.000 h.; 9 de 10.001 a 50.000 h.; 10 a 50.001 a 100.000 h. y 11 de 100.001 a 400.000 h.).
Error muestral:	Para el conjunto de la muestra y para un nivel de confianza del 95,5% (2 sigmas) y P = Q, el error es de R ± 2,2.
Ponderación:	Para tratar la muestra conjuntamente hay que solicitar los siguientes coeficientes de ponderación: Barcelona, 1.878; Gerona, 0,380; Tarragona, 0,428; Lérida, 0,352.
Fecha de realización:	2-10 de junio de 1988.

DISTRIBUCIONES MARGINALES

P. 1 Como Vd. recordará el pasado domingo, 29 de mayo, se celebraron elecciones al Parlamento de Cataluña. Me gustaría que Vd. me dijera si ha seguido la campaña electoral con mucho interés, con bastante interés, con poco o con ningún interés.

— Con mucho interés	7
— Con bastante interés	26
— Ni mucho ni poco	22
— Con poco interés	25
— Con ningún interés	20
— N.C.	–

P. 2 Más concretamente, ¿podría Vd. decirme hasta qué punto: mucho, bastante, poco o nada prestó atención, en la campaña electoral, a las secciones y espacios que dedicó la prensa a la política catalana?

— Mucho	6
— Bastante	21
— Poco	30
— Nada	42
— N.C.	1

P. 3 ¿Y a las secciones y espacios que dedicó la radio?

— Mucho	6
— Bastante	17
— Poco	32
— Nada	44
— N.C.	1

P. 4 ¿Y a las secciones y espacios que dedicó la televisión?

— Mucho	13
— Bastante	41
— Poco	28
— Nada	18
— N.C.	–

P. 5 En periodo de elecciones, la prensa, la radio y la televisión ofrecen mayor información y opiniones sobre la política. ¿Hasta qué punto: mucho, bastante, poco o nada le ayudan a Vd. los periódicos a formar sus propias opiniones políticas?

P. 6 ¿Y las revistas?

P. 7 ¿Y la radio?

P. 8 ¿Y la televisión?

	P. 5 *Periódicos*	*P. 6* *Revistas*	*P. 7* *Radio*	*P. 8* *Televisión*
— Mucho	2	1	2	4
— Bastante	7	4	9	15
— Poco	24	18	23	26
— Nada	66	76	66	54
— N.C.	1	1	-	1

P. 9 En esta tarjeta, figuran algunos de los partidos que se han presentado a las elecciones el pasado 29 de mayo. Dígame si, a lo largo del periodo electoral, la opinión que Vd. tenía de cada uno de ellos ha mejorado, ha empeorado o se ha mantenido igual?

A: Ha mejorado
B: Ha empeorado
C: Se ha mantenido igual

	A	*B*	*C*	*NS*	*NC*
— AP	3	28	61	7	1
— CDS	14	10	68	7	1
— CiU	19	11	62	6	2
— ERC	11	8	70	9	2
— IC/PSUC	13	9	68	8	2
— PSC/PSOE	10	14	67	6	2

P. 10 Y dígame si, durante el período electoral, ha mejorado, ha empeorado o se ha mantenido igual la opinión que Vd. tenía de...

A: Ha mejorado
B: Ha empeorado
C: Se ha mantenido igual

	A	*B*	*C*	*NS*	*NC*
— J. Fernández Díaz	3	16	59	15	7
— A. Fdez. Teixidó	7	9	63	15	6
— Joan Hortalá	9	7	63	14	7
— Raimon Obiols	12	14	65	6	3
— Jordi Pujol	20	11	63	5	1
— Rafael Ribó	12	8	64	12	4

P. 11 Durante el periodo electoral, ¿tuvo Vd. noticias de lo que decían las encuestas sobre los posibles resultados electorales?

— Sí	49
— No	50
— N.C.	1

N = 1.436

P. 11a. ¿Y cómo tuvo Vd. conocimiento de ellas?

	SI	*NO*	*NC*
— Las leyó en los periódicos	55	43	2
— Las oyó por la radio	31	67	2
— Las vio en televisión	85	14	1
— Por conversaciones con familiares	22	75	3
— Por conversaciones con amigos	27	70	3
— Por conversaciones con compañeros de trabajo	19	76	5

P. 11b Y Vd. personalmente, al decidir su voto el pasado 29 de mayo, ¿tuvo en cuenta los resultados de las encuestas o no?

— Sí los tuvo en cuenta	9
— No los tuvo en cuenta	89
— N.C.	2

N = 130

P. 11c ¿Y en qué sentido los tuvo en cuenta?

— Para decidirse en favor del partido que ya pensaba votar	76
— Para votar a otro con más posibilidades de ganar	11
— Para inclinarse por la abstención	8
— N.C.	5

P. 12 A la hora de votar en unas elecciones, no siempre resulta fácil decidirse por un partido. ¿Vd. personalmente tenía decidido votar por un partido o dudó entre varios partidos?

— Tenía decidido votar por un partido	75
— Dudó entre varios	7
— Tenía decidido no votar	16
— N.S.	1
— N.C.	1

N = 196

P. 12a. ¿Podría Vd. decirme entre cuáles dudó?

— Entre CiU y PSC/PSOE	22
— Entre IC/PSUC y PSC/PSOE	16
— Entre CiU y ERC	11
— Entre CDS y CiU	9
— Entre CDS y PSC/PSOE	9
— Entre AP y CiU	5
— Entre AP y CDS	4
— Entre ERC e IC/PSUC	4
— Entre ERC y PSC/PSOE	2
— Otros	3
— N.C.	15

P. 12b ¿Y qué le ayudó a tomar la decisión que finalmente tomó?

	SI	*NO*	*NC*
— Los argumentos de los políticos	45	47	8
— Lo que leyó en la prensa y oyó en la radio y televisión	32	62	6
— Las conversaciones con los compañeros de trabajo	13	79	8
— Las charlas con los amigos	18	74	8
— Las conversaciones con los familiares	26	66	8
— Los resultados de las encuestas	15	77	8

P. 13 Como Vd. sabe, votar es un derecho que tenemos como el de reunirnos o manifestarnos, y nadie está obligado a votar si no puede o no quiere hacerlo. En concreto, en Cataluña, hay gente que vota siempre o casi siempre, gente que no vota nunca y gente que vota sólo algunas veces. ¿Vd. personalmente es de los que...?

— Vota siempre o casi siempre	82
— No vota nunca o casi nunca	7
— Vota sólo algunas veces	9
— N.C.	2

P. 14 Y en particular, en las elecciones autonómicas del pasado domingo 29 de mayo.

— Fue Vd. a votar y votó	75
— Fue Vd. a votar, pero no pudo votar	1
— No fue porque no pudo	7
— Prefirió no ir a votar	17
— N. C.	–

P. 14a ¿Podría Vd. decirme a cuál de estos partidos votó en las elecciones al Parlamento Catalán, el pasado domingo 29 de mayo?

— AP	2
— CDS	2
— CiU	29
— ERC	3
— IC/PSUC	6
— PSC/PSOE	19
— OTROS	1
— No votó	24
— N.C.	14

N = 2.193.

P. 14b Y, es la primera vez que vota Vd. a ese partido, lo había votado ya alguna otra vez, o suele votar Vd. siempre por él?

— Es la primera vez	12
— Lo había votado ya alguna otra vez	31
— Siempre lo vota	53
— N.C.	4

N = 253

P. 14c ¿Y es la primera vez porque...?

— En las pasadas elecciones no tenía edad de votar	29
— Es la primera vez que se presenta ese partido o coalición	7
— Le atrae más que antes	36
— Otra razón	20
— N.C.	8

P. 14d ¿Cuándo decidió votar al partido que finalmente votó el pasado domingo 29 de mayo?

— Hace tiempo	81
— Dos o tres semanas antes de las elecciones	6
— Unos días antes de las elecciones	7
— El mismo día de la votación	3
— N.C.	3

P. 14e ¿Querría decirme, ahora, si para decidir su voto ha tenido mucho, bastante, poco o nada en cuenta lo que decían...?

	Mch.	Bste.	Poco	Nada	NS	NC
— Los periódicos	1	7	21	68	1	2
— La radio	-	4	21	71	1	3
— Los líderes políticos	3	21	17	55	1	3
— Los amigos	1	3	23	70	1	2
— Los familiares	2	10	23	62	1	2
— Los compañeros de trabajo	2	18	76	1	1	3
— La televisión	1	8	23	64	1	3
— Las encuestas y sondeos	1	2	16	78	1	2

A LOS QUE DICEN QUE NO PUDIERON VOTAR

N = 218

P. 15 En caso de haber podido votar, olvidándonos por un momento de los resultados que se produjeron el domingo 29 de mayo, ¿a qué partido habría votado Vd.?

— AP	2
— CDS	2
— CiU	24
— ERC	1
— IC/PSUC	9
— PSC/PSOE	27
— Otros	-
— N.S.	18
— N.C.	17

Voto + simpatía

— AP	2
— CDS	3
— CiU	26
— ERC	1
— IC/PSUC	9
— PSC/PSOE	33
— Otros	-
— Ninguno	5
— N.C.	21

A LOS QUE PREFIRIERON NO IR A VOTAR

N = 488

P. 16 Son muchas las razones que pueden llevar a una persona *a no votar* en unas elecciones. Me gustaría que Vd. me dijera cuál ha sido la razón o el motivo principal que ha hecho que Vd. no votara en las pasadas elecciones autonómicas del 29 de mayo.

— No identificación con candidatos, partidos o elecciones	38
— Desinterés por la política	36
— Ausencia de la ciudad, problemas personales o familiares	12
— Ya sabía quién iba a ganar y su voto no servía para nada	3
— No cree en las elecciones	3
— La Elecciones Autonómicas no son tan importantes	1
— Problemas de censo	1
— Otras	1
— N.C.	5

P. 16a ¿Y cuándo decidió no votar en las pasadas elecciones autonómicas del 29 de mayo?

— Hace tiempo	60
— Dos o tres semanas antes de las elecciones	9
— Unos días antes de las elecciones	7
— El mismo día de la votación	6
— N.C.	18

A LOS QUE EN P. 14a HAN CONTESTADO QUE VOTARON A AP

N = 63

P.' 7 Son muchas las razones que pueden llevar a una persona a votar por un partido en unas elecciones. Me gustaría que Vd. me dijera la *razón principal* que ha hecho que Vd. *votara a AP* en las elecciones autonómicas del pasado 29 de mayo?

— Porque expresa mejor sus intereses e ideales	29
— Por su capacidad de alternativa	13
— Por su programa	13
— Por ser su partido	10
— Por ser el único partido conservador de Cataluña	6
— Porque lo ha votado siempre	4
— Sus líderes son serios y honrados	4
— Por Manuel Fraga	1
— Por Antonio Hdez. Mancha	3
— Otros	10
— N.C.	7

A LOS QUE EN P. 14a HAN CONTESTADO QUE VOTARON A CDS

N = 59

P. 18 Son muchas las razones que pueden llevar a una persona a votar por un partido en unas elecciones. Me gustaría que Vd. me dijera la *razón principal* que ha hecho que Vd. *votara a CDS* en las elecciones autonómicas del pasado 29 de mayo?

— Porque expresa mejor sus intereses e ideales	32
— Por su programa	17
— Porque supone un cambio	15
— Por Adolfo Suárez	10
— Porque le gusta su idea de la autonomía catalana	6
— Porque siempre ha votado a un partido de centro	3
— Otros	15
— N.C.	2

A LOS QUE EN P. 14a HAN CONTESTADO QUE VOTARON A CiU

N = 856

P. 19 Son muchas las razones que pueden llevar a una persona a votar por un partido en unas elecciones. Me gustaría que Vd. me dijera la *razón principal* que ha hecho que Vd. *votara a CiU* en las elecciones autonómicas del pasado 29 de mayo?

— Porque el Gobierno de CiU/Pujol lo han hecho muy bien	23
— Para gobernar Cataluña es mejor un partido catalán	17
— Porque CiU/Pujol son los que mejor defienden a Cataluña	17
— Porque expresa mejor sus intereses e ideales	12
— Porque es un partido nacionalista, moderado y catalán	9
— Por Jordi Pujol	7
— Porque lo ha votado siempre	3
— Porque es su partido	2
— Por su programa	2
— Porque CiU/Pujol tenían más posibilidades de ganar la mayoría absoluta	2
— Es el menos malo, y ninguno le convence	2
— Porque otros partidos/candidatos son centralistas y gobiernan en Madrid	1
— Otros	2
— N.C.	1

A LOS QUE EN P. 14a HAN CONTESTADO QUE VOTARON A ERC

N = 78

P. 20 Son muchas las razones que pueden llevar a una a votar por un partido en unas elecciones. Me gustaría que Vd. me dijera la *razón principal* que ha hecho que Vd. *votara a ERC* en las elecciones autonómicas del pasado 29 de mayo?

— Porque es un partido nacionalista y de izquierdas	24
— Porque expresa mejor sus intereses e ideales	18
— Es el que mejor defiende los intereses de Cataluña	15
— Por el programa	8
— Porque pide la autodeterminación de Cataluña	8
— Porque es su partido	7
— Porque lo ha votado siempre	4
— Es de izquierdas	4
— Porque es un partido republicano y laico	2
— Otros	3
— N.C.	7

A LOS QUE EN P. 14a HAN CONTESTADO QUE VOTARON A IC/PSUC

N = 178

P. 21 Son muchas las razones que pueden llevar a una persona a votar por un partido en unas elecciones. Me gustaría que Vd. me dijera la *razón principal* que ha hecho que Vd. *votara a IC/PSUC* en las elecciones autonómicas del pasado 29 de mayo?

— Porque expresa mejor sus intereses e ideologia	22
— Porque es una coalición catalana y de izquierdas	12
— Es de izquierdas y progresista	12
— Porque es el partido de los obreros/de los trabajadores	12
— Porque es el único que quiere cambiar las cosas	12
— Porque es su partido	9
— Porque siempre lo ha votado	4
— Porque le ha decepcionado el PSC/PSOE/Felipe González	4
— Por su programa	2
— Porque le gusta su idea sobre la autonomía de Cataluña	2
— Por Julio Anguita	1
— Por Rafael Ribó	1
— Otros	2
— N.C.	5

A LOS QUE EN P. 14a HAN CONTESTADO QUE VOTARON A PSC/PSOE

N = 557

P. 22 Son muchas las razones que pueden llevar a una persona a votar por un partido en unas elecciones. Me gustaría que Vd. me dijera la *razón principal* que ha hecho que Vd. *votara a PSC/PSOE* en las elecciones autonómicas del pasado 29 de mayo?

— Porque expresa mejor sus intereses e ideales	27
— Porque los socialistas están gobernando bien	20
— Es el partido de los trabajadores	10
— Porque siempre lo ha votado	7
— Porque es su partido	6
— Porque le pueden quitar la mayoría a CiU	6
— Es de izquierdas, es progresista	4
— Porque es un partido catalán y de izquierdas	3
— Por su programa	3
— Por Raimon Obiols	1
— Porque garantiza la no discriminación entre los nacidos en Cataluña y los nacidos fuera	1
— Otros	6
— N.C.	6

A TODOS

P. 23 Como Vd. sabe, en las pasadas elecciones autonómicas ha resultado ganadora CiU. Me gustaría que me dijera qué satisfacción le ha producido esa victoria. ¿Se siente Vd. muy satisfecho, bastante satisfecho, poco o nada satisfecho?

— Muy satisfecho	16
— Bastante satisfecho	38
— Poco satisfecho	21
— Nada satisfecho	15
— N.S.	7
— N.C.	3

P. 24 ¿Cree Vd. que el resultado de las elecciones autonómicas ha sido muy bueno, bueno, regular, malo o muy malo para cada uno de los siguientes partidos o coaliciones?

	M.B	B.	R.	M.M.	M.	NS	NC
— AP	-	4	16	41	18	18	3
— CDS	2	26	33	14	3	21	1
— CIU	24	50	11	1	-	11	3
— ERC	2	26	32	11	3	24	2
— IC/PSUC	3	30	29	12	2	22	2
— PSC/PSOE	1	26	37	15	3	15	3

P. 25 ¿Y cree Vd. que el resultado de las elecciones autonómicas ha sido muy bueno, bueno, regular, malo o muy malo para el pueblo catalán en su conjunto?

P. 26 ¿Y para España en su conjunto?

	Pblo. catalán	España
— Muy bueno	15	8
— Bueno	42	33
— Regular	17	19
— Malo	9	11
— Muy malo	4	4
— N.S.	11	22
— N.C.	2	3

P. 27 A continuación voy a citarle una serie de líderes políticos catalanes. Le agradecería me indicara con respecto a cada uno de ellos si lo conoce y qué valoración le merece su actuación política. Puntúelos de 0 a 10, sabiendo que el 0 significa que lo valora muy mal y el 10 que lo valora muy bien.

	Lo conoce y valora	X	NS	NC
— Heribert Barrera	51	4.22	28	5
— Jordi Fdez. Díaz	49	2.69	24	5
— A. Fdez. Teixidó	49	3.30	25	5
— Joan Hortalá	51	4.18	26	5
— Pasqual Maragall	81	5.76	14	5
— Raimon Obiols	78	4.67	15	5
— Jordi Pujol	84	5.88	11	4
— Rafael Ribó	60	4.47	23	5
— Miquel Roca	74	4.63	18	5
— Narcis Serra	71	4.79	20	5
— Jordi Solé Tura	49	3.87	27	5

P. 28 En Cataluña, se habla con frecuencia de nacionalismo y de españolismo. ¿Querría decirme dónde se colocaría Vd. en una escala de 1 a 10, en la cual el 1 significa el máximo nacionalismo y el 10 el máximo españolismo?

— Máximo nacionalismo (1+2)	14
(3+4)	26
(5+6)	34
(7+8)	8
— Máximo españolismo (9+10)	9
— N.S.	6
— N.C.	3
X	4.78

P. 29 Como hemos visto, en Cataluña se habla con frecuencia de nacionalismo y de españolismo. ¿Querría decirme dónde colocaría Vd. a los siguientes partidos en una escala de 1 a 10 en la que el 1 supone el máximo nacionalismo y el 10 el máximo españolismo?

	X
— AP	8.66
— CDS	7.51
— CiU	2.59
— ERC	1.97
— IC/PSUC	3.62
— PSC/PSOE	5.80

P. 30 ¿Podría Vd. decirme su nivel de conocimiento del catalán?

— Lo habla y escribe	34
— Lo entiende y lo habla	36
— Lo entiende pero no lo habla	26
— No lo entiende	4
— N.C.	-

P. 31 ¿En qué idioma habla, habitualmente, cuando está...?

	Castellano	Catalán	Ambos por igual	NC
— Con su familia	48	45	7	-
— Con los vecinos del barrio	40	39	21	-
— En el trabajo o centro de trabajo	34	37	20	9
— Con los amigos	39	40	21	-

P. 32 Y por lo que se refiere a sus sentimientos nacionales, en cuál de estas situaciones se incluiría Vd.?

— Me siento únicamente español	9
— Me siento más español que catalán	8
— Me siento tan español como catalán	40
— Me siento más catalán que español	28
— Me siento únicamente catalán	11
— N.S.	1
— N.C.	3

P. 33 Me gustaría que me dijera si ha nacido en Cataluña.

P. 34 ¿Y su padre?

P. 35 ¿Y su madre?

	P. 33 Entrevist.	P. 34 Padre	P. 35 Madre
— Sí	62	44	43
— No	38	56	57
— N.C	-	-	-

P. 36 Cuando se habla de política se utilizan normalmente las expresiones izquierda y derecha. En esta tarjeta hay una serie de casillas que van de izquierda a derecha. ¿En qué casilla se colocaría Vd.?

— Extrema Izada	(1+2)	8
— Izquierda	(3+4)	30
— Centro	(5+6)	32
— Derecha	(7+8)	7
— Extrema Dcha.	(9+10)	2
— N.S		11
— N.C		10
	X	4.51

P. 37 Como hemos visto, en política se utilizan normalmente las expresiones de izquierda y derecha. En esta tarjeta hay una serie de casillas que van de izquierda a derecha. ¿En qué casilla colocaría Vd. a los siguientes partidos?

	X
— AP	8.88
— CDS	6.53
— CiU	6.59
— ERC	3.21
— IC/PSUC	2.34
— PSC/PSOE	4.07

P. 38 Ahora me gustaría que Vd. me dijera si se encuentra muy cercano, cercano, ni cercano ni distante, o muy distante de...

A: Muy cercano
B: Cercano
C: Ni cercano ni distante
D: Distante
E: Muy distante

	A	B	C	D	E	NS	NC
— AP	1	4	17	23	44	5	6
— CDS	1	6	33	25	23	5	7
— CiU	14	21	21	17	17	4	6
— ERC	3	8	35	25	16	6	7
— IC/PSUC	4	11	27	24	22	5	7
— PSC/PSOE	9	19	24	19	18	4	7

P. 39 Por último, suponiendo que mañana se celebrasen elecciones generales, es decir, al Congreso, ¿a qué partido votaría Vd.?

— AP	3
— CDS	4
— CiU	21
— ERC	3
— IC/PSUC	6
— PSC/PSOE	26
— PT/UC	-
— Otros	1
— No votaría	10
— No sabe todavía	19
— N.C	7

VOTO+SIMPATIA

— AP	3
— CDS	5
— CiU	24
— ERC	3
— IC/PSUC	7
— PSC/PSOE	29
— PT/UC	-
— Otros	1
— Ninguno	14
— N.C	14

Publicacions de la **FundacióJaumeBofill**